

Benedikte Nes

Biblioteket og de nasjonale minoritetene rom og romanifolket

I 1999 ble rom (sigøynere) og romanifolket (taterne) anerkjent som nasjonale minoriteter, sammen med kvener, skogfinner og jøder. Status som nasjonal minoritet gir spesielle rettigheter knyttet til det å bevare og utvikle egen kultur, språk og fellesskap. De nasjonale minoritetene er omtalt i sentrale bibliotekpolitiske dokumenter, men det er ingen i biblioteksektoren som hittil er gitt spesielt ansvar for kompetanse på og tjenester til rom og romanifolket. Et mål med denne oppgaven har vært å kartlegge de norske folkebibliotekenes forhold til de to minoritetene. I desember 2008 gjennomførte jeg en spørreundersøkelse overfor alle folke- og fylkesbibliotek. Kun et fåtall av respondentene rapporterte å ha tatt initiativ for å fokusere på rom og romanifolket i sitt bibliotek. Et annet mål med oppgaven har vært å undersøke hva slags forhold rom og romanifolket har til bibliotekbruk i dag, samt å få en idé om hvilke forutsetninger som skal til for at bibliotekene skal oppleves som mer relevante for personer med bakgrunn fra disse minoritetsgruppene. I tillegg til litteraturstudier, har jeg gjennomført 13 kvalitative intervjuer for å samle inn datagrunnlag for denne delen av analysen. Det teoretiske utgangspunktet er knyttet til studiet av sosial kapital, et sentralt begrep i det pågående forskningsprosjekt PLACE (Public Libraries Arenas for Citizenship) som denne oppgaven er forankret i. I PLACE-prosjektet vurderes bibliotekets potensial som møteplass i det flerkulturelle samfunnet, og hvordan dette kan bidra til økt sosial kapital av brotypen. I oppgaven analyseres rom og romanifolkets situasjon i det norske storsamfunnet i forhold til ulike typer sosial kapital. Generelt kan det anslås at de to minoritetsgruppene har høy båndkapital, men få broer til andre grupper i samfunnet og lav generalisert tillit. Trekk ved rom- og romanifolkets fordeling av sosial kapital, har betydning for hvordan bibliotekene bør utforme sitt tilbud for å møte gruppens forutsetninger og behov. Funn i intervjuundersøkelsen tyder på at gruppene oppfatter biblioteket som lite relevant for dem i dag, mye ut fra at det assosieres med boklig kultur og akademisk kunnskap. For rom er bibliotek å anse som et "ikke-ord". Uttalelser fra informantene gir likevel grunn til å tro at rom ikke betrakter biblioteket med samme skepsis som de har overfor skole og andre offentlige tilbud. Dette kan være en positiv forutsetning å bygge videre på. Jeg drøfter tre roller biblioteket kan ha når det gjelder å bidra til økt brokapital for rom og romanifolket; biblioteket som kunnskapsformidler, som identitetsskaper og som møteplass. For å fylle rollebeskrivelsene er det nødvendig med organisering og ansvarsfordeling, samt kompetanse som er bygget opp i samarbeid med minoritetsgruppene og andre aktører i feltet. Oppgaven avsluttes med forslag til praktiske tiltak i biblioteksektoren overfor rom og romanifolket.

In 1999 the Rom and Romani people (Gypsy/Travellers) were recognized as National minorities in Norway. To be given status as a National minority implies special rights concerning the protection and development of the minorities' own culture and language. The National minorities have been mentioned in major library policy documents, but so far no one in the library sector has been given responsibility for services targeting the Rom and Romani people. In this dissertation, one purpose has been to map out the level of knowledge about and interest in these two minority groups in Norwegian public libraries. I sent out a simple survey in December 2008 to get an overview of the situation, and only a few of the respondents reported having taken initiatives towards focusing upon the Rom/Romani people in their libraries. Another purpose has been to investigate the relationship between Rom/Romani people and library use as it is today, as well as looking at the possibilities and challenges regarding building up a more relevant library service for these groups in the future. 13 interviews have been carried out with people of Rom/Romani minority background, people working with the Rom/Romani groups and people working with multicultural services in the library sector. I use theory and research related to the concept of social capital to analyze the situation of the Rom and Romani people in the Norwegian society today, as well as in analyzing how the library can meet their needs in a better way. Generally speaking, these groups have high levels of bonding, but low levels of bridging capital. I look at three major roles libraries can play to contribute to the enhancement of bridging capital; the library as a knowledge centre, the library as a creator of identity, and the library as a meeting place. There is a need for organization and extended competence if the libraries are to fill these roles. The research has been done in affiliation with the PLACE (Public Libraries Arenas for Citizenship) project, led by Professor Ragnar A. Audunson at the Oslo University College.

Innhold

Forord	6
1 Innledning	7
1.1 Bakgrunn	8
1.1.1 De nasjonale minoritetene	8
1.1.2 Det flerkulturelle biblioteket	9
1.2 Hensikt og problemstilling	10
1.3 Avgrensning og valg av betegnelser	11
1.4 Kunnskapsstatus	11
1.4.1 Biblioteket og de nasjonale minoritetene	11
1.4.2 Rom og romanifolket	12
1.5 Disposisjon	13
2 Rom og romanifolket – to av våre nasjonale minoriteter	14
2.1 Romanifolket	14
2.1.1 Opprinnelse	15
2.1.2 Språk	16
2.1.3 Livsform før og nå	17
2.1.4 Musikk og andre kulturuttrykk	17
2.1.5 Myndighetenes politikk overfor romanifolket	18
2.1.6 Organisering	21
2.2 Romfolket	21
2.2.1 Opprinnelse	21
2.2.2 Språk	22
2.2.3 Livsform og kultur	22
2.2.4 Musikk og andre kulturuttrykk	23
2.2.5 Myndighetenes politikk overfor romfolket	24
2.2.6 Organisering	26
2.3 Nasjonale minoriteter og abm-sektoren	26
2.3.1 Politiske føringer	26
2.3.2 Organisering og formidling	29
3 Metode	31
3.1 Valg av metodisk tilnærming	31
3.2 Kartlegging	32
3.2.1 Metodevalg og forarbeid	32
3.2.2 Gjennomføring og bearbeiding av datamaterialet	33
3.2.3 Vurdering av undersøkelsens kvalitet	33
3.3 Intervjuer	34
3.3.1 Metodevalg og forarbeid	34
3.3.2 Gjennomføring og bearbeiding	36
3.3.3 Vurdering av undersøkelsens kvalitet	37
3.4 Selvrefleksjon	39
4 Teoretisk utgangspunkt	40
4.1 PLACE – Public Libraries Arenas for Citizenship	40
4.2 Sosial kapital	41
4.3 Bibliotek og brokapital	43
4.4 Sosial kapital i oppgavens kontekst	45

5 Rom, romanifolket og sosial kapital.....	46
5.1 Romanifolket og storsamfunnet.....	46
5.1.1 Etnisk identitet.....	46
5.1.2 Nettverk.....	49
5.1.3 Utdanning.....	51
5.2 Romfolket og storsamfunnet.....	52
5.2.1 Etnisk identitet.....	52
5.2.2 Nettverk.....	55
5.2.3 Utdanning.....	56
5.3 Sosial kapital - broer og bånd.....	57
5.4 Betydningen av brokapital for individ, gruppe og samfunn.....	61
5.5 Integrering og etnisk revitalisering.....	62
5.6 Oppsummering.....	63
6 Bibliotek for alle – men ikke for rom og romanifolket?.....	64
6.1 Eksempler fra andre land.....	64
6.1.1 Sverige.....	64
6.1.2 Storbritannia.....	66
6.1.3 Ungarn.....	68
6.2 Resultater fra kartleggingsundersøkelse.....	69
6.2.1 Lokalhistorisk uke 2008 i Trøndelag.....	72
6.2.2 Moss bibliotek.....	73
6.3 Resultater fra intervjuene.....	74
6.3.1 Romanifolket og bibliotekene.....	74
6.3.2 Rom og bibliotekene.....	75
6.4 Oppsummering.....	77
7 Bibliotek og brobygging.....	78
7.1 Biblioteket som kunnskapsformidler.....	78
7.1.1 Formidle kunnskap til allmennheten.....	79
7.1.2 Formidle kunnskap til medlemmer av minoritetsgruppen.....	81
7.2 Biblioteket som identitetsskaper.....	82
7.2.1 Representert og inkludert.....	82
7.2.2 Å lære om seg selv.....	83
7.2.3 Språk og identitet.....	84
7.2.4 Aktiv kulturformidling.....	85
7.3 Biblioteket som møteplass.....	86
7.3.1 Biblioteket som fristed.....	86
7.3.2 Et sted med et relevant tilbud.....	88
7.3.3 Fra ikke-sted til møtested.....	88
7.3.4 Høyintensiv møteplass.....	90
7.3.5 Lavintensiv møteplass.....	91
7.4 Organisering og kompetanse.....	92
7.4.1 Organisering – behov for utredning.....	92
7.4.2 Kompetansebehov.....	95
7.5 Oppsummering.....	97
7.5.1 Forslag til praktiske tiltak.....	98
8 Konklusjon.....	100
Litteratur.....	104
Vedlegg.....	111

Forord

Under et opphold i Leeds ble jeg oppmerksom på at biblioteket der drev utadrettet virksomhet overfor en gruppe Gypsy/Travellers i området. Dette ga inspirasjon til å se nærmere på forholdet mellom norske bibliotek og minoritetene rom og romanifolket. Jeg hadde liten kjennskap til gruppene fra før, men i løpet av arbeidet med masteroppgaven har jeg lest historier og møtt mennesker som har gjort sterkt inntrykk. Det er aldri godt å vite om det blir noen praktiske konsekvenser av en oppgave som denne, eller om den blir satt i en arkivboks og glemt. Jeg håper at det kan være noen som leser den og får lyst til å finne ut mer om emnet. John Pateman (2002) har skrevet en kraftfull artikkel i tidsskriftet *Library Management* om verdien av å bli sint og opprørt, eller i det minste engasjert. Bibliotekleder Pateman har familiebakgrunn fra rom/reisende, og sier at om du ikke selv har erfart å være ekskludert og marginalisert, eller kjenner noen som er det, så bør du i det minste lese historiene deres. Dette er en forskningsoppgave, og vil ikke ha form som et følelsesladet innlegg. Men i forordet må det være lov å si at det har vært givende å jobbe med et tema som inviterer til engasjement.

Det er mange som fortjener takk fordi de har gjort det mulig for meg å skrive denne oppgaven. Takk til medstudent Bjørnar som hjalp meg med nettskjemaet. Takk til veileder Ragnar Audunson for konstruktive kommentarer og nyttige forslag. Svanhild Aabø og de andre i PLACE-gruppen har også bidratt med gode innspill, takk. Informantene mine skal ha stor takk for at de brukte av sin tid og delte tanker med meg. Det er mange andre som har hjulpet til underveis med informasjon og tips, jeg kan ikke nevne alle, men er særlig takknemlig for den hyggelige mottakelsen jeg fikk hos de ansatte på Voksenopplæringen for rom i Oslo. Takk til NRK-speider Judith. Takk til direktør Øyvind og andre kolleger i NLB som har vist forståelse for at jeg har prioritert oppgaven de siste ukene. Takk til Gerhard for metodisk krisehjelp. Takk til snille familiemedlemmer som har stilt opp som barnevakt, og ikke minst en stor takk til David for at han har brukt all sin fritid på å skaffe meg skrivetid i slutfasen. Lille Aanund, du har vært med på denne oppgaven både før og etter at du kom til verden, takk for at du smiler som en sol hver morgen og gjør meg glad.

Oslo, 13. desember 2009

1 Innledning

"I Napoli gikk det rykter om at en kvinne av romfolket hadde stjålet et spedbarn. En borgervernsgjeng gikk da til aksjon og angrep en romleir. De sattte fyr på campingvognene, banket opp og jaget menneskene som bodde der. Da innenriksminister Maroni fikk høre om hendelsen, ristet han oppgitt på hodet. – Slikt skjer når sigøynere stjeler barn."

Fra reportasjen "Italias brunskjorter patruljerer gatene", *Aftenposten* 31.10.2009

"En av de mest omtalte fantejaktene fant sted i Flå i Gauldalen i 1907, og er beskrevet av blant annet Bastrup og Sivertsen (1996). Bakgrunnen for denne fantejakta var at jenta Gudrun fra Oslo var forsvunnet på uforklarlig vis. Den synske gutten Johan Fløttum, som kom fra Gauldal, mente at jenta hadde blitt kidnappet av et taterfølge og var gjemt i en berghule i Flå. Det ble også satt ut rykter om at lokale tatere var med på kidnappingen. Dermed startet en regelrett klappjakt på tatere i regionen. Berghulen der det ble påstått av taterne gjemte seg, ble sprengt med dynamitt uten at man fant noe. På det meste var over 1000 mann med på denne jakten, som foregikk i mange måneder. Først året etter, sommeren 1908, kom sannheten for dagen. Ved en tilfeldighet ble et barnelik funnet i en kloakkum i Kristiania (Oslo). Seks år gamle Gudrun hadde sannsynligvis falt ned i kummen under lek i hovedstaden, og hadde ikke klart å komme seg opp igjen."

Fra *Latjo drom – Romanifolkets/Taternes kultur og historie*, Møystad (2009)

Vandrehistorier om barnerov inngår i repertoaret av overtro og fordommer som lokalbefolkningen har holdt seg med om rom (sigøynere) og romanifolket (tatere) gjennom uminnelige tider. På nytt feier en bølge av forfølgelse og vold mot rombefolkningen over Europa, og de som står bak er nasjonalistiske bevegelser. Situasjonen i Norge er fredeligere, men norske rom opplever også diskriminering i hverdagen. Det samme rapporterer medlemmer av romanifolket.

Historisk sett har Norge lite å være stolt av når det gjelder behandlingen av disse minoritetsgruppene. Assimileringspolitikken overfor romanifolket pågikk til langt ut på 1900-tallet, og er blitt beskrevet som uvanlig hard, også i internasjonal sammenheng. Noen har kalt det "etnisk rensing i det stille" (Christensen 2001 s. 105). De fleste norske rom reiste ut av landet i 1920-årene, antagelig for å unngå den samme behandlingen som romanifolket ble utsatt for. Forholdene ble etter hvert vanskelige i flere europeiske land, og i 1934 forsøkte et

følge på 68 personer å dra tilbake til Norge. På tross av norsk statsborgerskap ble de nektet innreise, og mange av dem døde i nazistenes konsentrasjonsleirer.

Det er over hundre år mellom de to hendelsene som er beskrevet i sitatene over. Den som ikke vil lære av historien må gjenta den. Bibliotekene har til oppgave å formidle hvem vi er og hva vi har vært. Som lokale møteplasser skal de være åpne og tilgjengelige for alle. Jeg har ønsket å se på bibliotekenes forhold til rom og romanifolket, to grupper som lenge har vært utestengt fra fellesskapet, men som nå er anerkjent som nasjonale minoriteter.

1.1 Bakgrunn

1.1.1 De nasjonale minoritetene

Status som nasjonal minoritet kan gis til minoritetsgrupper som har oppholdt seg i et lands territorium over lang tid, og som har en historisk tilknytning til landet. Norge har fem nasjonale minoriteter; kvener, skogfinner, jøder, rom og romanifolket. Samene har status som urfolk. Norge har ratifisert de to viktigste internasjonale politiske dokumentene i forhold til nasjonale minoriteter. Minoritetspråkpakten trådte i kraft i 1998, og Rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter ble ratifisert og trådte i kraft i 1999. Språk og kultur står sentralt i minoritetsrettighetene. Artikkel 5 i Rammekonvensjonen utdyper innholdet i det ansvaret Staten har påtatt seg.

”Partene forplikter seg til å fremme de forutsetninger som er nødvendige for at personer som tilhører nasjonale minoriteter, kan bevare og utvikle sin kultur, samt bevare de grunnleggende bestanddelene av sin identitet, det vil si deres religion, språk, tradisjoner og kulturarv.” (St.prp. nr. 80 (1997-1998))

Rom og romanifolket har lang tilknytning til Norge, men har levd i utkanten av fellesskapet og vært utsatt for hardt assimileringsspress i lange perioder. Deres historie og kultur har i minimal grad vært inkludert i den felles kulturarv og hukommelse som presenteres gjennom institusjoner som arkiv, bibliotek og museer. Personer fra rom og romanifolket opplever fremdeles diskriminering på mange arenaer. Mange, særlig fra romfolket, deltar i liten grad i utdanning og ordinært arbeidsliv.

Europarådet har pekt på behov for økt kunnskap i det norske samfunnet om de nasjonale minoritetene (AID 2009).

1.1.2 Det flerkulturelle biblioteket

De nasjonale minoritetene er en påminnelse om at det flerkulturelle Norge ikke er noe nytt. Det er likevel etter den store innvandringsbølgen i siste halvdel av 1900-tallet at det flerkulturelle har blitt synliggjort som en vesentlig dimensjon ved det moderne samfunnet. Folkebibliotekene har som målsetning å tilby tjenester til alle som bor i landet, og det flerkulturelle er blitt en viktig rammebetingelse for virksomheten i løpet av siste 30 år. En delrapport til Bibliotekutredningen 2006 tok for seg *Bibliotekene og det flerkulturelle Norge* (Vaagan 2005). Der beskrives bibliotekene som ”sentre for kunnskap, informasjon, kultur, sosial integrering og demokratisering” for den flerkulturelle befolkningen (ibid s. 5).

IFLAs flerkulturelle bibliotekmanifest ble vedtatt av Governing Board i IFLA i 2006, og ble oversatt til norsk i 2008. Dette regnes nå som det viktigste strategiske dokumentet innen feltet, og gir retningslinjer til bruk for bibliotekmiljøer over hele verden. Bibliotek av alle slag oppfordres til å ”gjenspeile, støtte og fremme kulturelt og språklig mangfold på internasjonalt, nasjonalt og lokalt nivå, og på den måten arbeide for interkulturell dialog og aktiv samfunnsdeltagelse”. Manifestet understreker at det bør fokuseres spesielt på grupper som ofte blir marginalisert. Blant kjerneoppgavene nevnes det å ”sette av ressurser til tiltak for bevaring av kulturuttrykk og kulturarv, med særlig fokus på kulturer med muntlig kulturarv, urbefolkningskulturer og immateriell kulturarv.” (ibid s. 2).

Bibliotekene i Norge har i liten grad fokusert på de nasjonale minoritetene. De er omtalt i flere utredninger og meldinger, men det savnes konkrete retningslinjer og tiltak. Mangelen på utgivelser på minoritetsspråkene og mangelen på kompetanse i sektoren nevnes som hindringer. De nasjonale minoritetene har vært tema for et eget ABM-skrift, og der vektlegges den funksjonen abm-institusjonene kan ha i forhold til å synliggjøre gruppenes kulturarv. I tillegg må institusjonene kunne tilby relevante og aktuelle tjenester for minoritetene, samt kunne fungere som arenaer for deres egen aktivitet slik at de selv kan uttrykke og revitalisere sine kulturer (Holmesland 2006).

”Som nasjonale minoriteter er de fem folkegruppens kultur og historie en del av kulturarven i Norge og angår dermed hele befolkningen, ikke bare de områdene der minoritetene

tradisjonelt har holdt til. Det er derfor stort behov for at arkiv, bibliotek og museer over hele landet engasjerer seg og inkluderer de nasjonale minoritetene i sin virksomhet, og tar sin del av ansvaret for å realisere de kulturpolitiske forpliktelsene som følger av Rammekonvensjonen.” (ibid s. 24)

1.2 Hensikt og problemstilling

Oppgaven tar utgangspunkt i rom og romanifolkets status som nasjonale minoriteter, og intensjonene knyttet til bibliotekenes ansvar og muligheter slik de kommer til uttrykk i aktuelle utredninger og strategiske dokumenter. Jeg har dels ønsket å kartlegge og beskrive dette forholdet, dels å analysere vilkår for endringer og foreslå tiltak. I oppgaven er det derfor ingen målsetning å være verdinøytral. Håpet er i stedet å kunne bidra med et praktisk innspill til en prosess der målet er å skape et bibliotektilbud som inkluderer rom og romanifolket.

Min innfallsvinkel er influert av PLACE-prosjektets fokus på bibliotekets møteplassfunksjon og sosial kapital. Rom og romanifolket har særtrekk ved sin historie og kultur som gir andre forutsetninger for sosial kapital enn det som vil gjelde for majoritetsbefolkningen. Jeg har forsøkt å belyse disse forutsetningene, i den hensikt å skape en bedre forståelse av utfordringer og muligheter for bibliotekene i forhold til de to minoritetsgruppene.

Forskningsspørsmål:

- Rom og romanifolket har status som nasjonale minoriteter, noe som gir det offentlige et særlig ansvar for å ivareta deres språklige og kulturelle rettigheter. Hvordan forholder norske folkebibliotek seg til dette ansvaret?
- Hva er forutsetningene for at personer med bakgrunn fra romfolket kan oppleve bibliotekene som et relevant tilbud?
- Hva er forutsetningene for at personer med bakgrunn fra romanifolket kan oppleve bibliotekene som et relevant tilbud?
- Kan bibliotek bidra til økt sosial kapital av brotypen for rom og romanifolket?

1.3 Avgrensning og valg av betegnelser

Oppgaven tar for seg de nasjonale minoritetene rom og romanifolket. De siste årene har et økende antall rom fra Øst-Europa ankommet Norge, men de er ikke tatt med her siden de ikke regnes med til den nasjonale minoriteten rom. Når jeg i oppgaven skriver om ”bibliotek”, betyr det i praksis folkebibliotek og fylkesbibliotek. Skolebibliotek er ikke viet spesiell oppmerksomhet, selv om mange av temaene som berøres også kan være aktuelle i skolebiblioteksammenheng.

Rom og *romanifolket* er to av flere mulige betegnelser på folkegruppene det her er snakk om. Mange er vant til å bruke *sigøynere* i stedet for rom, men talspersoner for gruppen har uttalt at de foretrekker å bli kalt rom av omverdenen. Denne betegnelsen blir dessuten brukt i nyere offentlige dokumenter. *Tatere* er et vanlig alternativ til romanifolket, men for noen i gruppen har dette navnet fremdeles en negativ klang. Andre i gruppen føler derimot at betegnelsen romanifolket er fremmed og unaturlig. I en ny bok fra Glomdalsmuseet (Møystad 2009) brukes sammenstillingen *Romanifolket/Taterne* konsekvent. Jeg synes sistnevnte blir noe tungvint og velger å skrive romanifolket, siden dette tross alt regnes som en betegnelse som ikke er negativt ladet. I enkelte tilfeller benytter jeg alternativene *tatere* eller *de reisende* der det passer i sammenhengen. En nærmere presentasjon av ulike navn og betegnelser gis i kapittel 2.

Det finnes ingen standardisert skriftnorm for språkene *romani* og *romanés* i Norge. Jeg har tatt med noen lånord fra disse språkene, og har da gjerne måttet velge blant flere mulige skrivemåter. Dette gjelder for eksempel ordet *gaje* – roms betegnelse på alle ikke-rom. I kilder jeg har benyttet finnes diverse alternativer – *gaže, gadje, gauche, gorgie, gaje*. Jeg har ingen forutsetning for å si at mine valg av skrivemåter er riktigere enn andres.

1.4 Kunnskapsstatus

1.4.1 Biblioteket og de nasjonale minoritetene

I norsk sammenheng er det ikke blitt forsket på bibliotekets rolle i forhold til de nasjonale minoritetene. Internasjonalt finnes det enkelte studier som tar for seg forholdet mellom bibliotek og minoritetsgrupper tilsvarende rom og romanifolket. Denne forskningen kan ha en viss relevans for norske bibliotek. I Sverige er det i 2009 lansert et forskningsprosjekt som heter *Folkbiblioteket och de nationella minoriteterna*. Det er langt flere romer i Sverige enn

rom og romani i Norge, men forskningen er interessant fordi minoritetsgruppene i Norge har mye kontakt med tilsvarende grupper i Sverige, og fordi bibliotekvesen og samfunnsforhold er sammenlignbare på mange punkter. Jeg kommer nærmere inn på forskning og praksis i Sverige i kapittel 6. I tillegg tar jeg med eksempler fra England og Ungarn.

1.4.2 Rom og romanifolket

Et viktig bidrag i nyere norsk forskning om romanifolket har vært arbeidene til Ragnhild Schlüter. Fra 1986 arbeidet hun med et forskningsprosjekt som resulterte i boken *De reisende. En norsk minoritets historie og kultur* (1993) og en fotoutstilling. I 1990-årene ble det i regi av Norges forskningsråd gjennomført flere større forskningsprosjekter om romanifolket med særlig vekt på overgrepene knyttet til sterilisering og omsorgsovertakelse av barn (Hvinden 2000, 2001). Karen Sofie Pettersen tar for seg de samme spørsmålene i sin doktoravhandling *Tatere og Misjonen. Mangfold, makt og motstand* (2005). Forskningsprosjektet *Taterfolk fra barn til voksen* er et samarbeid mellom Taternes Landsforening, Dronning Mauds Minne Høgskole for førskolelærerutdanning og Høgskolen i Sør-Trøndelag. Målet med dette prosjektet er å synliggjøre romanifolkets kultur i skoleverket og at romanifolket skal få et tilrettelagt utdanningstilbud – også i reiseperioder (Larsen et al 2007).

Det er ikke blitt gjort noen systematisk forskning på rom i Norge, tilsvarende romaniforskningen på 1990-tallet. Hilde Lidén, som i dag er forskningsleder ved Institutt for samfunnsforskning, skrev i 1990 hovedoppgaven *Vokse opp som sigøyner i Norge. Sosialisering i en etnisk minoritetsgruppe*. Oppgaven var basert på feltarbeid og gir en innføring i norske roms kultur, historie og sosiale forhold. Lidén har dessuten skrevet rapporten *Barn og unge fra nasjonale minoriteter. En nordisk kunnskapsoversikt* (2005), der rom er viet plass på linje med de andre minoritetene. Torbjørg Bay har hatt mye kontakt med den norske rombefolkningen, og står bak en HiO-hovedfagsrapport *Før det er for sent. Sigøynernes livsbetingelser i Norge* (2002). Den er basert på kvalitative intervjuer med fagfolk og rom. Oppgaven gir innsikt i kulturelle sætrekk og i det anstrengte forholdet som har vært mellom romgruppen og norske myndighetspersoner fra mellomkrigstiden til i dag. Bay har dessuten gjennomført en undersøkelse av situasjonen til rom på oppdrag fra AID i forbindelse med utarbeidelsen av *Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo* (2009). Eline Hegseth har skrevet masteroppgaven *Kampen om rommet. Møter mellom en gruppe sigøynere og storsamfunnet, i lys av Bourdieu* (2004).

1.5 Disposisjon

Det er generelt lav kunnskap om rom og romanifolket i det norske samfunnet. Jeg gir derfor en kortfattet oversikt over minoritetenes historie, kultur og livsform i **kapittel 2**. Der blir det også gjort rede for abm-sektorens forhold til de nasjonale minoritetene, slik dette kommer til uttrykk i sentrale dokumenter og i dagens praksis.

I **kapittel 3** presenterer jeg metodisk tilnærming og refleksjoner omkring egen rolle i forskningen.

I **kapittel 4** gis en beskrivelse av oppgavens teoretiske utgangspunkt, knyttet til forskningsprosjektet PLACE og bruken av begrepet sosial kapital.

Resultater presenteres i kapitlene 5, 6 og 7, og analyseres suksessivt i forhold til tematikk. I **kapittel 5** ser jeg på trekk ved minoritetenes identitetshåndtering, nettverk og forhold til utdanning, og tolker dette i forhold til teorien om ulike former for sosial kapital. **Kapittel 6** handler om bibliotekenes forhold til rom og romanifolket i dag, og omvendt, hvilket forhold rom og romanifolket har til biblioteket. Jeg tar med eksempler fra Norge og utlandet på bibliotek som har fokusert spesielt på disse minoritetene. I **kapittel 7** analyserer jeg forutsetninger for å kunne gi rom og romanifolket et mer relevant bibliotektilbud i fremtiden, samt hvordan bibliotek kan bidra til økt brokapital. Jeg skisserer tre roller som bibliotekene kan spille, og peker på behov for organisering og kompetanseheving. Kapitlet inneholder også forslag til praktiske tiltak.

I **kapittel 8** er konklusjon og idéer til videre forskning.

2 Rom og romanifolket – to av våre nasjonale minoriteter

Rom og romanifolket har lang tilknytning til Norge, men det er generelt lav kjennskap til deres historie og kultur i samfunnet. I forrige århundre ble særlig romanifolket utsatt for et hardt assimileringsspress med den uttalte hensikt å ”utrydde et folks egenart, deres språk, deres livsform.” (Leirbestyreren på Svanviken arbeidskoloni til ukemagasinet Aktuell i 1963, sitert etter Eide & Aanesen 2008 s. 59). I dag er kanskje uvitenhet og likegyldighet den største trusselen mot deres fortsatte eksistens som levende minoriteter. Anerkjennelsen som nasjonale minoriteter gir rett til å opprettholde og videreutvikle egen kultur, og forutsetter at gruppene blir inkludert i vår felles nasjonale kulturarv og sikres deltagelse på fellesskapets arenaer. I dette kapitlet gir jeg en kort oversikt over rom og romanifolkets historie, kultur og livsform i Norge. Jeg gir deretter en beskrivelse av abm-sektorens forhold til de nasjonale minoritetene i dag. Begge deler tjener som bakgrunn for drøftelsen i senere kapitler.

2.1 Romanifolket

Det finnes ikke sikre tall på hvor mange som regner seg som tilhørende romanifolket i Norge, men et vanlig anslag er 3000-5000 personer. Romanifolkets egne organisasjoner mener at tallet kan være høyere, i størrelsesorden 10 000 – 30 000.

Romanifolket er bare én av mange mulige betegnelser, spesielt er *tatere* og *de reisende* mye brukt. Betegnelsen *tater* er kjent brukt på norsk allerede før 1350, og da om folkeslaget tatarer. Tatarene skal opprinnelig ha vært en av de mongolske stammene som erobret Russland sammen med Djengis-Khan på 1200-tallet, og ble senere et vanlig navn på nomadefolk fra øst. Da romanifolket ankom Norge ble de kalt *tatere* eller *tattare*, antagelig som følge av en forveksling med tatarene. Betegnelsen *tater* ble ofte brukt som et skjellsord av lokalbefolkningen, men i dag er det mange i gruppen som ønsker å bruke *taternavnet* og gi det en positiv betydning. *Taternes Landsforening* er et eksempel på dette. Det er regionale forskjeller når det gjelder hvordan ordet *tater* blir oppfattet. På innlandet i Østlandet og i Trøndelag har det gjerne en positivt klang, men blir stort sett oppfattet negativt på Sørlandet og Vestlandet. *De reisende* er en mer nøytral betegnelse, men noen påpeker at den blir upresis i og med at det finnes mange reisende av forskjellige slag. Et alternativ som også er i bruk innad i gruppen er *de reisendes*. Andre kaller seg *vandri* eller *tavringer*. Romanifolket er den

betegnelsen som brukes i offentlige dokumenter i dag og benyttes gjerne av medlemmer av minoriteten når de omtaler folket sitt utad. Derimot er det ikke så vanlig at romanifolket bruker betegnelsen seg i mellom. Ordet *romani* er indisk og er et adjektiv avledet av substantivet *rom*, og har betydningen menneske, ektemann eller person som tilhører den etniske gruppen. Språket til romanifolket kalles romani.

Fant, *splint* og *fark* er andre betegnelser som har vært vanlige blant lokalbefolkningen, men disse har en negativ klang for folket selv og bør ikke benyttes.

2.1.1 Opprinnelse

”[I]ngen annen gruppe i Norge er så myteomspunnet som romanifolket, og det er vanskelig å skille virkelighet og myter fra hverandre.” Dette skriver Thor Gotaas i boken *Taterne* (2000 s. 21), den første sammenhengende skildring av romanifolkets historie og kultur i Norge.

Folklore og forskning kan antyde mulige svar på hvor folket kom fra, men det finnes ingen entydig opphavshistorie. Som de fleste andre folkeslag har romanifolket en variert bakgrunn, geografisk og sosialt.

Det antas at det norske romanifolket stammer fra samme gruppe som de første sigøynerne som kom til Skandinavia på 1500-tallet. Det første skriftlige vitnesbyrd om gruppens ankomst er et brev til kong Hans i Danmark fra kong Jacob IV av Skottland, datert 1505. Der blir han anbefalt å ta imot et sigøynerfølge ledet av ”greve Antonius Gagino fra lille Egypt.”

Sigøynerne fortalte gjerne at de var pilegrimer og kom fra Egypt, derav det engelske *gypsies*, -egyptere. De hadde en omreisende livsstil, levde i storfamilier og ble sett på som spennende og mystiske mennesker. I begynnelsen tok myndigheter og adel svært godt imot dem, de ble betatt av deres elegante klær, språkmektighet og verdensvante manerer. Men etter en stund ble både myndigheter, adel og bønder provosert av den omflakkende livsstilen, og sigøynerne ble utsatt for hardhendte tiltak og utvisning mange steder, også i Skandinavia.

Romanifolket i Norge stammer imidlertid ikke bare fra disse tidlige sigøynerfamiliene. En god del andre er blitt innlemmet i gruppen i tidens løp. Bofaste nordmenn ble giftet inn, og andre som av ulike årsaker ble tiltrukket av en reisende livsstil sluttet seg til.

Fra middelalderen og fremover var mange på vandring i Europa, deriblant pilegrimer, fattigfolk, musikanter og soldater. Det som nok klarest skiller romanifolket ut fra andre

omreisende fra den tidligste innvandringen til i dag, er at de ikke reiser som enkeltpersoner, men som storfamilier og gjerne flere familier sammen.

2.1.2 Språk

Romanifolkets opprinnelse er vanskelig å fastslå, men språket deres, romani, bærer i seg tydelige spor etter fjerne steder. Språkforskere som studerer europeisk romani kan lese en fascinerende vandringsrute ut fra vokabular og bøyningssystem. Omtrent 60 % av ordene i romani stammer fra indoariske språk, og dette sammen med andre språklige trekk viser at opprinnelsen ligger i Nord-India. Via Lilleasia kom de første romanitalende til Balkan, en gang mellom år 1000 og år 1300. Det kan ha tatt minst 300-400 år fra de første romanitalende forlot India til de ankom Balkan. Omkring år 1500 hadde brukerne av språket spredt seg til hele det europeiske kontinent. De nådde også Norden på denne tiden, og norsk romani er etterkommeren etter det romanispråket som kom hit for 500 år siden. (Hjort-Larsen 2001). I boken *Skyformasjonane på San Franciscos sørhimmel i grålysninga 30. april 1882 og grunnane til at vi ikkje har sett namn på dei. Reiser mellom språk* (2007) gir språkforsker Rolf Theil en spennende beskrivelse av vandringsruten og eksempler på lånord som viser hvilke språk norsk romani har vært i kontakt med på sin lange vei fra India til Norden.

Den form for romani som brukes i Norge har utviklet seg til å bli et nordisk indoarisk språk siden det har fått skandinavisk lyd- og bøyningssystem. Romani blir ikke brukt som morsmål i dag, men har overlevd delvis som et ”hemmelig” internt språk. Norsk romani er fremdeles et levende språk blant mange i gruppen, og det er økende interesse for å bevare språket. I perioder med hard forfølgelse fra majoritetssamfunnet var det viktig for romanifolket å holde språket internt, og ikke utlevere det til andre eller skrive det ned. Nå er heldigvis situasjonen en annen, og det blir tatt ulike initiativ for å sikre at språket ikke forsvinner. Den samme utviklingen skjer i Sverige der en lærebok og ordbok i svensk romani utkom i 2008 (Lindell & Thorbjörnsson-Djerf). I Norge har vi faktisk hatt en ordbok i romani siden 1950, utgitt som bind 1 i serien *Secret Languages of Norway* av Ragnvald Iversen. Ordboken har vært kjent i forskerkretser, men har hatt liten innflytelse ut over det. Norsk romani har ikke vært i bruk som skriftspråk i særlig grad frem til i dag, og det mangler en anerkjent skriftnorm. Det finnes så langt bare noen sanghefter og korte ordlister på norsk romani, men Taternes Landsforening og andre arbeider med sikte på utgivelser av både lærebok, ordbok og grammatikk, samt fortellinger på romani. En annen målsetting er å samle inn lydopptak av muntlig fortellertradisjon fra ulike kanter av landet.

2.1.3 Livsform før og nå

”Uten reising er livet uten mening” (Larsen 2008 s. 33). Tradisjonelt har romanifolket vært karakterisert av en omreisende tilværelse i større eller mindre familiegrupper. Langs kysten reiste de i egne båter, og til lands var hest og kjerre et vanlig fremkomstmiddel. De overnattet gjerne utendørs eller hos bofaste bønder og husmenn vinterstid. Som for alle andre i Norge har romanifolkets levesett endret seg, men fremdeles er reising en sentral del av livet til mange av dem. Noen starter reisingen i mars-april og returnerer i august-september. Andre er mer bofaste og reiser kun i forbindelse med ferier.

Tidligere var reisingen tett knyttet opp mot næringsvirksomhet. Romanifolket handlet med egenproduserte og innkjøpte varer, utførte håndverk og var ellers nyttige for bøndene på grunn av deres ekspertise på hester. I dag finnes romanifolk i alle typer yrker, men mange foretrekker å arbeide som selvstendig næringsdrivende og noen kombinerer fortsatt reisevirksomhet og arbeid. Faktorer som frihetstrang, rastløshet og kontakt med familie blir gjerne nevnt som motivasjon for reisingen i vår tid (Larsen 2008, Bjerkan & Dyrliid 2001).

Familien betyr fortsatt svært mye for romanifolket. De har et nært samhold, holder jevnlig kontakt med slektningene og stiller opp for hverandre. Romanifolket har blitt utsatt for mye press fra storsamfunnet, og mange opplever fremdeles diskriminering og vanskeligheter med å bli akseptert og inkludert. Dermed kan familien bli ekstra viktig som sosialt nettverk.

På grunn av reisingen har mange fra romanifolket fått mangelfull utdanning. I den eldre generasjon er det ikke uvanlig med bare 3-4 års samlet skolegang, og en del har dårlige lese- og skriveferdigheter. Fremdeles er det få fra romanifolket som har høyere utdanning. De har tilhørt en tradisjon med vekt på praktiske ferdigheter som ble overført fra foreldre til barn, og mange har hatt negative erfaringer på skolen knyttet til sin etniske bakgrunn.

Personer fra romanifolket tilhører ulike trossamfunn, men siden 1950-årene har mange vært tilknyttet frikirkelige miljøer som pinsebevegelsen. Flere kjente predikanter og misjonærer har hatt bakgrunn fra romanifolket, blant annet Ludvig Karlsen og Frantz Johansen.

2.1.4 Musikk og andre kulturuttrykk

”Romanifolkets kultur er særegen og slitesterk, og den har overlevd alle forsøk på å utradere og kjeppjage selve folket.” Dette skriver Bjørn Hammershaug (2007) i en omtale av

utgivelsen *Viser på vandring i Norden*. Det er Etnisk musikkklubb som står bak denne boksen med 2 CDer og et fyldig innleggshefte viet romanifolkets musikk i Finland, Norge og Sverige. Utgivelsen ble kåret til årets dokumentasjonsplate i Norge i 2008, og spenner over alt fra tradisjonssanger til rapperen Tattarprinsen.

Når det gjelder kulturuttrykk står musikk og sang i en særstilling hos romanifolket. Flere kjente musikere før og nå har hatt romanibakgrunn. De har tradisjonelt hatt en viktig rolle som formidlere og spredere av folkemusikk, i og med at de tok med seg kulturelle impulser fra bygd til bygd (Larsen et al 2007). I boken *Spellmann på dromen* (2007) forteller Mary Barthelemy om en av dem, den legendariske "Fant-Karl" som ble en sentral formidler av valsemusikken på slutten av 1700-tallet. I våre dager blir folkets egen visetradisjon løftet frem for allmennheten av artister som Lasse Johansen, Laila Yrvum, Elias og Veronica Akselsen.

Romanifolkets kultur er også blitt eksponert gjennom film og teater i de senere årene. Karl Sundby har hatt suksess med sine forestillinger *Fanden i Vold* og *Mannen fra skogene*. Karoline Frogners film *Tradra – i går ble jeg tater* (2004) følger Bjørn Granum som oppdaget at han tilhørte romanifolket i voksen alder.

Selv om det mangler litteratur skrevet på romani, finnes det en del litteratur om romanifolket i Norge. Mest kjent er nok Britt Karin Larsens romantrilogi *De som ser etter tegn* (1997), *De usynliges by* (1998) og *Sangen om løpende hester* (1999). Flere med romanibakgrunn har skrevet om sin egen historie, for eksempel *Tatergutt og legdebarn* (1987) av Ludvig Wang, *Tatersønn* (1995) av Kristian Bredesen og *Solens og månens barn* (1998) av Liv Borge. Nylig utkom boken *Frykten for å bli hentet* (2009) av Liv Andersen (tidligere Liv Borge), der hun selv og fjorten andre reisende forteller sine livshistorier.

2.1.5 Myndighetenes politikk overfor romanifolket

Opp gjennom historien har det ikke vært enkelt å tilhøre romanifolket i Norge. Allerede på 1500-tallet innførte Danmark-Norge strenge forordninger rettet mot den gruppen lovgiverne kalte tatere. Landsforvisning, tukthus og dødsstraff var blant tiltakene som rammet folket. På 1700-tallet kom det bestemmelser som til en viss grad legaliserte en omvandrende livsstil, men i siste halvdel av 1800-tallet ble nye lover vedtatt med intensjoner om å kontrollere romanifolkets levemåte og assimilering av gruppen. Man begynte også å gjennomføre egne folketellinger for å styrke kontrollen. Samfunnsforskeren Eilert Sundt gjennomførte i 1862 en

egen telling over ”fantene” på Sør- og Sør-Vestlandet. Han interesserte seg for deres språk- og historie, men ivret sterkt for fast bosetting og religiøs oppdragelse. Han ble dermed den første som reiste krav om et offentlig bosettings- og assimileringprogram for romanifolket. I 1896 ble Vergerådsloven vedtatt. Med hjemmel i denne kunne barna tas fra foreldrene. Løsgjengerloven kom i 1900, og kriminaliserte den omstreifende livsform i seg selv.

I 1897 ble Foreningen til motarbeidelse av omstreifervesenet stiftet med presten Jacob Walnum som initiativtaker. Den skiftet i 1922 navn til Den norske omstreiferemisjon og i 1935 til Misjon blant hjemløse (ofte omtalt som ”Misjonen”). Dette var en privat organisasjon, men den fikk økonomisk støtte og anerkjennelse fra offentlige myndigheter. Målsettingen var å få romanifolket assimilert inn i norsk kultur og samfunn. Under mottoet ”berger du barna, berger du slekten” opprettet Misjonen en rekke barnehjem hvor barn fra romanifamilier ble tvangsplassert for å få en vanlig norsk oppvekst. Mange ble overført til fosterfamilier, og vokste opp uten å vite noe om sin biologiske familie og bakgrunn. Mellom 1900 og 1989 ble ca 1500 barn tatt fra foreldrene sine og plassert i hjem. Bernt Eide og Ellen Aanesen skildrer noen av barnas og familienes skjebne i boken *Nasjonens barn* (2008) og i en vandretstilling med samme navn.

Misjonen drev også flere arbeidskolonier, den mest kjente var Svanviken arbeidskoloni på Nordmøre. Her skulle romanifamilier kureres for sin ”vandringslyst” og vennes til hardt arbeid. De fikk ikke ha kontakt med reisende slektninger, måtte ta avstand fra egen kultur og bare snakke norsk. Det var også et mål at de aksepterte den kristne tro. Romanifamiliene ble jevnlig inspisert og dersom de oppførte seg forskriftsmessig kunne de få eget hus etter fem år. Opphold på arbeidskolonien var i prinsippet frivillig, men for mange var det å innordne seg et slikt liv det eneste alternativet dersom de ønsket å beholde barna. Svanviken ble først nedlagt i 1989, samme år som Sosialdepartementet stanset bevilgningene til Misjonen etter at det var reist hard kritikk mot virksomheten.

Et annet mørkt kapittel i historien om norske myndigheters behandling av romanifolket er steriliseringspolitikken. Raseteori og arvelære vant innpass i Norge i 1920-årene. Overlege Johan Scharffenberg så omstreiferslektene som spesielt arvelig belastede og argumenterte for at de var et fremmedelement i den norske befolkningen. Han foreslo sterilisering, og vant snart gehør hos folk i Misjonen og på Stortinget. Steriliseringsloven av 1934 åpnet for både frivillig og tvangsmessig sterilisering. Alle grupper sosialt vanskeligstilte ble rammet, men

romanifolket i særlig grad. I forarbeidene til loven står romanifolket omtalt på følgende måte: ”De hører til et undermåls folkeferd som stadig rekrutteres fra samfunnets bunnfall. Intellektuelt sett står de norske omstreifere i klasse med negre, indianere og meksikanere. Sosialt og psykologisk er de å sette i klasse med vaneforbrytere.” (gjengitt i Helsingforskomitéen 2009) Antagelig ble over 300 romanikvinner sterilisert fra 1930-årene til 1970-årene.

Enda et trist utslag av assimileringspolitikken var dyrevernloven av 1951, som forbød omreisende mennesker å holde hest. En viktig del av romanifolkets levemåte og kultur ble på denne måten tatt bort. Noen hadde råd til å skaffe seg bil, men mange måtte ty til håndkjerre eller gi opp sin yrkesvei.

Fra 1970-tallet og fremover har flere organisasjoner arbeidet for rettighetene til romanifolket. Tidligere stortingsrepresentant for partiet Rødt/RV, Erling Folkvord, har i en årrekke engasjert seg sterkt for romanifolkets sak, både fra Stortingets talerstol og i andre sammenhenger. I 1998 fremsatte daværende kommunal- og regionalminister Ragnhild Queseth Haarstad en offisiell unnskyldning for de overgrepene som norske styresmakter har gjort seg skyldige i opp gjennom tidene. Unnskyldningen ble gjentatt og forsterket i Stortingsmeldingen om nasjonale minoriteter (2000-2001). Også Den Norske Kirke har kommet med en offisiell unnskyldning. Som en form for kollektiv oppreisning ble det i 2004 opprettet et statlig fond for romanifolket med en grunnkapital på 75 millioner kroner. Avkastningen skal brukes til å fremme og bevare folkets kultur.

Den norske Helsingforskomité engasjerte seg i romanifolkets situasjon tidlig på 1990-tallet. Komitéen har som målsetting å bidra til større nasjonal oppmerksomhet om overgrepene som ble begått og bidra til en romanipolitikk som ivaretar folkets rettigheter. Høsten 2008 arrangerte komitéen en åpen høring om temaet, og våren 2009 publiserte den en omfattende rapport med en menneskerettslig vurdering av norsk politikk overfor romanifolket, i fortid, nåtid og fremtid (Helsingforskomitéen 2009).

I en pressemelding datert 18. november 2009 sier statsråd Rigmor Aasrud at regjeringen vil opprette et utvalg som skal se på gjennomføringen av norsk politikk overfor romanifolket/taterne frem til i dag. Utvalget skal dokumentere hvilke konsekvenser politikken

har hatt for enkeltindivider og gruppen som helhet. Regjeringen ønsker på denne måten å bidra til forsoningsprosessen mellom romanifolket og myndighetene (FAD 2009).

2.1.6 Organisering

I løpet av 1990-årene begynte romanifolket å danne egne interesseorganisasjoner.

Romanifolkets Landsforening ble stiftet i 1995, men skiftet navn til Taternes Landsforening (TL) i 2005. Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR) ble stiftet i 2000. Det finnes også flere mindre sammenslutninger.

2.2 Romfolket

Romfolket regnes som den største minoriteten i Europa, men den norske gruppen av rom er liten, antallet anslås i dag til ca. 700 personer med norsk statsborgerskap (AID 2009). De fleste av disse har Oslo som hovedoppholdssted. Det finnes ikke sikre tall for hvor mange personer som selv regner seg som rom rundt om i verden, men anslag varierer fra 5 til 12 millioner. I Europa finnes de største konsentrasjonene av rom i øst, særlig i Romania, Bulgaria og Ungarn.

I Norge er *rom* valgt som den offisielle betegnelsen, og medlemmer av gruppen har uttrykt at de foretrekker denne fremfor *sigøyner*. Internasjonalt varierer det veldig hvilke betegnelser som brukes. I Sverige går begge de gruppene vi i Norge kaller rom og romani under navnet *roma/romer*. Finland har ingen gruppe tilsvarende romanifolket, bare rom/sigøynere, og disse kalles *romani*.

2.2.1 Opprinnelse

Språkstudier viser at rom har sin opprinnelse i India. Rom og romanifolket har felles røtter, men der romanifolket ser ut til å nedstamme fra en innvandring til Norden på 1500-tallet, er dagens norske rom etterkommere etter grupper som kom i siste halvdel av 1800-tallet. Disse kom som del av en stor innvandringsbølge av rom fra Øst-Europa til Vest-Europa, og går under betegnelsen Vlach rom. Før 1860 ble en million av rombefolkningen i områdene Moldovia og Valakia holdt som slaver, men da dette ble opphevet dro mange vestover.

Det er ikke fastslått hva betegnelsen rom opprinnelig betyr, men sannsynligvis kommer det fra det indiske ordet *dom* som er navnet på den laveste kasten i kastesystemet. Denne kasten bestod av omreisende folk som levde av å synge og danse (Stephansen 2007).

2.2.2 Språk

Språket til romfolket i Norden omtales som *romanés*. Likheter i vokabular viser en felles opprinnelse med romani, men språkene har utviklet seg forskjellig over flere hundre år med det resultat at romanés- og romanitalende i dag ikke uten videre kan forstå hverandre. En parallell kan være ulikheten mellom dagens norsk og islandsk, på tross av felles opphav. Rom er i mindre grad blitt integrert i samfunnet enn romanifolket, og har bevart mer av de opprinnelige indiske trekkene ved språket.

De fleste rom i Norge har romanés som morsmål, og behersker i varierende grad norsk. Internasjonalt er romanés splittet opp i en rekke dialekter. Den varianten av romanés som brukes av norske rom ligger nær den som benyttes av andre rom i Norden. Romanés var lenge kun et muntlig språk, og fremdeles finnes det ikke noe standardisert skriftspråk.

2.2.3 Livsform og kultur

Vlach rom er delt inn i klaner som opprinnelig var yrkesgrupper. Blant de største klanene som etter 1860 også er utbredt i Vest-Europa, er *kalderasha* som betyr kobbersmed og *lovara* som tradisjonelt var hestehandlere. Forskjellene i yrkesveier er så å si borte, men identiteten vedlikeholdes likevel i forhold til hvilken klan man tilhører og nedfeller seg blant annet i språket. De fleste rom i Norge identifiserer seg gjerne som *lovara*, den klanen som tradisjonelt har hatt høyest status innad i gruppen. Øvrige tilhører *kalderasha* og *curara* ("fortinnere"), men grunnet inngifte i slektene kan det se ut til at skillelinjene gradvis forsvinner (Bay 2002).

I Øst-Europa er de fleste rom blitt bofaste, mens i Norge er det vanlig å praktisere en semi-nomadisk livsform. Familiene har gjerne et hovedtilholdssted, men reiser spesielt i sommerhalvåret. Storfamilien reiser sammen. En del kombinerer reisingen med handelsvirksomhet, men tradisjon og sosiale faktorer er ofte viktigere som motivasjon. På reisene bygges og vedlikeholdes det sosiale nettverket og familiesamhørigheten. Norske rom har slektninger spredt utover store områder, men de forpliktelsene som tillegges slektskapsrelasjonene gjelder uansett avstand. Familiebåndene er sterke og har betydning både

sosialt og økonomisk. Mange finner dessuten sin ektefelle i utlandet. De fleste rom i Norge er tilknyttet pinsebevegelsen, og mange deltar på religiøse sammenkomster rundt om i Europa.

Det er blitt vanskeligere for rom å opprettholde reisevirksomheten, både fordi de ofte nektes adgang til campingplasser og fordi det kreves økonomiske ressurser å reise rundt uten særlige muligheter for inntjening. Tradisjonelle næringsveier for rom har vært knyttet til handel, håndverk og musikk. Ny teknologi og endringer i markedsmessige forhold har ført til behov for omstilling, og for mange rom har det vært problematisk å finne arbeid. De fleste voksne rom i Norge er analfabeter og deltar ikke i arbeidslivet på regelmessig basis.

Uformell kompetanse og praktiske ferdigheter blir ivaretatt og formidlet fra generasjon til generasjon slik det har vært i århundrer. Men det er få norske rom som har formell utdanning utover grunnskolenivå, faktisk er det de færreste som fullfører grunnskolen. Hittil kjenner man kun til én person med rombakgrunn som har fullført videregående skole (SEIF 2007). Reisevirksomhet kan være årsak til at barna faller ut av skolen, andre årsaker er lav verdsettelse av formell utdanning og foreldres skepsis til norsk skole. Jenter blir ofte tatt ut av skolen i 12-13 års alder fordi foreldre vil skjerme dem fra dårlig påvirkning fra jevnaldrende.

Tilhørigheten til romfellesskapet uttrykkes gjennom å handle i samsvar med *romania*, som er leveregler for store og små gjøremål. Bryter en rom disse levereglene, kan resultatet bli at vedkommende betraktes som uren eller *mahrime* (Lidén 1990). Rom har i stor grad ivaretatt sin egen identitet og kultur og vil i mange sammenhenger markere avstand til majoritetssamfunnet.

2.2.4 Musikk og andre kulturuttrykk

I europeisk sammenheng har romfolket hatt stor innflytelse på utvikling av ulike musikk- og dansetradisjoner. Mange kjente musikere har hatt rombakgrunn, jazzgitaristen Django Reinhardt er en av dem. I Norge har artisten Raya Bielenberg gjort seg bemerket, og har siden 1999 arrangert den årlige internasjonale sigøynerfestivalen Iagori i Oslo. Norske Vlach-rom har i minimal grad vært involvert i denne festivalen.

Rom har en rik muntlig tradisjon av fortellinger og eventyr, men lite av dette er skrevet ned. Her i landet har Lars Gjerde (1994) i samarbeid med språkforsker Knut Kristiansen utgitt en samling fortellinger på romanés med engelsk oversettelse. Dette er så langt kjent den eneste

utgivelsen i Norge på romanés. Solomia Karoli har nylig utgitt boken *Sigøynerkongens datter* (2009) der hun forteller sin livshistorie. Peder Skogaas og Kåre Lilleholt har gjenfortalt historiene til Milos Karoli og Frans Josef i boken *En for hverandre* (1978).

2.2.5 Myndighetenes politikk overfor romfolket

Da romfamiliene ankom Norge omkring 1860 fantes det ingen innvandringsrestriksjoner. Senere kom det innstramminger, og disse ble særlig gjort gjeldende overfor rom. I fremmedloven av 1927 nevnes det eksplisitt at sigøynere og andre utenlandske omstreifere ikke hadde adgang til Norge. Bestemmelsen ble først opphevet i 1956.

Forholdsvis mange rom ble født i Norge fra 1890-årene og fremover. De hadde norsk statsborgerskap og flere skaffet seg norsk pass. Fra 1924 ble passene ikke lenger godkjent av Justisdepartementet. På slutten av 1920-tallet reiste de fleste norske rom til Frankrike og Belgia. Dette skyldtes antagelig norske myndigheters økte mistro og forsøk på kontroll, og at rom fryktet for at barna skulle fratras dem slik romanigruppen opplevde. Forholdene i Europa ble verre for rom utover på 1930-tallet, og i 1934 ønsket et følge på 68 personer å dra tilbake til Norge. Etter anmodning fra Justisdepartementet ble de nektet gjennomreise i Danmark og måtte snu. Av disse døde minst 20 personer i konsentrasjonsleirer under krigen. Sigøynere stod på nazistenes liste over folk som skulle utryddes, og det anslås at minst 500 000 ble drept i konsentrasjonsleirene under krigen. I etterkrigstiden ble de få overlevende i mange tilfeller utestengt fra erstatningsordninger som gjaldt for andre konsentrasjonsleirfanger.

I 1950-årene søkte en del av de overlevende rom om å få komme tilbake til Norge, men fikk avslag. Etter oppslag i aviser og politisk press ble vedtakene gjort om, og familiene fikk returnere som norske statsborgere.

I 1960 ble det mediefokus på uverdige levekår blant rom i Oslo. Dette førte til politiske initiativ, og det kom blant annet forslag om å plassere rom på Svanviken arbeidskoloni. Forslaget ble avvist på grunn av motsetninger mellom rom og romani. I 1962 ble Det norske sigøynerutvalg opprettet. Målet for utvalget var å koordinere mulige hjelpetiltak, men tiltakene viste seg å være mer eller mindre mislykkede.

På begynnelsen av 1970-tallet satte media igjen fokus på marginalisering og dårlige levekår for rom, noe som førte til at Sosialdepartementet fremmet St.meld nr. 37 (1972-73) *Om tiltak*

for de norske sigøynere. I denne meldingen ble ansvaret for å sikre roms levekår fordelt mellom Oslo kommune og Sosialdepartementet. Det ble også ansatt en sigøynerkonsulent i Sosialdepartementet og Avdeling for sigøynersaker/Sigøynerkontoret i Oslo ble opprettet for å koordinere alle tjenester overfor rom.

I 1990 gikk bystyret i Oslo inn for full avvikling av spesielle tiltak for rom med den begrunnelse at norske sigøynere i størst mulig grad skulle behandles som enhver annen innbygger. Forut for vedtaket hadde det vært en del kritiske oppslag i media om blant annet feilslått boligbygging for rom, og en stor svindelsak førte til at det negative fokuset på rom ble forsterket. Tiltakene for rom ble dermed avviklet i 1991. I ettertid har flere instanser påpekt at det vanlige tjenesteapparatet fungerer dårlig overfor rom. De positive resultatene i form av tillit og samarbeid som Sigøynerkontorets ansatte hadde oppnådd, smuldret bort da kontoret ble lagt ned, og interkulturell kompetanse både hos rom og hos offentlige etater ble raskt borte. I fraværet av en offentlig tjeneste har organisasjonen Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) tatt initiativ til å bistå rom som har behov for det, og deres prosjekt *En plass i samfunnet – også for meg* (SEIF 2007) har hatt som målsetning å bedre hele gruppens situasjon.

Rom ble anerkjent som nasjonal minoritet da Norge ratifiserte rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999. I St. meld nr. 15 (2000-2001) ble det foreslått ulike tiltak for å motvirke diskriminering og bedre situasjonen for rom. Intensjonen i meldingen er langt fra oppfylt, men noen tiltak er blitt iverksatt. Fra 2006 er det opprettet en egen post på statsbudsjettet som heter *Tiltak for rom*. Bevilgningen går hovedsakelig med til et voksenopplæringsprosjekt for unge voksne rom i regi av Oslo kommune.

Hvert femte år rapporterer Norge til Europarådet om hvordan forpliktelsene i Rammekonvensjonen følges opp. Europarådet har hatt kritiske merknader til disse rapportene, og har spesielt etterlyst flere tiltak for å bedre levekårene for rom. Dette påtrykket har resultert i at AID har lagt frem *Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo* (2009), i samarbeid med Oslo kommune og representanter for rombefolkningen. Målsetningen med handlingsplanen er å få til langsiktige endringer av roms levekårssituasjon. Det er foreslått tiltak som over tid kan bygge opp tillit mellom rom og norske myndigheter, og man ønsker å bistå rom slik at de kan benytte etablerte velferdsordninger på en bedre måte. Ett av tiltakene er derfor å gjeninnføre en egen veiledningstjeneste for rom som skal lette kontakten mellom

dem og det offentlige. En slik veiledningstjeneste er nå opprettet ved voksenopplæringen for rom i Oslo på Skullerud. Andre tiltak går ut på å øke kunnskapen om rom hos ansatte i førstelinjetjenester, samt motvirke diskriminering ved at samfunnet generelt får økt kjennskap til rom og deres status som nasjonal minoritet.

2.2.6 Organisering

Den statlige støtteordningen Tilskudd til nasjonale minoriteter fordeler midlene gjennom minoritetenes interesseorganisasjoner. Rom har ikke tradisjon for å drive organisasjonsarbeid, men det er forsøkt etablert to organisasjoner hvorav en har mottatt støtte gjennom denne ordningen. Handlingsplanen for rom foreslår opplæring i organisasjonsarbeid, slik at rom kan få bedre gjennomslag for sine saker og komme i dialog med myndighetene. Noen medlemmer av den norske romgruppen arbeider med å opprette en ny organisasjon, Romani Cultura, som skal drive et kultur- og opplæringscenter av og for rom i Oslo.

2.3 Nasjonale minoriteter og abm-sektoren

2.3.1 Politiske føringer

Norge har ratifisert de to viktigste internasjonale politiske dokumentene i forhold til nasjonale minoriteter. Minoritetsspråkpakten (Europarådet 1992) trådte i kraft i 1998 og skal følges opp av Kultur- og kirkedepartementet (KKD). Rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter (St.prp. nr. 80 (1997-1998)) ble ratifisert og trådte i kraft i 1999. Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID) har ansvaret for å følge opp denne og samordne politikken på området. Innen alle fagområder som kultur, utdanning og helse gjelder prinsippet om sektoransvar. Kommuner, fylkeskommuner og fristilte statlige institusjoner har dermed samme ansvar som staten når det gjelder å bidra til å oppfylle Norges forpliktelser overfor de nasjonale minoritetene.

Rammekonvensjonen pålegger myndighetene å fremme både formell og reell likestilling mellom minoritetene og majoritetsbefolkningen. Formell likestilling innebærer at lovverket skal være ikke-diskriminerende. Reell likestilling er vanskeligere å oppnå, og kan ofte kreve at det innføres spesielle tiltak for å bedre situasjonen og mulighetene for minoritetsgrupper. Rammekonvensjonen pålegger videre at det legges til rette for at de nasjonale minoritetene skal kunne ta aktivt del i alle deler av samfunnslivet, og særlig i beslutningsprosesser som angår dem spesielt.

I den norske stortingsmeldingen om nasjonale minoriteter påpekes det at tiltak for å bevare og styrke minoritetenes språk og kultur også kan sees som en kompensasjon for den strenge fornorskingspolitikken som ble ført tidligere (St.meld nr. 15 (2000-2001)).

I og med det sterke fokuset på bevaring og utvikling av de nasjonale minoritetenes kultur og språk, er det naturlig at abm-sektoren får en sentral rolle i oppfølgingen av forpliktelsene. Arkiv, bibliotek og museer skal forvalte og formidle vår historiske og kulturelle arv, være arenaer for læring, samt fungere som inkluderende møteplasser for alle i samfunnet. Den såkalte abm-meldingen, St.meld. nr 22 (1999-2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*, ble lagt frem bare måneder etter at Rammekonvensjonen ble ratifisert. Der understrekes arkivenes, bibliotekenes og museenes rolle og ansvar for å avspeile et historisk og kulturelt mangfold, særlig i forhold til de nasjonale minoritetene.

I St.meld. nr. 15 (2000-2001) *Nasjonale minoriteter i Norge – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar* blir målsettingene fra abm-meldingen opprettholdt. Begge stortingsmeldingene har egne kapitler om nasjonale minoriteter og arkiv, bibliotek og museer, og innholdet er stort sett det samme. Det beskrives hvordan kulturinstitusjonene i dag hovedsakelig representerer majoritetssamfunnet, mens tjenester og materiale knyttet til etniske minoriteter – særlig de nasjonale minoritetene – er underrepresentert. Konklusjonen er at det er behov for en ekstra innsats på dette feltet i sektoren.

”Det er på det rene at dei fleste institusjonane og det materialet dei forvaltar, representerer ulike sider ved det norske majoritetssamfunnet. Det kulturelle mangfaldet er i dag heller dårleg synleggjort, ikkje minst når det gjeld dei nasjonale minoritetane.” (ibid kap. 6.6.1)

Også i kulturmeldingen, St.meld. nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*, pekes det på hvordan kulturinstitusjonene har vært tuftet på nasjonsbyggingens idé om en felles kulturarv, på bekostning av det mangfoldet minoritetene representerer. Deres kultur og historie er derved blitt usynliggjort og marginalisert, noe som kan sees i sammenheng med den strenge fornorskingspolitikken som ble ført gjennom størstedelen av 1900-tallet. Forestillingen om en slik felles nasjonal kulturarv er i endring, og det er nå bred enighet om at abm-institusjonene må representere ulike grupper i samfunnet på en mer aktiv måte.

De nasjonale minoritetene var tema for et hefte som utkom i serien ABM-skrift i 2006 (Holmesland 2006). Der gjennomgås det politiske grunnlaget for å vie de nasjonale minoritetene mer plass innenfor sektoren. Heftet gir oversikt over abm-institusjoner som arbeider med nasjonale minoriteter, og understreker behovet for økt innsats på feltet.

”De nasjonale minoritetene er en del av vår historie og samfunnet vi lever i. Derfor er det uunngåelig og på tide at minoritetene synes på de etablerte institusjonene. Kulturarven til de nasjonale minoritetene fortjener å bli løftet fram og synliggjort. Det er en utfordring å gjøre abm-institusjonene mer demokratiske og inkluderende i forhold til minoriteter og andre marginaliserte grupper.” (Holmesland 2006 s. 24)

I ABM-skriftet pekes på det på to hovedområder der arkivene, bibliotekene og museene har en særskilt oppgave:

- legge forholdene til rette for at de nasjonale minoritetene selv kan skaffe og produsere kunnskaper om seg selv, slik at de kan bevare, utvikle og uttrykke sine kulturer
- produsere og formidle kunnskaper om minoritetene, og bidra til at alle får bedre kunnskaper om de nasjonale minoritetene (ibid s. 24)

St.meld. 23 (2008-2009) *Bibliotek : kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid* har et eget kapittel om tilbudet til samer, nasjonale minoriteter og andre minoritetsspråklige. Folkebibliotekene skal yte tjenester til alle som bor i landet, også de med minoritetsbakgrunn, og kan være viktige arenaer for integrering. Kommunene har i første rekke ansvar for å dekke behovet for bibliotektjenester hos sine innbyggere, men mange kommuner mangler kompetanse og tilstrekkelige ressurser. Bibliotekmeldingen fastslår behovet for samarbeid over kommunegrensene, samt at staten har ansvar for å medvirke til at det finnes nasjonale tjenester og tiltak som kan bedre tilbudet for minoritetsspråklige. Det flerspråklige bibliotek skal styrkes og utvikles som nasjonalt kompetansesenter. I det korte avsnittet som spesielt omhandler bibliotektjenester til de nasjonale minoritetene understrekes behovet for samarbeid på tvers i abm-sektoren.

”Det er eit stort potensial for formidlingssamarbeid mellom abm-institusjonane om kulturen og språket til dei nasjonale minoritetane. Musea som arbeider med dei nasjonale minoritetane og deira historie, har også bibliotek med samlingar av litteratur og musikk av og om desse minoritetane. Det er også eit stort potensial for samarbeid med andre land om formidlingstiltak.” (ibid kap. 12.5)

2.3.2 Organisering og formidling

I utredningen *Bibliotekreform 2014* (Bergh 2006) oppsummeres situasjonen på abm-feltet i forhold til de nasjonale minoritetene slik: "Noen få abm-institusjoner, spesielt museer, arbeider med kulturarven til nasjonale minoriteter. Utfordringene på området er mange, og oppgavene er ressurs- og kompetansekrevende med dokumentasjon, formidling, informasjon og forskning." (ibid del II, s.198).

Glomdalsmuseet på Elverum har siden våren 2006 hatt en egen utstilling om romanifolket. Utstillingen heter *Latjo drom* (betyr ”god vei”, kan forstås som ”god tur”), og er blitt laget i nært samarbeid med folket selv. Den legger vekt på romanifolkets kultur og historie, men har også en avdeling om overgrep og statens politikk. Museet ønsker at utstillingen skal være med på å endre folks fordommer, og at romanifolket kan bruke den aktivt for å opprettholde og gjenreise egen kultur og stoltheten over sin egenart. Den faste utstillingen *Latjo drom* er i senere år blitt komplettert med en nettressurs, en vandretstilling og nå sist i høst med boken *Latjo drom – Romanifolkets/Taternes kultur og historie* (2009), med Glomdalsmuseets konservator Mari Ø. Møystad som redaktør.

Flere museer rundt om i landet har laget utstillinger som omhandler romanifolket. Telemark museum i Skien har samarbeidet med LOR om å dokumentere og formidle romanifolkets kultur og historie i regionen. Haugalandmuseene har primært fokusert på romanifolkets båtkultur på vestlandskysten. Tvedestrand Museum har temautstillingen ”Reisende til lands og til vanns – romanikulturen.” Akershus fylkesmuseum har i sin samling huset ”Furua” som var tilholdssted for familier fra romanifolket før siste krig. Levanger museum arbeider med dokumentasjon av romanifolkets historie og eier en stor samling fotografier.

HL-senteret i Oslo har sporadiske utstillinger og foredrag som fokuserer på behandlingen av rom under annen verdenskrig.

I biblioteksektoren er det ingen instans som er gitt spesielt ansvar for koordinering av tjenester til og kompetanse på de nasjonale minoritetene. De er ikke definert inn under ansvarsområdet til Det flerspråklige bibliotek (DFB). Nasjonalbiblioteket nevner heller ikke de nasjonale minoritetene som del av sitt ansvarsområde.

3 Metode

Formålet med dette kapittelet er å ta for seg argumentasjonen bak metodevalg, samt å redegjøre for forarbeid og gjennomføring av undersøkelser. Jeg diskuterer kvaliteten ved prosess og resultat, og tar til slutt med et kritisk blikk på egen rolle.

3.1 Valg av metodisk tilnærming

Forholdet mellom bibliotek og rom og romanifolket har ikke vært undersøkt tidligere i Norge. I og med at terrenget er såpass ukjent, har jeg ønsket å gjøre en eksplorativ studie der jeg fanger opp mange aspekter i håp om å gi en mulig basis for senere tilnærminger til temaet. Forskningsspørsmålene er derfor bredt formulert, og sikter mot både kartlegging, beskrivelse og analyse. Bibliotekforskning er forskning på et praksisfelt, og undersøkelser blir ofte utformet for å kunne gi grunnlag for endret praksis. Min studie er også å regne som handlingsrettet forskning, selv om den er av et så begrenset omfang at det er behov for mer kunnskap som beslutningsunderlag i praksisfeltet.

Metodevalget gjenspeiler det flerdelte siktemålet. Behovet for å etablere ny forståelse, samt å få innsikt i særtrekk hos bestemte grupper peker i retning av en kvalitativ forskningsstrategi. Selve ordet kvalitativ viser til kvalitetene, eller egenskapene ved fenomener. Kvalitative metoder handler om å karakterisere, fortolke og forstå. (Repstad 2007). Men ulike tilnærminger kan kombineres i samme prosjekt for å gi et bredere datagrunnlag. I forhold til det første forskningsspørsmålet som omhandler hvordan norske folkebibliotek forholder seg til rom og romanifolket i dag, har jeg samlet inn både kvalitative og kvantitative data. Avveininger og konsekvenser av metodevalg beskrives nærmere når jeg tar for meg fremgangsmåtene kartlegging og intervjuer.

Litteraturstudier har vært en viktig del av arbeidet med oppgaven. Publisert forskning om rom og romanifolket i Norge har gitt nyttig bakgrunnskunnskap, og jeg bruker empiri fra denne forskningen i analysen. Forskning på bibliotekets rolle i det flerkulturelle samfunnet, samt forskning på bibliotekstjenester til tilsvarende minoritetsgrupper i andre land, hører med i litteraturgrunnlaget. Jeg har ikke hatt som mål å gjennomgå alt som er utført av forskning innen disse feltene, men har forsøkt å finne frem til representative studier som er relevante for oppgavens tema.

3.2 Kartlegging

3.2.1 Metodevalg og forarbeid

Det første av forskningsspørsmålene mine dreier seg om hvordan norske folkebibliotek forholder seg til rom og romanifolket i dag. De nasjonale minoritetene er omtalt i en del sentrale politiske dokumenter og utredninger (punkt 2.3.1), men utover det fant jeg ingen beskrivelse av konkrete tiltak eller et organisert tilbud. Jeg tok kontakt med Hilde Holmesland i ABM-utvikling for å høre om de visste om initiativ i biblioteksektoren overfor rom og romanifolket. Holmesland skrev i 2006 en delrapport til Bibliotekreform 2014 som handlet om abm-institusjonene og de nasjonale minoritetene. Da jeg kontaktet Holmesland høsten 2008, kjente hun ikke til annet enn det som var beskrevet i denne publikasjonen. Hun forhørte seg dessuten med de som jobbet med bibliotek i ABM-utvikling, men de kjente heller ikke til noe som kunne være relevant. Jeg ønsket å få et mer detaljert bilde av den faktiske situasjonen, og besluttet derfor å foreta en kartlegging i form av en enkel spørreundersøkelse rettet mot alle norske folke- og fylkesbibliotek. Hensikten med spørreundersøkelsen var å få mer informasjon om bibliotekenes forhold til rom og romanifolket. Selv om jeg ønsket å foreta vurderinger på bakgrunn av en kvantifisering av datamaterialet, var formålet ikke å samle inn grunnlag for statistiske generaliseringer. Dette er med andre ord ikke en kvantitativ metode. Det jeg ville se nærmere på var bevissthetsgraden i norske folke- og fylkesbibliotek når det gjelder minoritetsgruppene. Er dette grupper som bibliotekene kjenner til og er opptatt av? Spørsmålene ble ikke utformet for å kunne gi faktiske opplysninger om f.eks bosetting og bibliotekbruk, men mer som en indikasjon på kunnskap og fokus i bibliotekene. En annen målsetting var å kartlegge eventuelle initiativ overfor rom/romani fra biblioteksektoren som min kontakt i ABM-utvikling ikke hadde kjennskap til. Jeg ønsket også å fange opp eventuelle innspill og idéer relatert til temaet. I spørreskjemaet inkluderte jeg derfor to åpne kommentarfelter.

Bibliotek mottar mange henvendelser hver dag, og jeg antok at det kunne være varierende interesse for mitt forskningsprosjekt ut fra at det dreier seg om tallmessig små minoritetsgrupper som er forholdsvis lite kjent i samfunnet. Jeg hadde som mål å lage et enkelt og kortfattet spørreskjema, og ønsket å bruke en form som krevde minst mulig anstrengelser fra respondentens side, samt var gjennomførbar i forhold til egen tidsplan. Valget ble å utforme undersøkelsen som et nettskjema, og sende en henvendelse på epost til hvert enkelt bibliotek med en lenke til skjemaet for utfylling. Jeg valgte å bruke epostadressen

som er registrert i Nasjonalbibliotekets adressekatalog, base Bibliotek. En ansatt i Nasjonalbiblioteket hjalp meg med å generere en liste over alle epostadressene automatisk. På listen var det enkelte duplikater, men etter en gjennomgang stod jeg igjen med 449 epostadresser til fylkes- og folkebibliotek. I følgeteksten skrev jeg "Til biblioteksjefen/avdelingsleder". En avveining gjaldt hvorvidt skjemaet skulle sendes til filialer i kommuner der det finnes mer enn én bibliotekavdeling. Jeg bestemte meg for at det var tilstrekkelig å henvende meg til hovedbiblioteket, med unntak av Oslo kommune. De aller fleste i romgruppen oppholder seg i Oslo når de er i Norge, og det ville derfor være interessant å få informasjon fra de ulike filialene og ikke bare fra hovedbiblioteket.

Henvendelsen som ble sendt bibliotekene, samt spørsmålene, er vedlagt oppgaven (Vedlegg 1). Før jeg sendte ut undersøkelsen, innhentet jeg en vurdering av spørsmålsformuleringene fra veileder og annen faglærer i PLACE-prosjektet.

3.2.2 Gjennomføring og bearbeiding av datamaterialet

I desember 2008 sendte jeg ut undersøkelsen i form av en direkte henvendelse pr epost. 8 dager etter sendte jeg ut en påminnelse på postlisten [biblioteknorge]. I alt mottok jeg 160 svar, men 11 av dem måtte forkastes på grunn av mangelfullt utfylt skjema. I de fleste tilfellene var det feltet for navn på biblioteket som ikke var fylt ut, en opplysning som var nødvendig for å være sikker på at ikke flere ved samme bibliotek sendte inn skjema, eller at det var sendt inn av respondenter som ikke representerte et folke- eller fylkesbibliotek.

Svarene ble registrert i en tabell og kvantifisert. Svarene i de åpne kommentarfeltene ble også registrert. Der det fremkom opplysninger om interessante formidlingsinitiativ, tok jeg kontakt med bibliotekene som stod bak for å få vite mer.

3.2.3 Vurdering av undersøkelsens kvalitet

Hvis dette hadde vært en kvantitativ undersøkelse, ville den ha vært vanskelig å forsvare som underlag for statistisk generalisering. Det er flere mulige feilkilder som kan svekke undersøkelsens reliabilitet, validitet og representativitet. For det første gir et selvutfyllingsskjema få kontrollmuligheter, og jeg kan ikke vite om respondentene har forstått spørsmålene på samme måte som de er tenkt. Jeg har blant annet en mistanke om at noen kan ha blandet sammen rom og romanifolket, selv om jeg har inkludert de alternative betegnelsene "tater" og "sigøynere" i følgeteksten. Spørreskjemaet er dessuten svært kort og

flere av spørsmålene har lav presisjonsgrad. Svarprosenten var på 33,2. Dette ville regnes som et svakt resultat i studier der representativitet er avgjørende, særlig dersom frafallet ikke er tilfeldig. Det er flere faktorer som kan ha virket inn på hvem som har besvart og hvem som har latt være. En mulighet er at bibliotek som har hatt fokus på rom og romanifolket har vært mer tilbøyelige til å bruke tid på å besvare undersøkelsen. Jeg opplyste om at svarene ville anonymiseres, men i skjemaet er bibliotekene bedt om oppgi hvem de er. Det er mulig å tenke seg at bibliotekansatte med lav kunnskap om rom og romanifolket har vegret seg for å svare. Ut fra listen over hvem som har respondert, ser jeg at svarene kommer fra bibliotek over hele landet, og fra bibliotek i kommuner av varierende størrelse. Det er altså ikke mulig å si at det har vært en regional skjev fordeling, eller at små eller store bibliotek er overrepresentert. Jeg har uttrykt ønske om å undersøke bevissthet og fokus på rom og romanifolket i norske bibliotek, men i virkeligheten er det respondentens bevissthet/fokus jeg får innsikt i. I mange små bibliotek er det ikke mange respondenter å velge mellom, men i større bibliotek kan det tenkes at svarene ville bli temmelig ulike ettersom hvem som besvarte skjemaet.

På tross av feilkildene som er nevnt her, mener jeg at resultatene av kartleggingen ga et nyttig bidrag til studien som helhet. Kvantifiseringen av data gir en idé om hvilket fokus norske folke- og fylkesbibliotek har på rom og romanifolket. I de åpne kommentarfeltene har jeg fått tips om arrangementer jeg ikke visste om. Innspill i kommentarfeltene har supplert den informasjonen som har kommet frem i intervjuene.

3.3 Intervjuer

3.3.1 Metodevalg og forarbeid

Jeg har formulert forskningsspørsmål som krever kunnskap om og innsikt i to minoritetsgruppers kulturelle egenart og sosiale liv. Innenfor rammene av en masteroppgave mener jeg at en kvalitativ intervjuundersøkelse er den metoden som kan gi best resultater i slik henseende. Et forhåndsstrukturert spørreskjema krever god kjennskap til det som skal undersøkes og vil være styrende i forhold til hva slags informasjon man kan samle inn. En dialogbasert intervjusituasjon er mer fleksibel og lar informantene slippe til med sine erfaringer og oppfatninger. Sosiale fenomener er komplekse, og de kvalitative intervjuene gjør det mulig å fange opp nyanser og gå i dybden (Johannessen, Tuft & Kristoffersen 2005). Jeg kunne ikke regne med at temaet for undersøkelsen, rom/romanifolket og forholdet til

bibliotek, var noe informantene hadde et gjennomtenkt forhold til fra før. Intervjuet er i seg selv en meningsdannende prosess der kommunikasjonen mellom forsker og informant fungerer som en arena for refleksjon. Intervjuformen tillater utveksling og ikke minst utvikling av tematikken.

Hensikten med en kvalitativ undersøkelse er gjerne å få mer utfyllende kunnskap om et fenomen og å generere kunnskap som har overføringsverdi. Utgangspunktet for valg av informanter er ikke representativitet, men foretas skjønsmessig i tråd med hva man ønsker å få vite mer om. I denne oppgaven hadde jeg behov for å få vite mer om mye, så godt det lot seg gjøre innenfor et begrenset tidsperspektiv. Jeg ønsket derfor å finne frem til spesielt informative informanter, samtidig som jeg gjerne ville få frem flere perspektiver. Jeg slutter meg til den oppfatning at når det gjelder kunnskap om andre grupper, så er det menneskene som selv tilhører disse gruppene som er de virkelige ekspertene. Det var derfor et viktig mål å intervjuere personer som selv tilhører minoritetsgruppene. Fag-/ressurspersoner som jobber overfor minoritetene kan tilføre nyttige perspektiver fordi de ofte har kulturkompetanse og personlig kjennskap til mange fra gruppene det gjelder. Det kan også være lettere å gi samlede beskrivelser når en ikke selv er del av det som skal beskrives. Oppgaven min handler om det gjensidige møtet mellom minoritetene og storsamfunnet, samt møtet mellom minoritetene og bibliotekene. Informasjon om fag-/ressurspersoners erfaringer og betraktninger er relevante siden de springer ut av kontakt med minoritetsgruppene og kan belyse samhandlingsaspektet. En tredje gruppe jeg ønsket å intervjuere var fagpersoner fra biblioteksektoren som hadde erfaring med flerkulturelt arbeid.

Bakgrunnskunnskap er viktig for å kunne lage en god intervjuguide og gjennomføre intervjuer på en tillitvekkende og dynamisk måte. Jeg gikk gjennom forskningslitteratur, søkte på nettet for å finne aktuelt stoff i nyhetsmedier og hadde samtaler med personer med kjennskap til aktuelle emner. Blant dem som ga meg informasjon og råd var Bernt Eide, høgskolelektor og forfatter av boken *Nasjonens barn* (2008). Jeg tok kontakt med seniorrådgiver Tove Skotvedt i Same- og minoritetspolitisk avdeling i AID, og ble invitert til et møte med henne og rådgiver Nancy Olsen. Forsker Anne-Mari Larsen i prosjektet "Taterfolket fra barn til voksen" ga meg relevant informasjon skriftlig og muntlig. Ansatte ved Voksenopplæringen for rom i Oslo har vært hjelpelige med synspunkter og tips gjennom store deler av arbeidet med oppgaven. Disse kontaktene var også nyttige i prosessen med å identifisere og kontakte mulige informanter. I en senere fase snakket jeg med Johnny Aasen, studieleder for internasjonale

studier ved avd. LUI, som tidligere har jobbet med problemstillinger knyttet til rom og undervisning. Jeg møtte også Lowri Rees, som holder på å produsere en dokumentarfilm om rom i Norge.

Jeg ønsket å gjennomføre semistrukturerte intervjuer ved å benytte en intervjuguide. Pål Repstad argumenterer for å lage en fleksibel intervjuguide, som gjerne bare består av stikkord og som i minst mulig grad binder opp samtalen. "Intervjuguiden bør ikke hogges i stein! I flere av mine egne prosjekter har intervjuguidene i praksis vært håndskrevne huskelapper, noen ganger spesiallaget eller justert for hvert intervju." (Repstad 2007 s. 79). Jeg utarbeidet en intervjuguide som listet opp temaer og underpunkter, men som ikke besto av ferdigformulerte spørsmål. Jeg holdt meg til den samme intervjuguiden for fag-/ressurspersoner og for informanter med minoritetsbakgrunn, men forberedte meg i forkant av hvert intervju ved å gå gjennom guiden og gjøre anmerkninger og enkelte tilpasninger. Jeg brukte en annen intervjuguide overfor fagpersonene fra biblioteksektoren. Begge er gjengitt i vedlegg 2.

3.3.2 Gjennomføring og bearbeiding

Intervjuene ble gjennomført vinteren 2008/09. Jeg foretok i alt 13 intervjuer. Ved flere anledninger var det mer enn én person til stede under intervjuet, og de deltok i varierende grad i samtalen. Jeg hadde i de fleste tilfeller gjort avtale med én person, men der flere deltok bidro det i positiv retning og beriket intervjuet.

Jeg gjorde ikke lydopptak, men tok notater og skrev ut intervjuene i henhold til notater og hukommelse rett etter at hvert enkelt var gjennomført.

Jeg fant det ikke nødvendig å gjøre vesentlige endringer i intervjuguiden underveis, men opplevde at det ble enklere å foreta intervjuene etter hvert som jeg hadde fått ny informasjon og forståelse på bakgrunn av allerede gjennomførte samtaler.

Intervjuene varte fra ca en halv time til om lag to timer. På neste side gis en oversikt over informantene. I vedlegg 3 gir jeg en samlet oversikt over hovedtrender fra intervjuene. Resultatene er ellers gjengitt og diskutert på ulike steder i oppgaven i forhold til tema og relevans.

Intervju nr.	Kategori	Felt	Antall personer	Beskrivelse
1	Fag-/ressursperson	Rom	1	Ansatt i hjelpeorganisasjon
2	Fag-/ressursperson	Rom	1	Offentlig ansatt, undervisningssektoren
3	Fag-/ressursperson	Rom	1	Offentlig ansatt, språk- og kulturkompetanse, personlig kjennskap
4	Fag-/ressursperson	Rom/Romani	1	Offentlig ansatt, språk- og kulturkompetanse, akademia
5	Fag-/ressursperson	Romani	1	Offentlig ansatt, abm-sektoren
6	Fagperson	Bibliotek	4	Ansatte i enhet for flerkulturelle tjenester
7	Fagperson	Bibliotek	1	Aktiv i rådgivende organ for flerkulturelle tjenester
8	Fagperson	Bibliotek	1	Ansatt i folkebibliotek, personlig kjennskap til rom
9	Fagperson	Bibliotek	1	Ansatt i fylkesbibliotek, erfaring fra flerkulturelle prosjekter
10	Minoritetsbakgrunn	Rom	2	Sentral person i rommiljøet med ektefelle
11	Minoritetsbakgrunn	Romani	2	Ektepar med barn i skolealder. Aktive i miljøet, men ikke i organisasjonsarbeid
12	Minoritetsbakgrunn	Romani	2	Representanter for interesseorganisasjon
13	Minoritetsbakgrunn	Romani	1	Ung voksen, fra sentral romanifamilie. Engasjert i etnopolitiske spørsmål, men ikke involvert i organisasjonsarbeid

3.3.3 Vurdering av undersøkelsens kvalitet

Ut fra et sosialkonstruktivistisk vitenskapssyn er det subjektive elementet til stede i all forskning, men det gjelder særlig i kvalitative studier. Hele prosessen preges av beslutninger og tolkninger som i stor grad hviler på forskerens eget skjønn, og det er vanskelig å sette opp enkle kvalitetskriterier. En vanlig konkretisering av reliabilitet er at ulike observatører gjør samme registreringer når de undersøker det samme fenomenet. I et kvalitativt intervju vil forhold ved informanten der og da og selve samtalesituasjonen kunne innvirke på hvilke svar som gis, slik at svarene vil bli forskjellige selv om samme person stilles samme spørsmål ved flere anledninger. Et rimelig kvalitetskrav er imidlertid en selvkritisk vurdering av eget arbeid, og at en synliggjør valg som er tatt underveis.

Jeg har lyst til å kommentere noen faktorer som jeg ser kan ha uheldig innvirkning på studiens kvalitet. Først og fremst gjelder det utvalg av informanter. Dette er en eksplorativ studie der jeg har vektlagt ny kunnskap og bred forståelse, fremfor dybde og hypotesetesting. Jeg har foretatt 13 intervjuer, men i og med at jeg har et bredt siktemål er intervjuene fordelt på flere kategorier av informanter. Resultatet blir at jeg har snakket med få personer fra hver kategori, og det begrensede antall informanter med minoritetsbakgrunn er en åpenbar svakhet. Jeg ønsket i utgangspunktet å snakke med like mange fra hver gruppe, men endte opp med kun ett intervju med informanter med rombakgrunn. Andre har påpekt vanskeligheten med å få etablert kontakt og laget avtaler med rom (f.eks Hegseth 2004). Jeg opplevde også dette som utfordrende, blant annet var det vanskelig å finne kontaktinformasjon og i noen tilfeller der klarte å få tak i telefonnumre viste det seg at de ikke lenger var i bruk. Det skal sies at da jeg fikk kontakt med vedkommende som ble min informant fra rommiljøet, var responsen positiv fra første stund og det var lett å få til en avtale om intervju. Informanten er en sentral person i det norske rommiljøet og hans kone ble med på intervjuet. Hun deltok også aktivt i samtalen, og jeg opplevde at jeg fikk mye informasjon ut av møtet. Jeg har snakket med flere fag-/ressurspersoner med kompetanse på rom, og har benyttet meg av andres forskning for å forsøke å kompensere for mangelen på førstehåndskontakt. Jeg har også ved flere anledninger vært til stede ved Voksenopplæringen for rom i Oslo og innhentet noe informasjon gjennom observasjon og samtaler med de ansatte der.

I utvalget er det en annen skjevhet i forhold til antall fag-/ressurspersoner knyttet til hver gruppe. Jeg hadde avtalt ett intervju til med en person med kompetanse på romanifolket, men denne ble avlyst og det lot seg ikke gjøre å lage ny avtale. Det finnes en god del publisert forskning om romanifolket som gir innblikk i forhold som kan tolkes i relasjon til sosial kapital. Jeg mener derfor at misforholdet i utvalget langt på vei kompenseres av tilfanget av sekundærkilder i dette tilfellet.

I samtaleintervjuer er det vanlig å gjøre lydopptak for å kunne dokumentere og gjengi resultatene nøyaktig. Jeg valgte å ikke benytte opptak, mye ut fra at jeg hadde lest og hørt om en viss skepsis hos de aktuelle minoritetsgruppene mot undersøkelser og forskere som forbindes med offentlige institusjoner. Noen av spørsmålene knyttet til nettverk, utdanning og tillit kunne oppfattes som sensitive. Jeg tenkte at det ville øke sjansene for å få positiv respons på forespørsel om intervju dersom jeg ikke benyttet opptak. Det ble tatt fylldige notater under

intervjuene, og jeg markerte med tegn der jeg noterte ned fullstendige utsagn. I oppgaven har jeg gjengitt disse utsagnene i sitats form, mens øvrige resultater fra intervjuene er gjengitt som en del av den beskrivende teksten.

3.4 Selvrefleksjon

I planlegging og gjennomføring av undersøkelsene, såvel som i fortolkning og analyse av resultatene, er det klart at egne tanker, holdninger og ståsted spiller inn. Jeg har vært opptatt av å ikke "legge ordene i munnen" på informantene mine, men det er nærmest uunngåelig at egen forforståelse skinner gjennom i spørsmålsstilling og preger det dialogbaserte intervjuet.

Med ståsted i biblioteksektoren er det lett å ta for gitt at det å gå på biblioteket er både viktig og riktig. Jeg har reflektert en del over at dette er en subjektiv holdning og at dens gyldighet er relatert til tid og samfunn, egne mål og tilhørighet. Det å gå på biblioteket er en høyst frivillig og personlig sak. Det er heller ikke slik at bibliotekbruk er en nødvendig forutsetning for "det gode liv". Å bo i hus eller å kunne lese og skrive er heller ikke naturgitte forutsetninger for å leve fullverdige liv. Vi lever i et samfunn som legger stor vekt på skriftspråk og formell kompetanse, og det kan være vanskelig å klare seg uten å være en del av dette. Med det som bakgrunn ser jeg bibliotekene som institusjoner som kan sikre den enkelte bedre muligheter til å ta del i våre samfunnssystemer for læring, arbeid og velferd. Gruppene jeg studerer har tradisjonelt lagt større vekt på det kollektive fremfor det individuelle aspektet, og individuell valgfrihet tillegges gjerne mindre verdi enn hensynet til gruppen. Jeg forsøker å beskrive og problematisere ulikhetene i verdisyn, men oppgaven er på ingen måte nøytral.

I en studie som denne kan det skapes forventninger hos informanter om bedring i tilbud og tjenester. Mine resultater og forslag til tiltak trenger ikke å få konsekvenser i praksis. Overfor informantene har jeg tydeliggjort at studien er initiert av meg og er en del av min utdanning, uten noen direkte kobling til praksisfeltet.

4 Teoretisk utgangspunkt

Den nye Bibliotekmeldingen (St.meld. nr. 23 (2008-2009)) har et eget kapittel om bibliotek tjenester til samer, nasjonale minoriteter og andre minoritetspråklige. Der omtales det ”integrerende biblioteket” som kan ”tilby møtestader for lesing, læring og oppleving.” Møter på biblioteket forventes å bidra til å skape tilhørighet, identitet og inkludering (ibid pkt 12.5). Dette er tanker som står sentralt i forskningsprosjektet PLACE, som denne oppgaven er tilknyttet. PLACE-forskningen og teorier denne bygger på, har hatt innflytelse på valg av forskningsspørsmål og utforming av undersøkelsen, og vil være bakgrunn for tolkning og analyse.

4.1 PLACE – Public Libraries Arenas for Citizenship

Forskningsprosjektet PLACE ledes av professor Ragnar A. Audunson ved Høgskolen i Oslo og er finansiert av Norges Forskningsråd. Det pågår fra 2007 til 2011. Forskningen dreier seg om bibliotekets potensial som åpen og inkluderende arena i det flerkulturelle samfunnet. Kan biblioteket være en møteplass som stimulerer til økt kontakt og fellesskap på tvers av sosiale og etniske skillelinjer? I informasjonssamfunnet er det avgjørende å ha tilgang til og beherske IKT. Digital kommunikasjon øker den individuelle valgfriheten og overtar til dels for tradisjonelle former for samhandling. De utfordringene som oppstår med hensyn til å unngå digitale klasseskiller utgjør en annen viktig kontekst i PLACE.

I tilknytning til PLACE-forskningen er begrepsparet høyintensive og lavintensive møteplasser lansert (Audunson 2005). Høyintensive arenaer er der vi lever ut våre primære interesser sammen med andre som gjerne ligner oss i verdier og livsstil. Lavintensive arenaer legger imidlertid til rette for kommunikasjon på tvers av tilhørighet, slik at vi eksponeres for mennesker med andre interesser og verdier enn oss selv. Slike møter på tvers av bakgrunn regnes som viktige for å bygge opp den kritiske mengde tillit og fellesskap som et samfunn forutsetter. I PLACE-prosjektet knyttes forskning på bibliotekets rolle som møteplass opp mot forskning på sosial kapital.

4.2 Sosial kapital

I løpet av 1990-tallet ble begrepet sosial kapital tatt i bruk i mange disipliner innen samfunnsforskning. Begrepet har en lang akademisk forhistorie og er blitt anvendt på ulike måter, men det er særlig den amerikanske statsviteren Robert Putnams studier av sosial kapital og sivilsamfunnet (1993, 2000) som har influert forskningen de siste 10-15 år. Putnam definerer sosial kapital som forekomsten av nettverk mellom individer, innbefattet det grunnleggende fellesskap av normer, gjensidighet og tillit som både er en forutsetning for og et resultat av samhandling. Sosial kapital er en viktig ressurs for den enkelte, men er også avgjørende for samfunnet generelt. Et visst fellesskap i verdier og normer må være tilstede dersom mennesker skal engasjere seg i felles prosjekter og i demokratiske prosesser. Engasjementet forutsetter en grunnleggende tro på at våre medmennesker, myndigheter og institusjoner stort sett er til å stole på. Denne tiltroen omtales som generalisert tillit, og er en avgjørende komponent i forskningen på sosial kapital. Det viser seg at samfunn med høy grad av generalisert tillit blir mer effektive og gir mulighet for bedre livskvalitet enn der tilliten er lav.

”A society characterized by reciprocity is more efficient than a distrustful society, for the same reason that money is more efficient than barter. If we don’t have to balance every exchange instantly, we can get a lot more accomplished. Trustworthiness lubricates social life.” (Putnam 2000 s. 21).

En vanlig distinksjon er å skille mellom sosial kapital av båndtypen og brotypen. Førstnevnte oppstår i tette sosiale nettverk mellom mennesker som er bundet sammen av felles verdier og mål, for eksempel innen familien eller i vennekretsen. Samhandlingen skaper identitet og gir støtte i hverdagen, samt skaper tillit mellom medlemmene i gruppen, det vi kaller tykk tillit. Brokapital er mer knyttet til generalisert tillit, ettersom denne typen sosial kapital har å gjøre med kontakt og gjensidighet mellom mennesker med ulik bakgrunn og tilhørighet. I komplekse moderne samfunn vil det være store utfordringer forbundet med det å skape broer mellom ulike grupper og nivåer. Det mangler ikke møteplasser, både fysiske og virtuelle, men det er ikke mange av disse arenaene som legger til rette for brobygging.

Det trekkes ofte en parallell mellom sosial kapital av bånd- og brotypen, og Granovetters distinksjon mellom sterke og svake bånd (1973). Sterke bånd defineres i forhold til lukkethet og kontaktfrekvens, og forekommer når vi er sammen med venner eller familie der alle

kjenner alle i nettverket. Det er lett å forstå at slike nettverk gir medlemmene verdifull støtte, men Granovetter påpeker også styrken ved svake bånd. Svake bånd til medlemmer i andre nettverk kan gi tilgang på ny informasjon og for eksempel flere jobbmuligheter. Det trengs svake bånd for å knytte forbindelse mellom grupper og for å holde samfunnet sammen. Avstand mellom nettverk som ikke har kontakt med hverandre, omtales som strukturelle hull (Rønning & Starrin 2009). I samfunn med mange tette grupper og strukturelle hull, kan det oppstå problemer knyttet til mangel på gjensidig informasjon, forståelse og samarbeid.

En rekke studier påviser negativ sammenheng mellom etnisk mangfold og generalisert tillit. Økt etnisk og sosial ulikhet fører ofte til en nedgang i sosial kapital (Putnam 2007). De fleste finner det enklere å knytte relasjoner til mennesker som ligner dem selv, slik at det i mer homogene samfunn er færre utfordringer forbundet med å opparbeide og vedlikeholde sosial kapital. Flere studier tyder på at personer med høy båndkapital også har lettere for å danne broer til andre som er forskjellige fra dem selv (Halpern 2005). Sammenhengen mellom båndkapital og den brobyggende typen er imidlertid kompleks. Sterke bånd innad i en gruppe kan forsterke vi-følelsen i den grad at man utvikler og fastholder negative holdninger til andre. Uten en viss eksponering for ulikhet og kontakt mellom forskjellige grupper vil det dessuten være umulig å danne broer og bryte ned barrierer. Innenfor retningen kontaktteori diskuteres det hvilke forutsetninger som må være tilstede for at kontakt mellom ulike etniske og sosiale grupper skal ha positiv effekt. (Pettigrew 1998). Lik status i interaksjonssituasjonen og at det skapes en følelse av felles mål, trekkes ofte frem som vilkår for at møter på tvers av tilhørighet kan føre til økt brokapital.

Det finnes to hovedperspektiver på hva som skaper sosial kapital; det sosiale og det institusjonelle perspektivet. Putnam og andre tilhengere av det sosiale perspektivet legger til grunn at sosial kapital dannes nedenfra og opp gjennom direkte samhandling mellom mennesker og gjennom aktiv deltagelse i frivillige organisasjoner. Forskning viser at direkte interaksjon ansikt til ansikt og organisasjonsarbeid helt klart bidrar til økt båndkapital og tykk tillit, men det empiriske materialet er mer uklart når det kommer til bygging av broer og generalisert tillit (Hvinden 2005). Som nevnt over ser det ut til at en del forutsetninger må være til stede for at møter mellom mennesker fra ulik tilhørighet skal virke positivt inn på den sosiale kapitalen. Det er antagelig få arenaer for møter på tvers der disse forutsetningene er oppfylt.

Innenfor det institusjonelle perspektivet fremholdes det at tillit og sosial kapital ikke nødvendigvis er bygget opp nedenfra gjennom interaksjon på individnivå. Institusjoner og ordninger som oppfattes som rettferdige og universelle skaper generalisert tillit. Det er det universelle aspektet ved institusjonen eller tjenesten som bevirker økt tillit, og ikke den direkte kontakten som finner sted mellom for eksempel saksbehandlere og brukere. Derfor fremhever det institusjonelle perspektivet betydningen av universelle velferdsordninger der brukerne behandles likt uavhengig av sosial og økonomisk status (Kumlin & Rothstein 2005). I henhold til World Values Survey (www.worldvaluessurvey.org) ligger de skandinaviske landene sammen med Nederland langt over andre land i graden av generalisert tillit, i og med at mer enn 50 % av befolkningen mener at folk flest er til å stole på. Dette kan henge sammen med de godt utbygde universelle velferdsordningene som skal forhindre marginalisering og sosial stigmatisering i disse landene.

De to perspektivene på generering av sosial kapital trenger ikke utelukke hverandre. Universelle institusjoner kan som arenaer for interaksjon tas i bruk nedenfra, og denne bruken vil også påvirke institusjonenes utforming. (Audunson upublisert) I denne sammenheng blir folkebiblioteket interessant. Biblioteket er både et universelt offentlig tilbud og en sosial møteplass som er åpen for alle og kan tas i bruk på ulike måter. På bakgrunn av dette kan biblioteket som forskningsfelt gi generelt bedre innsikt i hvordan sosial kapital dannes. For bibliotekforskningen synes sosial kapital å være et fruktbart begrep for å analysere bibliotekenes rolle i samfunnet.

4.3 Bibliotek og brokapital

Folkebibliotekene oppfyller i særlig grad kravene til en universell tjeneste i og med at de i prinsippet er tilgjengelige for alle i samfunnet, - unge og gamle, fattige og rike. Tjenestene er gratis og alle brukere skal behandles likt. Åpningstider og beliggenhet kan sette begrensninger for biblioteket som sosial møteplass, men like fullt utgjør biblioteket noe så sjeldent som en ikke-kommersiell offentlig arena, åpen for mange slags bruk. Og med 799 bibliotekavdelinger (ABM-utvikling 2009) spredt utover hele Norge har denne typen arena en utbredelse som få kan konkurrere med her til lands. Disse trekkene ved biblioteket som institusjon og møteplass gjør det interessant i sosial kapital-sammenheng, særlig når det gjelder generering av broer og generalisert tillit. I Putnam, Feldstein & Cohen (2003) er bibliotek brukt som eksempel i forbindelse med brobygging. Flere fra biblioteksektoren har også begynt å låne begreper fra

sosial kapital-forskningen når de omtaler sitt samfunnsoppdrag. Det er likevel få empiriske studier så langt som dokumenterer en sammenheng mellom bibliotek og sosial kapital. I én studie har man analysert graden av tillit i OECD-landene opp mot størrelsen på bevilgningene til folkebibliotek (Vårheim, Steinmo, Ide 2008). Studien viser at bibliotekbevilgninger er en av variablene som har størst innvirkning på graden av generalisert tillit i disse landene. Her støter man imidlertid på et problem som hefter ved mye av forskningen på sosial kapital; det er vanskelig å vite hva som er årsak og hva som er virkning. Det kan tenkes at land med høy grad av generalisert tillit er mer villige til å bruke penger på offentlige bibliotek, i stedet for at det er bibliotekene som skaper tillit. Sannsynligvis er dette komplekse mekanismer der mange faktorer virker sammen, og der kausaliteten går begge veier.

Forskning på sosial interaksjon i bibliotek viser at mange typer møter finner sted, formelle og uformelle, mellom kjente og ukjente (Audunson, Vårheim, Aabø & Holm 2007, Aabø, Audunson & Vårheim 2010). To litteraturinteresserte venner møtes når biblioteket arrangerer bokkafé og bruker dermed biblioteket som en høyintensiv arena. Men kanskje en av dem kommer tidlig og setter seg i aviskroken, der hun veksler noen ord med sidemannen som leser den pakistanske avisen Daily Jang. Eller hun observerer en gruppe ungdommer som diskuterer nyhetene i filmhylla. For henne blir biblioteket også en lavintensiv arena, et sted der man eksponeres for mennesker som er annerledes, mennesker som har andre verdier og interesser enn en selv. Det er fremdeles usikkert hvordan og i hvilken grad disse lavintensive møtene i biblioteket bidrar til økt sosial kapital i form av generalisert tillit. Det trengs flere empiriske studier på området, og variabelen tillit er vanskelig å måle. "For people in general it is more doubtful whether the low intensive meetings the library offers, contribute significantly to the creation of generalized trust." (Vårheim, Steinmo, Ide 2008).

På ett felt er det imidlertid enklere å argumentere for biblioteket som brobygger, uten å måtte ta betydelige forbehold om retningen på kausalitet og vanskeligheter med å måle tillit. Når mennesker som i utgangspunktet har lav generalisert tillit trekkes inn i nye og allmenne arenaer for deltagelse, skapes det sosial kapital (Vårheim 2009). Bibliotekene har vist seg å fungere som møteplasser også for grupper som har få broer til andre i samfunnet. Bibliotekene driver ofte aktiv utadrettet virksomhet for å trekke nye grupper til biblioteket, og mange har tiltak spesielt rettet mot mennesker med minoritetsbakgrunn som av ulike årsaker er lite integrert i storsamfunnet. I denne sammenheng er bibliotekets karakter av å være en upartisk og tilgjengelig universell institusjon en nødvendig forutsetning. Selv grupper med lav tillit til

myndigheter og offentlige instanser, ser ut til å oppfatte biblioteket som en forholdsvis trygg og nøytral grunn, og dette gir biblioteket et fortrinn som potensiell brobygger (Vårheim 2007, Vårheim upublisert).

Forskningen på sammenhengen mellom bibliotek og sosial kapital er begrenset, men det er blitt gjort en god del studier av bibliotekenes bidrag til sosial inkludering og integrering i lokalsamfunnet (f.eks Pateman 2005 for oversikt over britiske studier). Storbyundersøkelsen som ble gjennomført i fem folkebibliotek i større norske byer i 2007 bekreftet at fremmedspråklige er noe overrepresentert på biblioteket i forhold til andelen de utgjør i befolkningen. De ikke-vestlige bibliotekbrukerne skiller seg også ut ved at de i større grad bruker biblioteket som sosial møteplass (ABM-utvikling 2008).

4.4 Sosial kapital i oppgavens kontekst

Å måle sosial kapital er en krevende øvelse. Vanligvis gjennomføres surveyundersøkelser hvor man måler deltagelse i frivillige organisasjoner, i hvilken grad man opplever å ha et nettverk å henvende seg til for hjelp til å løse problemer, og i hvilken grad man opplever å ha tillit til folk flest og tillit til institusjoner i samfunnet.

I denne oppgaven gjør jeg ikke forsøk på å måle sosial kapital og eventuelt påvise endringer knyttet til bibliotekbruk. Det ville kreve en annen metodisk tilnærming og en langt mer omfattende studie. Sosial kapital-perspektivet har i stedet hjulpet meg til å formulere spørsmål, til å analysere forutsetninger og behov, og til å vurdere tiltak opp mot disse. Norges Forskningsråd (Hvinden 2005) omtaler nytten av sosial kapital-tilnærmingen, og sier at den har et betydelig potensial som kunnskapsgrunnlag for offentlig politikk, problemløsning og tiltaksutforming. Noe av potensialet er knyttet til bevisstgjøring i forhold til sosiale kvaliteter, og at det er sammenheng mellom individers sosiale relasjoner og trekk ved institusjoner, grupper og samfunnet i stort. Et fokus på sosial kapital får frem de kollektive ressursene som ligger i nettverk og tillitspregede forbindelser. Kunnskap om fordelingen av ulike former for sosial kapital kan si noe om hva som må til for å beskytte og styrke den sosiale kapitalen. Jeg bruker begreper fra forskning på sosial kapital til å analysere situasjonen til rom og romanifolket i Norge, på bakgrunn av andres forskningsresultater og resultater fra egne intervjuer. Dette kobles i sin tur sammen med teorier om bibliotekets potensielle rolle i forhold til økt brokapital.

5 Rom, romanifolket og sosial kapital

Rom og romanifolket er to av våre minste minoritetsgrupper, men de er også blant de eldste. Deres lange tilknytning til landet er bakgrunn for at de har fått status som nasjonale minoriteter. På tross av å ha levd i det norske samfunnet i lang tid er rom og romani lite integrert, det kan gjelde på individnivå, men også i form av at minoritetene er lite representert i allmenne politiske, kulturelle og sosiale sammenhenger. Det er fellestrekk mellom rom og romanifolket, men forskjellene er likevel så betydelige at det vil være naturlig å se på dem hver for seg når det gjelder forholdet mellom minoritetene og det norske storsamfunnet. Utgangspunktet er egne intervjuer og aktuell forskning, og jeg drøfter forhold som kan gi innsikt i spørsmål om sosial kapital; etnisk identitet, nettverk og utdanning.

Etnisk identitet kan defineres som en form for metaforisk slektskap. ”Mennesker som regner at de har felles opprinnelse, og som forsøker å overleve som kulturbærende gruppe gjennom generasjonene, utgjør en etnisk gruppe.” (Eriksen 2001 s. 40). Etnisitet er først og fremst et aspekt ved en relasjon, ikke en egenskap, og konstitueres gjennom pågående grensedragninger mot andre grupper (Barth 1969). Det er derfor ikke en statisk størrelse basert på objektive kulturforskjeller, men dynamisk og knyttet til maktrelasjoner mellom minoritet og majoritet. Forklaringer knyttet til kultur og etnisitet vil ha begrenset gyldighet i forhold til tid og sted. Det er dessuten store individuelle variasjoner innad i minoritetsgruppene. Det som presenteres her vil derfor bære preg av generalisering og forenkling.

5.1 Romanifolket og storsamfunnet

5.1.1 Etnisk identitet

De fastboendes forhold til romanifolket har tradisjonelt vært preget av dualitet, på den ene side fordommer og negative holdninger, men også anerkjennelse av nytten av de reisendes tjenester. Mange fastboende ble fascinert av den frie levemåten og musikken, men romanifolket ble like fullt regnet for å være noe spesielt, en egen type mennesker som levde utenfor vanlige konvensjoner og ikke tilhørte fellesskapet (Gotaas 2000).

Myndighetenes tiltak for å motarbeide en reisende livsform, samt endringer i samfunnet som reduserte behovet for omreisende håndverkere og handelsfolk, bidro til at stadig flere av romanifolket ble fastboende fra omkring 1960 og fremover (Møystad 2008). Det er lite eller ingenting som skiller romanifolket fra lokalbefolkningen utseendemessig, og ved å bli bofaste og velge andre leveveier enn de tradisjonelle yrkene, har de ytre kjennetegnene på tilhørighet til minoriteten forsvunnet. Det er i større grad blitt et valg for familier og enkeltpersoner hvorvidt de vil stå frem med sin bakgrunn og holde fast på en identitet som romani eller tater. Antropologene Lise Bjerkan og Linda Dyrliid utførte på slutten av 1990-tallet en intervjuundersøkelse for å belyse forhold ved etnisitet, identitet og selvforståelse blant romanifolket i dag. De intervjuet om lag 50 personer med romanibakgrunn fra de fleste landsdeler. Bjerkan og Dyrliid fant at så å si alle informantene hadde en opplevelse av å være annerledes, både i form av å bli betraktet som annerledes av omgivelsene, men også at dette var en del av deres selvforståelse.

”Ingen av våre informanter gir inntrykk av at de selv eller deres samhandlingspartnere har et likegyldig forhold til deres identitet som tater. Det synes med andre ord som om våre informanter sjelden opplever at deres tateridentitet over hodet ikke er relevant i samhandling med andre, det være seg tater eller buro.” (Bjerkan & Dyrliid 2001 s. 29) (”buro”, romaniord for ”bonde”, betegnelse på alle fastboende)

”De fleste av våre informanter mener at det å være av taterslekt virker inn på de fleste områder av tilværelsen, på godt og vondt.” (ibid s. 35)

Bjerkan og Dyrliid fant at en situasjonelt betinget identitetshåndtering var et fellestrekk for dem de intervjuet. I alle samhandlingssituasjoner med buroer ble det vurdert hvorvidt man skulle spille ut sin romaniidentitet, og i så fall hvordan. Årtier med sterkt assimileringsspress der myndigheter og andre ga uttrykk for at romanifolkets kultur var uønsket og skulle utryddes, har naturlig nok satt sine spor. Mange sliter med en nedarvet følelse av skam og mindreverdighet, det som kan kalles en stigmatisert etnisk identitet. På den annen side føler mange en stolthet over å tilhøre romanifolket, og trekker frem positive særtrekk. Ofte vil det være situasjonelt betinget hvorvidt romanitilhørighet betraktes som en ressurs eller som et stigma, og denne ambivalensen håndteres på ulike måter av medlemmene i gruppen. Redsel for mobbing og fordommer gjør at noen rett og slett ønsker å skjule sin tilhørighet til romanifolket, og foretrekker å leve og være så ”norske” som mulig. Dette er noe av

bakgrunnen for at det er en uskreven regel blant folket selv at det ikke er legitimt å avsløre andres identitet som tater/romani før vedkommende selv har gått aktivt ut med denne identiteten (Møystad 2008). Ulikhetene i håndtering av tilhørighet til romanifolket har også skapt en del diskusjon innad i gruppen når det gjelder organisasjonsarbeid, synet på status som nasjonal minoritet, bruk av betegnelsen tater og offentlig eksponering av språk og kultur.

Tradisjonelt har det viktigste kriteriet for tilhørighet til romanifolket vært å kunne dokumentere slektskap med et kjent medlem av gruppen, helst en sentral og respektert person. Dette gjelder fremdeles. En som ikke kan vise til ”rene slektskapslinjer” vil ikke bli definert som ”ekte” eller ”djup” tater (Møystad 2008 s. 61). Andre kriterier kan også gjøres gjeldende, og for noen vil levesett være vel så viktig som om man har ”taterblod i årene”. Et yrke som minner om tidligere tiders omreisende handels- og håndverksvirksomhet kan styrke ens troverdighet som medlem av gruppen. Reisevirksomhet, å beherske romani, å være gjestfri og opptatt av renslighet vektlegges av mange. Medlemmer av romanifolket spiller ut sin identitet på forskjellige måter, og det kan bli et skille mellom de som definerer seg som ”ekte” og ”djupe” i motsetning til ”nye” eller ”en gang i måneden” tatere (Bjerkan & Dyrliid 2001 s. 39). Noen av de sistnevnte, som kanskje har oppdaget sin romanibakgrunn i voksenalder, kan være ivrige etter å stå frem med sin etniske identitet og for eksempel markere den ved å iføre seg tradisjonelle klær. Dette kan til tider oppleves som falskt eller overdrevent av andre i gruppen.

Mine informanter har også kommet inn på at det finnes ulike holdninger til etnisk identitet innad i miljøet. Jeg ble gjort oppmerksom på at det kunne være noen som forteller historier som ikke nødvendigvis stemmer eller som bare gjelder dem selv. Det er forskjeller i synet på vektlegging av overgrep og negative erfaringer i møtet med storsamfunnet, kontra det å fremheve det positive i kultur og tradisjon. Informantene var opptatt av å få frem at taterne også er individer og at det ikke må generaliseres for mye. En av dem jeg intervjuet pekte på at minoriteter selv kan bli ”rasistiske”, eller ha fordommer overfor andre, som en beskyttelsesreaksjon stilt overfor sterkt press mot egen kultur fra storsamfunnet.

Hemmeligholdelsen av språket romani har vært en form for beskyttelse av gruppeidentiteten. Tradisjonelt har det vært forbudt å lære bort romani til buroer, og i tider med forfølgelse har et eget ”stammespråk” vært et nyttig hjelpemiddel. Audun Askerud, som har skrevet

hovedoppgave om tateridentitet med utgangspunkt i egen intervjuundersøkelse, peker på språkets symbolverdi.

”Taterne er et folk uten eget land, uten territorium de kan definere som sitt og bare sitt. Ønsket om og følelsen av allikevel å være et avgrensbart folk gjør at det spesielle ved gruppa blir veldig viktig, - språket og slektstilhørigheten er på en måte taternes ’land’. Som en parallell til å bli født inn i Norge som nordmenn, blir taterne tater ved at de blir født inn i romanien og slekta. Og når reisingen de siste tiårene har endret karakter og etter hvert avtar, blir språk og slekt enda viktigere å opprettholde som identitetsbærende elementer.” (Askerud 1999 s. 68).

Askerud mener at mange fortsatt slites mellom tradisjonen som tilsier hemmelighold og ønsket om å presentere seg for omverdenen som romanitalende. Flere av mine informanter gir uttrykk for at behovet for hemmeligholdelse nå er mye mindre enn behovet for å ta aktive grep for å bevare språket. Taternes Landsforening (TL) jobber for eksempel for å få laget skriftlig materiale på norsk romani. En fagperson jeg intervjuet opplevde likevel uenighet innad i miljøet i forhold til bruk av språket, og erfarte en del skepsis overfor det å nedtegne og tilgjengeliggjøre tekster på romani. Skepsisen ble knyttet til en allmenn uro over at buroen kan ha en baktanke med alt, at noe som fremstilles som positiv hjelp kan bli brukt mot dem ved senere anledninger.

5.1.2 Nettverk

Gotaas beskriver romanifolket som et ”klan-folk” der familiens leder, og ikke nødvendigvis samfunnets institusjoner, var øverste autoritet (2000). I tider med forfølgelse og assimileringsspress var det en nødvendig forutsetning for overlevelse at folket stod sammen mot overmakten. De reiste i flokk, hadde hemmelige tegn og sitt eget språk som beskyttelse mot buroen og overmakten. Fremdeles er familie og slekt av stor betydning for romanifolket, ja ifølge Gotaas setter de familien over alt annet.

”De betrakter ikke seg selv som enkeltindivider, men som medlemmer av en slekt. De har imponerende genealogiske kunnskaper og stamtreet ramses stolt opp hvis noen spør om forfedrene. Familien og ætten gir samhold, styrke og identitet i et samfunn hvor de innehar minoritetens rolle.” (ibid s. 239)

Anne-Mari Larsen ved Dronning Mauds Minne Høgskole (DMMH) har intervjuet 32 personer med romanibakgrunn over en periode på fire år med det mål å samle inn hverdagsfortellinger

som kan belyse deres kultur og livsvilkår før og nå (Larsen et al 2007, Larsen 2008). Hennes informanter gir innblikk i familiens rolle og deres forhold til storsamfunnet. Larsen støtter opp under Gotaas' betraktninger om betydningen av slekt og familie og det tette samholdet. Mange opplever fremdeles press og motgang fra storsamfunnet, og i en slik situasjon blir familien ekstra viktig. Den gir rom for å være seg selv og familiemedlemmene stiller opp for hverandre praktisk og økonomisk. "For en del tatere er familien det eneste sosiale nettverket." (ibid 2008 s. 39).

Mange av Larsens informanter sier at selv om de omgås ikke-tatere, blir de aldri helt nære og fortrolige med dem. De forteller om en følelse av mistenksomhet og underdanighet i forhold til folk i storsamfunnet, og studerer gjerne kroppsspråk og blikk for å avsløre om de er velkommen eller ikke.

"De fleste av oss ønsker å ha de nærmeste vennene innenfor den nære slekten. Det er med familien vi slapper av og er oss selv helt og fullt. Vi kan slippe andre inn på oss også, men det er bare til en viss grad. Det skjer bare helt automatisk. Jeg kan av og til kjempe for å frigjøre meg for mistenksomhet, men det er vanskelig. Jeg prøver og tenker; ja men kjære vene, jeg må da tro på det folk sier. Men gang på gang har jeg opplevd det motsatte; ikke den en gang kunne jeg stole på." (sitat Anna, etter Larsen et al 2007 s 73).

"Noen ganger kunne dem smile, men så var dem ikke snille likevel. Vi fikk noen følehorn, vi leser folka. Vi later som vi trur på det, men skjønner når dem ikke snakker sant, og det er ingen god følelse, det blir mistro og mistenksomhet. Det er vanskelig å knytte vennskap utenom sin egen slekt." (sitat kvinne, 60-årene, etter Larsen 2008 s. 40)

Mine informanter bekrefter inntrykket av at familie og slekt er spesielt viktig for romanifolket. De kan for eksempel fortelle at ved ekteskap "gifter" man seg også med ektefellens foreldre, søsken, kusiner og fettere og så videre. De har mye kontakt med storfamilien og holder seg oppdatert på hvor de andre er og hvordan de har det.

Medlemmer av romanifolket i Norge har kontakt med personer fra tilsvarende folkegrupper andre steder i Europa, særlig med *de resande* i Sverige. En del møtes i anledning internasjonale religiøse sammenkomster. To av mine informanter forteller at de er blitt overrasket over hvor mye de har felles med reisende/romanifolk fra andre land når de har truffet dem i slike sammenhenger, både når det gjelder kultur, familieband og språk. En gang

møtte de et stort følge i Frankrike, og hadde først kommunikasjonsproblemer fordi de norske ikke kunne fransk, og de franske ikke engelsk. Men så fant de ut at det gikk fint å forstå hverandre ved å bruke romani.

5.1.3 Utdanning

Mange voksne fra romanifolket har hatt mangelfull skolegang. Årsakene har vært flere og ofte sammensatte; reisevirksomhet, mobbing og diskriminering fra medelever og lærere, og tradisjonell vektlegging av annen kunnskap enn den teoretiske. Fremdeles gir mange uttrykk for at de føler at skolen ikke er for dem. Romanifolkets historie og kultur har i liten grad blitt anerkjent og inkludert i undervisningen. Foreldre forteller at barn blir utestengt og mobbet dersom deres etniske bakgrunn blir kjent, og de som selv har hatt slike erfaringer i egen barndom ønsker gjerne å la barna slippe å gå gjennom det samme. Konsekvensen kan bli å ta barna ut av skolen eller tolerere at de har høyt fravær. Et par av mine informanter forteller om fordommer hos lærere, som for eksempel ga seg utslag i at da et av barna var hjemme med influensa sendte læreren bort en ”spion” for å sjekke om familiens campingvogn stod der eller om de hadde reist.

Skolene har i liten grad lagt til rette for en kombinasjon av skolegang og reisevirksomhet. I Stortingsmeldingen om nasjonale minoriteter (St. meld. nr. 15 (2000-2001)) anbefales det å utvikle undervisningsformer som kan praktiseres selv om elever reiser i deler av året. I tilknytning til prosjektet ”Taterfolket – fra barn til voksen” testes mulighetene for kombinasjonen av reising og skole, blant annet ved hjelp av IKT-kommunikasjon mellom elev og lærer i reiseperioder. Prosjektet har også som mål å gi skolene bedre innsikt i romanifolkets situasjon, og spre generell kunnskap om deres kultur og historie i barnehage og grunnskole (Larsen et al 2007). To av mine informanter hadde barn som var blitt omfattet av dette prosjektet, og de ga uttrykk for stor tilfredshet med tiltaket. De kunne fortelle om mange kamper for forståelse og aksept, men opplevde at skoleprosjektet fungerte som en gjensidig kontrakt der begge parter forpliktet seg til å følge opp.

I flere av intervjuene jeg foretok kom det frem at det eksisterer ulike syn på utdanning i romanimiljøet i dag, men at det er en tendens til økende vektlegging av behov for skolegang. Foreldre ønsker at barna skal få flere ben å stå på og ser at utdanning kan gi nye muligheter. Informantene ser at det stilles høyere krav til formell kompetanse i samfunnet, og etterlyser også tiltak for videreutdanning for unge voksne. Samtidig ble det nevnt at det kunne være

vanskelig å fronte et positivt syn på utdanning innad i miljøet uten å bli tillagt en ovenfra-ned holdning. Det eksisterer fortsatt en frykt for at mer utdanning vil føre til at man mister sin identitet og tilhørighet til romanifolket.

I boka *Frykten for å bli hentet* (2009) deler Liv Andersen noen tanker om det å være av romanifolket. Hun skriver der: ”Jeg ønsker at de reisende må få skolegang og høy utdanning slik at vi kan få en posisjon i samfunnet.” (ibid s. 104). I Helsingforskomiteens rapport *Norsk romani-/taterpolitikk* (2009), siteres Jim Roger Pettersen som er vokst opp i en tradisjonell romanifamilie, men har valgt å ta høyere utdanning.

”Det har for meg vært helt fantastisk å ta høyere utdanning. Jeg skjønner mer av samfunnsdebatten og politikken i Norge. Jeg stemmer ved valg, noe jeg ikke gjorde før. Ikke minst blir jeg møtt med en annen holdning og respekt fra andre nordmenn. Norge er jo et utdanningssamfunn!” (ibid, s 49)

Pettersen er like fullt opptatt av at fokus på høyere utdanning ikke må oppfattes som en nedvurdering av romanifolkets tradisjonelle yrker og leveveier.

5.2 Romfolket og storsamfunnet

5.2.1 Etnisk identitet

”It is to be hoped that their favourite utterance in the future will still be: *Rom sam ame* (we are Rom).” (Gjerde 1994 s. 5).

”Det er beklagelig at det fremdeles i 2009 finnes en gruppe i Norge som faller utenfor velferdsstatens strukturer, og som lever såpass på siden av det norske samfunnet, som tilfellet er for mange rom.” (Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo 2009 s 8).

Trass i lang tilknytning til landet og status som nasjonal minoritet, blir rom karakterisert som den minst integrerte minoritetsgruppen i Norge. Som regel dukker ordet ”marginalisert” opp i dokumenter som handler om rom, både nasjonalt og internasjonalt. Ofte trekkes historiske forhold frem for å forklare denne posisjonen, og det henvises til faktorer som har å gjøre med gruppens frykt for å miste sin egenart i møte med storsamfunnet (SEIF 2007, Hegseth 2004).

Det er ikke gjort noen større forskningsinnsats overfor romgruppen i Norge i nyere tid, men det går an å danne seg et bilde på bakgrunn av informasjon som presenteres i ulike rapporter og hovedoppgaver. En av de mer systematiske fremstillingene av roms kultur og livsform finnes i Hilde Lidéns magistergradsoppgave i sosialantropologi, *Vokse opp som sigøynere i Norge* (1990). Oppgaven bygger på feltarbeid i en rombarnehage, og Lidén drøfter forhold knyttet til sosialisering og identitetshåndtering. Hun peker på et vesentlig dilemma som norske sigøynere lever med; ønsket om å bli godkjent og behandlet som andre uten å utsettes for diskriminering, samtidig som deres ståsted bestemmes av tilhørighet til romgruppen, og vedlikeholdes nettopp ved å utgjøre en kontrast til resten av samfunnet. Lidén ser roms økonomiske posisjon og tilknytning til storsamfunnet som grunnleggende for å forstå deres måte å leve på i dag. I århundrer har rom levd på marginene, som omreisende grupper uten fast plass i samfunnets struktur, ved å stadig tilpasse seg skiftende behov for varer og tjenester. Handelsvirksomheten har alltid vært rettet mot *gaje*, roms betegnelse på alle ikke-rom, men basert på det sosiale nettverket innen gruppen. Denne tilpasningsformen og de rammene den gir for overlevelse har nedfelt seg i roms verdier og kultur, og i hvordan de forstår seg selv og gaje.

Rom har i likhet med romanifolket ikke et eget geografisk område som de kan knytte sin tilhørighet til. Deres etniske identitet må vedlikeholdes gjennom sosiale og kulturelle grensedragninger mot andre. Å leve som rom innebærer å være annerledes enn gaje. Forestillingen om å være rom er knyttet til et sett med levereregler, *romania*, som foreskriver hvordan hvordan små og store gjøremål skal utføres og gir retningslinjer for relasjoner mellom mann og kvinne, ung og gammel. Rom praktiserer et strengt alders- og kjønns hierarki. Alvorlige brudd på levereglene kan føre til at man betraktes som uren, *mahrime*. Rom bekrefter og kommuniserer sin identitet gjennom handling som samsvarer med *romania* og det verdifelleskapet de er en del av. Alle ikke-rom bryter reglene for *mahrime* ved sin levemåte, og dermed skapes en symbolsk grense mellom rom og gaje, begrunnet ut fra moralske koder. En rom som lever som gaje vil risikere å bli sosialt utstøtt. Norske Vlach-rom skiller også sterkt mellom seg og andre grupper som med sin opprinnelse og livsstil kan ligne dem sett utenfra. De regner seg selv som ”ekte” rom som opprettholder den ”riktige” måten å leve på, i motsetning til for eksempel romanifolket.

Lidén beskriver samhandling mellom rom og gaje som ”et møte mellom to ulike verdi- og moralsystemer” (s. 43). De består ikke nødvendigvis av helt forskjellige normer, men for rom

gjelder prinsippene innen gruppen og ikke overfor gaje. Ulike rammer for handling og samhandling kan medvirke til konflikter i møtet mellom rom og storsamfunnet. For å unngå å komme i for mange situasjoner der det oppstår konflikt mellom å følge egne regler og majoritetens, kan en løsning være å minimalisere samhandling. For norske rom har det å holde seg adskilt vært en måte å bevare sin egenart på.

Rom opplever ofte at andre har sterke fordommer mot dem og at de tilskrives mange negative trekk. En overlevelsestrategi er å snu sin underlegne posisjon til egen fordel. Rom vil kunne betrakte gaje som underlegne fordi de bryter mahrimereglene, og dette støtter opp om deres egen stolthet, uavhengighet og følelse av moralsk suverenitet. ”Hun tror hun er lur, men vi er lurere, for vi er sigøynere!” (sitat informant, Hegseth 2004 s. 114). Rom har kunnskap om storsamfunnets normer og kjøreregler, men kan av og til velge å bruke kunnskapen til egen fordel ved bevisst å utnytte sin marginaliserte posisjon og unnlate å følge eller ”misforstå” spillereglene. Det kan også være at roms kjennskap til storsamfunnet er for overfladisk, slik at de ikke alltid ser hvordan en handlemåte kan bryte med dypereliggende normer. En av mine informanter som har nær kontakt med det norske rommiljøet presiserer viktigheten av felles normsystem for tilhørighet og identitet. De med felles normer er de som blir definert som rom. Å tilhøre det samme moralske fellesskapet blir et enda viktigere kriterium enn genetisk opphav.

Tilhørighet til romgruppen signaliseres også gjennom bruken av romanés. Å ha et eget språk gir muligheten til å snakke fritt også når gaje er til stede, og fungerer som markør og grense. I samhandling med norske snakkes det ”sigøynernorsk”, noe som kan sees som en dialekt med distinkt tonefall, ord og uttrykk. De lærer denne form for norsk av andre rom, og tar med seg kategorier og talemåter fra romanés. Det finnes eksempel på at en norsk kvinne som giftet seg inn i romgruppen også bruker sigøynernorsk når hun snakker med andre norske, og med dette signaliserer sin nye tilhørighet (Lidén 1990 s. 39). Ifølge en av mine informanter er det å ikke lære seg norsk en form for kulturell motstand. Han viser også til at norske rom stammer fra en utvandring fra Romania for over 150 år siden, men at språket de snakker fremdeles er veldig likt det som brukes blant rom i Transilvania. Dette er ganske imponerende tatt i betraktning at det dreier seg om et muntlig språk, og kan tolkes som tegn på ”kulturell gjenstridighet”.

Lidén beskriver den interne sosialiseringprosessen som svært effektiv. ”Et iøynefallende trekk er at de unge, uten unntak, fortsetter en tilpasning som sigøynere. Det er ingen av de unge

som veksler mellom deltakelse i sigøynergruppen og å handle på 'norske' arenaer ut fra de felles norske kodene som gjelder her, tross deltagelse i barnehage og skole." (ibid s. 10).

Det er imidlertid verdt å merke seg at Lidéns studier snart er tyve år gamle. Rapporter fra andre land tyder på at det skjer visse endringer i rommiljøene i form av utvikling mot en mer heterogen praksis (Olgac 2006). Det fremføres også kritikk av det statiske synet på kultur- og etnisitet som ofte har preget utenforstående forskere og myndigheters forhold til romfolket (Belton 2005). Mine informanter har observasjoner og meninger som på mange punkter samsvarer med Lidéns beskrivelser, men uttrykker også at virkeligheten er mer kompleks. Det hevdes blant annet at rom er mer pragmatiske i forhold til mahrimeregler enn det gis inntrykk av i litteraturen. Rom er veldig opptatt av forskjellen mellom dem og andre norske og har et markeringsbehov, men *er* kanskje ikke så forskjellige likevel. Noen av informantene mener å se en forsiktig endring i holdning til storsamfunnet, mens andre fremholder at rom har vært utsatt for sterkt kulturelt press i uminnelige tider uten å gi etter. En fag-/ressursperson ser det slik at utallige negative erfaringer i møter med storsamfunnet har ført til stor skepsis hos rom, og at de på mange måter har resignert. Mine informanter med rombakgrunn sier at de er innstilt på å tilpasse seg endringer i storsamfunnet fordi tradisjonelle næringsveier ikke fungerer lenger, men det fremgår at de ønsker å drive sine egne virksomheter og bo i egne boligkomplekser.

5.2.2 Nettverk

I et av intervjuene jeg foretok ble det fortalt om en romkvinne som fikk spørsmål om den viktigste forskjellen mellom rom og norske. Hun tenkte seg om og svarte: "Vi er mye sammen." Rom sies å ha et intenst sosialt liv innad i gruppen, og har sterkt familiebaserte nettverk. Storfamilien, *familia*, er det sentrale i deres kollektivistiske menneske- og samfunnssystem, til forskjell fra det individualistiske menneskesynet som er vanlig i vestlige land (Bay 2002). Familia består oftest av tre generasjoner som utgjør en økonomisk enhet med gjensidig ansvar og forpliktelser. Norske rom er organisert i 8 storfamilier med hvert sitt overhode (AID 2009). Betegnelsen *njamo* brukes i betydningen "våre folk, våre slektninger" (Lidén 1990 s. 65). Dette omfatter alle i Norge, men også slekt i andre land. De norske rom holder kontakt med slektninger i hele Europa. Ekteskap inngås på tvers av landegrensene. Forpliktelser som knyttes til slektskapsrelasjoner er de samme uansett geografisk avstand. Ved bryllup, sykdom og begravelser reiser slektninger ofte lange veier for å vise sin respekt og deltagelse. Er én i sorg, er alle i sorg, slik min informant fra rommiljøet uttrykker det.

Njamo utgjør et nyttig nettverk i forbindelse med næringsvirksomhet, og kan mobiliseres ved konflikter.

Tradisjonelt har rom tatt til seg den religionen som er dominerende i oppholdslandet, men i de siste tiårene har det foregått en religiøs vekkelse blant dem, både i Norge og i resten av Europa. Rom har dannet sin egen internasjonale menighet, Centre Missionaire Evangelique Roms International (CMERI). Rom i Norge leier forsamlingslokale av Filadelfia, og de fleste er med i denne menigheten. CMERI arrangerer stevner rundt omkring i Europa, og da reiser mange rom fra Norge for å delta. Stevnene er også viktige sosiale anledninger, og gir mulighet til å drøfte ulike saker og problemer.

Det har vært en del indre stridigheter mellom ulike familier i det norske rommiljøet i senere tid, med flere episoder av vold og påfølgende rettssaker. Slike hendelser vil kunne svekke en minoritet som allerede er i en utsatt posisjon. I enkelte av mine intervjuer har det blitt etterlyst mer solidaritet innad i gruppen.

Rom har ingen tradisjon for etnopolitisk organisasjonsarbeid. ”Storfamilien er enerådende som organisasjonsmønster blant sigøynerne” (Bay 2002 s. 34). Rom ser imidlertid at de trenger å organisere seg for å få tilgang på avsatte midler til nasjonale minoriteter og få innflytelse på beslutninger som angår dem. I regjeringens handlingsplan foreslås det å etablere et fast ”samråd” mellom rom og myndighetene.

5.2.3 Utdanning

Et gjennomgangstema i forskning og politiske dokumenter som omhandler rom nasjonalt og internasjonalt, er den lave skoledeltagelsen. I Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo (AID 2009) vies skolegang behørig oppmerksomhet, og det pekes på at utfordringene er mange og sammenvevde. I perioder har det vært organisert egne klasser for rombarn, men i dag er barna fordelt på 22 ordinære grunnskoler. Det oppgis at veldig få av romelevnene fullfører slik at de får vitnemål fra grunnskolen. Tillit mellom skolen og rom anses å være et avgjørende punkt. De fleste foreldrene ønsker at barna skal få noe skolegang, men de er redde for å slippe dem og for at barna skal bli mobbet. Reisevirksomhet gir liten kontinuitet, og barna kan oppleve å henge etter de andre på grunn av mye fravær. Ofte tas jentene ut av skolen i 12-13 års alder fordi foreldrene er redde for negativ påvirkning. En annen grunn til å

ta barna ut av skolen er at rom ikke ser den store nytten av teoretisk kunnskap, men føler at sosialisering i egen gruppe er den beste opplæring i kunnskaper og ferdigheter de har bruk for.

Skolegang har vært et tema i intervjuene jeg har hatt med fag-/ressurspersoner tilknyttet romgruppen. Det pekes på at skolen har fungert som et sentralt redskap i nasjonsbygging og norsk enhetstankegang. For rom kan skolen være ”erkesymbolet” på det fellesskapet de ikke alltid ønsker å være en del av. En informant illustrerer dette med noe som skjedde da vedkommende var på besøk hjemme hos en romfamilie. Barna kom hjem fra skolen og fikk beskjed av moren om å sette ranslene ute på verandaen med en gang, med den begrunnelse at ”det lukter skole”. Informantene peker på at manglende kjennskap til det norske samfunnet kan føre til at skolen og norske jevnaldrende oppfattes som en større trussel enn det i virkeligheten behøver å være. For eksempel kan rom oppfatte seksualundervisning som oppfordring til barna om utprøving og dermed som eksempel på storsamfunnets lave moralnormer. Mine informanter med rombakgrunn ga tydelig uttrykk for at de ser behovet for mer skolegang for de unge, slik at de kan få jobb. De ønsker hjelp til å få opplæring og arbeid, ikke bare hjelp på sosial- og trygdekontoret. De er engstelige for de unge jentene, og ønsker selv å organisere undervisning for dem i trygge omgivelser, gjerne med bistand fra norske lærere.

Solomia Karoli omtaler behovet for utdanning i boken *Sigøynerkongens datter* (2009):

”Og hva kan du være stolt av når du ikke nyter respekt, verken fra andre eller deg selv. Det eneste som står igjen, er å glimre med penger og rikdom. Og kanskje en kongetittel på lissom. Det er ikke lett å bli rik i det norske samfunnet uten å ty til kriminalitet, i hvert fall ikke hvis du tilhører samfunnets nederste lag, og du ikke engang har fått vanlig skolegang og skaffet deg de kvalifikasjoner som det moderne samfunnet krever som et minimum i dag. Så jeg håper at den yngre generasjonen sigøynere, som det ennå er godt håp for, skal få en skolegang som vil gjøre dem egnet til å bruke sine evner til beste for samfunnet og sin egen familie.” (ibid s. 186)

5.3 Sosial kapital - broer og bånd

Hittil har ingen forsøkt å måle sosial kapital hos rom og romanifolket i Norge. En kan likevel ane at det ville dukke opp betydelige forskjeller mellom majoritetsbefolkningen og disse minoritetsgruppene når det gjelder de parametrene som gjerne benyttes når sosial kapital er temaet; deltagelse i frivillige organisasjoner, nettverk å henvende seg til for hjelp til å løse

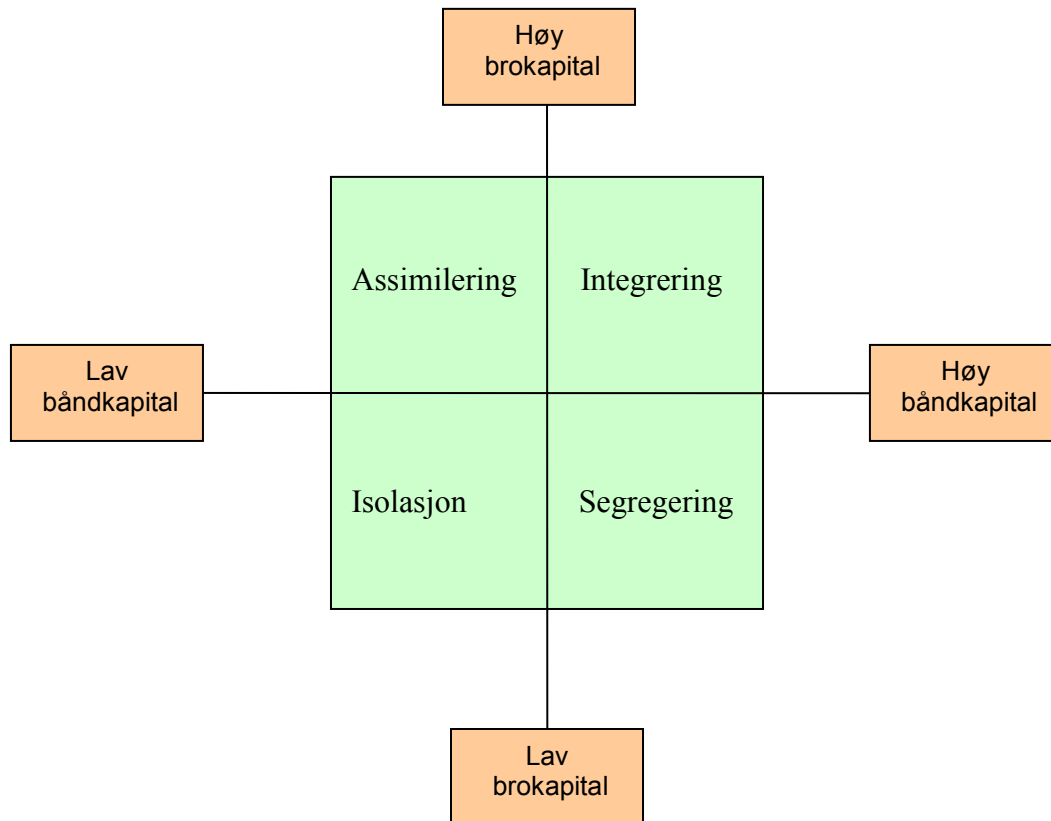
problemer, tillit til folk flest og tillit til institusjoner i samfunnet. Rom og romani har tette familiebaserte nettverk, og vektlegger storfamilien i mye større grad enn det som er vanlig i dagens norske samfunn. Mye kontakt og gjensidig forventning om støtte og hjelp innad i nettverket skaper sterke bånd. Medlemmer i slike grupper vil ha høy båndkapital, og vil ofte ha tette bånd til et større antall mennesker enn det som er vanlig for den jevne nordmann og kvinne. En gjennomsnittlig norsk sykehuspasient kan vel vente seg noen korte visitter av nær familie og enkelte bekjente. Når en fra romfolket kommer på sykehus vil derimot mengder av slektninger fra fjern og nær samle seg rundt den syke og holde seg der til vedkommende blir utskrevet.

Halpern (2005) viser til studier som tyder på en positiv sammenheng mellom høy båndkapital og høy brokapital. "[T]here is some evidence that such bridging social capital is more likely to grow where ethnic groups also have strong internal bonding social capital – a safe base from which to reach out across any cultural divides." (ibid s. 281). Denne sammenhengen ser ikke ut til å gjøre seg gjeldende i forhold til rom og romanifolket i Norge. Foreliggende forskning og egne intervjuer indikerer lav sosial kapital av brotypen, eller få svake bånd til medlemmer i andre nettverk. Dette gjelder i særlig grad romfolket, der avstand til andre grupper i samfunnet synes å være en strategisk del av deres overlevelsesmekanisme som gruppe. Romanifolket er i større grad deltagere i nettverk utover egen etnisk gruppe, og det er større individuell variasjon, men mange uttrykker en følelse av annerledeshet og utrygghet overfor andre norske. Begge grupper synes preget av lav generalisert tillit og lav tillit til institusjoner i samfunnet. Det vil føre for langt å forsøke seg på en detaljert analyse av årsakene til lav brokapital i denne oppgaven, men jeg vil peke på noen forhold som synes åpenbare.

Ifølge sitatet fra Halpern over, kan høy båndkapital utgjøre en trygg base for å knytte bånd utover egen gruppe. Rom og romanifolkets marginale posisjon, samt århundrer med forfølgelse og diskriminering fra majoritetsbefolkning og myndigheter, er dårlige vilkår for å skape en trygg base for kontakt med omverdenen. En stigmatisert etnisk identitet er heller det motsatte av en slik trygg base. Lik status i interaksjonssituasjonen er tidligere nevnt som en viktig faktor for at møter mellom etniske og sosiale grupper kan føre til økt kapital av brotypen. Personer fra de to minoritetsgruppene opplever ofte å være i en ressurs svak og underlegen posisjon, og blir møtt med forutinntatte negative holdninger fra omgivelsene.

Familien utgjør konteksten der de fleste av oss lærer grunnleggende verdier og holdninger, deriblant tillit. Lav generalisert tillit kan overføres fra generasjon til generasjon, og trenger ikke bare være basert på egne erfaringer. Sosial kapital-forskningen peker på utdanning som en av de viktigste faktorene for å utvikle brokapital. ”The more years of education an individual has had, the larger and more diverse are their social networks, the more engaged they tend to be in the wider society around them, and more trusting they report their fellow citizens as being.” (Halpern 2005 s. 252). Rom og romanifolkets kompliserte forhold til formell utdanning har angivelig mye å si for mangelen på broer til andre nettverk i det norske samfunnet. Det at mange arbeider som selvstendig næringsdrivende eller ikke deltar i det ordinære arbeidslivet, reduserer mulighetene for kontakt og brobygging ytterligere. Overfor romfolket er det både tidligere og nå på nytt igangsatt særtiltak, som egen voksenopplæring og veiledningstjeneste. En effekt av særtiltak er at grensene mellom rom og det øvrige samfunnet opprettholdes (Lidén 1990).

Et kjent prinsipp vedrørende sosial gruppedynamikk kalles Simmels regel, og går ut på at en gruppes indre samhold øker med ytre press. Jo mer truet gruppen er, desto mer opptatt blir medlemmer av å styrke sin gruppeidentitet. I og med at identitet skapes gjennom kontraster, skjerpes grensene mot omverdenen. (Eriksen & Sørheim 2003). Dette kan forklare noe om hvorfor grupper som rom og romanifolket har høy båndkapital, men har vært lite orientert mot å utvikle brokapital.

Modell etter Grewal (2007).

Modellen viser de to dimensjonene av sosial kapital og hvilke implikasjoner relasjonen mellom dem kan ha for personer som tilhører minoriteter i et samfunn. Det er variasjoner mellom rom og romanifolket, og selvfølgelig individuelle variasjoner innad i gruppene, men det er grunn til å tro at en plassering til høyre og under midtlinjen samsvarer med den situasjonen mange opplever. Figuren kan også illustrere de alvorlige konsekvensene det vil ha for medlemmer med lav brokapital som opplever å miste båndkapital ved å bli sosialt ekskludert fra egen gruppe. Høy brokapital, men mangel på kontakt og samhold med egen gruppe, kan på sin side føre til assimilering i storsamfunnet. I og med at tette bånd er til stor hjelp for å klare dagliglivets små og store utfordringer, kan det være bedre for den enkelte å tilhøre en lukket gruppe enn å være assimilert uten egentlig å føle tilhørighet til storsamfunnet.

5.4 Betydningen av brokapital for individ, gruppe og samfunn

De oppfatninger jeg har presentert om rom- og romanifolkets sosiale kapital bygger på en del forutsetninger og verdier som det er viktig å være seg bevisst. Konteksten for vurdering av brokapital er det norske samfunnet, og forutsetter lokalsamfunnets og nasjonalstatens betydning. Grunnleggende verdier er deltagelse i fellesskapet og demokrati. For semi-nomadiske folk som rom og romani, og kanskje særlig for rom, har lokalsamfunn og nasjonale grenser mindre relevans. Andre rom i Sverige utgjør deres nabolag, og de om lag 12 millioner rom internasjonalt er på sett og vis deres nasjon. Det å tilskrive rom i Norge lav brokapital innebærer en grov undervurdering av det transnasjonale nettverket de har, om ikke vurderingen kvalifiseres i forhold til at konteksten er det norske samfunnet. Gir det likevel mening å legge vekt på sosial kapital i relasjon til det norske samfunnet for disse minoritetsgruppene?

Spørsmålet kan besvares både fra samfunnets side og fra minoritetsbefolkningens side. Den norske minoritetspolitikken er bygget på prinsippet om integrering, og man ønsker at alle skal ha like muligheter, rettigheter og plikter knyttet til for eksempel utdanning og arbeid. Det demokratiske systemet og velferdsordninger forutsetter at innbyggerne følger noen felles spilleregler. I denne sammenheng er generalisert tillit og tillit til institusjoner i samfunnet avgjørende. Anerkjennelsen av rom og romanifolket som nasjonale minoriteter sikrer dem spesielle kulturelle rettigheter på gruppenivå, herunder støtte til å videreføre egne tradisjoner og fellesskap, men de er likevel forpliktet til å følge menneskerettighetene, deriblant barns rett til skolegang (Lidén 2005). Det at få personer i samfunnet har broer over til minoritetsgruppene fører til generelt lav kunnskap om og forståelse for deres situasjon og kulturelle særtrekk, noe som vanskeliggjør samhandling. I det flerkulturelle Norge står etniske minoriteter for verdifulle bidrag til vårt felles kultur- og samfunnsliv. Vi går glipp av mye hvis vi ikke klarer å inkludere rom og romanifolket i dette fellesskapet.

Forskning viser en klar sammenheng mellom sosial kapital og levekår (Halpern 2005, Hvinden 2005). I undersøkelser av romfolkets situasjon rapporteres det om store problemer knyttet til vanskelige boforhold, fattigdom, dårlig helse og rusmisbruk (Bay 2002, SEIF 2007). Dette nettverk innad i rommiljøet innebærer utvilsomt en viktig støtte for medlemmer i gruppen, men mangelen på brokapital hindrer tilgang til informasjon og ressurser i det norske samfunnet. Studier av mer nyankomne etniske minoriteter viser at grupper profiterer på at i det minste noen av medlemmene jevnlig krysser kulturgrenser og fungerer som

nettverksmejlere, lager lenker og tetter strukturelle hull (Rønning & Starrin 2009). I dagens Norge er kompetanse innen majoritetssamfunnet en forutsetning for å fremme minoritetens interesser. ”De minst integrerte, som f.eks rom, er også de som opplever størst ambivalens og motvilje når det gjelder deres rett til å videreføre kulturelle tradisjoner. Manglende utdanning innenfor majoritetssamfunnets institusjoner diskvalifiserer dem når det gjelder å opprette egne, men likestilte institusjoner.” (Lidén 2005 s. 8). Hegseth (2004) viser til at roms kulturelle kapital, deres tradisjon og leveregler, samsvarer såpass dårlig med storsamfunnets normer at den ”oppleses som ’negativ’ kapital i storsamfunnet dersom ønsket skulle være integrering” (s. 107). Hun mener at det særlig gjelder for kvinnene, som er sosialisert inn i en kjønnsrolle som gir dårlige vilkår for likeverdig deltagelse på storsamfunnets arenaer. Dette tilsvarer det som i sosial kapital-sammenheng kalles et *rubelproblem*, nemlig at ens sosiale kapital bare lar seg veksle inn enkelte steder og ellers er verdiløs (Rønning & Starrin 2009).

Forskningen på romanifolket har i liten grad omfattet helseforhold og deres materielle levekår i dag, men i mange tilfeller vil ettervirkning av tidligere overgrep og pågående hverdagsdiskriminering medføre sosiale problemer (Hvinden 2001). I mine intervjuer med personer fra romanifolket ble det flere ganger trukket frem et ønske om mer utdanning og bedre kontakt med andre norske. ”Det som er viktig i dagens samfunn er å bygge broer mellom tater og etnisk norske. Vi må skape forståelse for at en kan være både 100% norsk og 100 % tater.” Men er det mulig å være både 100% norsk og 100% tater?

5.5 Integrering og etnisk revitalisering

Prinsippet om integrering bygger på tanken om at man kan kombinere full deltagelse i samfunnets felles institusjoner med opprettholdelse av gruppeidentitet og kulturelt særpreg (Eriksen & Sørheim 2003). Grensedragningen mellom kravet om likhet og retten til forskjellighet er stadig gjenstand for debatt, og personer med minoritetsbakgrunn kan komme opp i vanskelige dilemmaer i møtet med storsamfunnet. Likevel innebærer integreringstanken en toleranse overfor annerledeshet som var ukjent i Norge gjennom store deler av 1900-tallet. Innvandring i nyere tid har ført til flere og mer synlige minoritetsgrupper, slik at vi nå erkjenner at det norske samfunnet er flerkulturelt. Mangfoldsåret 2008 kan nevnes som et eksempel på at etnisk mangfold fremheves som en positiv verdi. På bakgrunn av det endrede klimaet for minoriteter generelt, er det håp om at også rom og romanifolket kan finne muligheter til både å styrke egen kultur og inngå i fellesskapet.

Bjerkan og Dyrliid (2001) mener å se tegn til en revitaliseringsprosess hos romanifolket. De trekker en parallell til de norske samenes situasjon. ”I likhet med at status som same for en del har endret karakter fra å være noe stigmatisert og mindreverdig til noe å være stolt av, en kulturell kapital, mener flere av dagens tater at det å være tater er i ferd med å gjennomgå en tilsvarende endring.” (ibid s. 41). Mine informanter fra romanifolket uttrykker ønske om, og tro på, en fremtid der de får større anerkjennelse og respekt fra majoritetsbefolkningen, samtidig som de kan videreføre egne tradisjoner og få gjennomslag for sine interesser. De mener dessuten at romfolket vil oppleve en lignende utvikling, men ser det slik at rom ikke er kommet like langt i prosessen.

5.6 Oppsummering

Historiske forhold har bidratt til en situasjon der rom og romanifolket i liten grad inngår i fellesskapet i det norske samfunnet. De har høy båndkapital, basert på tette og familiebaserte nettverk innad i gruppen, men lav brokapital.

Forskning på sosial kapital understreker betydningen av den sosiale forankringen på linje med økonomiske ressurser og humankapital. Integrering handler først og fremst om tilgang til sosiale nettverk og bygging av tillitsfulle relasjoner utover egen gruppe. Initiativ som sikter mot en bedring av levekårene for rom og romanifolket bør ta hensyn til forhold som angår sosial kapital. Høy båndkapital kan mobiliseres som en ressurs i møtet mellom minoritet og majoritet, og fungere som et positivt utgangspunkt for økning av brokapital. Dette forutsetter imidlertid at samfunnet anerkjenner at tilhørighet til minoriteten utgjør en ”kapital”, og ikke et negativt stempel. Det forutsetter også at det finnes arenaer for brobygging som oppleves som trygge, relevante og inkluderende av alle parter.

6 Bibliotek for alle – men ikke for rom og romanifolket?

Formålsparagrafen i gjeldende *Lov om folkebibliotek* (1985) slår fast at bibliotekene skal være for alle som bor i landet. Et av målene med denne oppgaven er å undersøke hvorvidt rom og romanifolket i praksis er inkludert i dette ”alle” slik situasjonen er i dag. I dette kapittelet starter jeg med eksempler fra tre andre land når det gjelder bibliotektenester til minoritetsgrupper som tilsvare rom og romanifolket. Eksempelene omfatter forskning og erfaringer fra praksisfeltet. Deretter presenteres resultater fra egne undersøkelser; kartleggingen av fokus på rom og romanifolket i norske folke- og fylkesbibliotek, samt hvilket inntrykk intervjuene har gitt av rom- og romanifolkets forhold til bibliotek.

6.1 Eksempler fra andre land

6.1.1 Sverige

Ulike kilder oppgir ulike tall når det gjelder hvor mange som tilhører den nasjonale minoriteten *romer* i Sverige. Et anslag går ut på at det er ca 50 000, hvorav omtrent halvparten utgjøres av *de resande*, folkegruppen som tilsvare romanifolket i Norge. Disse regner seg som etterkommere etter de første rom som ankom Sverige i 1512. De øvrige 25 000 romer er heller ingen homogen gruppe, men består av etterkommerne etter flere innvandringsbølger fra Russland og Øst-Europa. De fleste bor i Malmø, Stockholm og Gøteborg. (Hannikainen & Åkermark 2003). Romer fikk status som nasjonal minoritet i år 2000, sammen med samer, jøder, sverigefinner og tornedalinger. Språket til romerne i Sverige kalles *romani chib*, og det finnes i alt 60 ulike dialekter som alle regnes som svenske minoritetsspråk. Det arbeides med å komme frem til et standardisert skriftspråk. Romer i Sverige er i varierende grad integrert i samfunnet, men minoriteten beskrives ofte som marginalisert, med lav tiltro til myndighetene, og stadig utsatt for diskriminering. Det finnes et Romskt Kulturcenter i Stockholm og et i Malmø. Begge disse har bibliotek som er åpne for romer og for allmennheten. April 2009 ble Romskt informations- og kunnskapscenter åpnet i Malmø. Dette senteret skal øke kunnskapen om romerne i samfunnet og bistå romer i kontakten med myndighetene.

Rikard Jennische har tatt for seg bibliotektilbudet til romer i Sverige i sin masteroppgave *De nationella minoriteterna och folkbiblioteken* (2004). Jennische påviser at

bibliotekvirksomheten i liten grad gjenspeiler gruppenes status som nasjonale minoriteter med spesielle rettigheter knyttet til kultur og språk. Han problematiserer blant annet bibliotekenes innkjøpspolitikk, som ofte styres av etterspørsel og størrelsen på minoritetsgruppene lokalt. Etterspørselen etter litteratur om nasjonale minoriteter og på deres språk har vært lav, og dermed er disse gruppene nedprioritert. Det er lav kunnskap om de nasjonale minoritetene i samfunnet generelt, og gruppene er enten assimilert eller marginalisert. Begge disse faktorene kan forklare lav etterspørsel. Sverige har ikke offisiell statistikk basert på etnisk tilhørighet eller morsmål, og dette bidrar til at de nasjonale minoritetene lett kan glemmes bort på biblioteket. Jennische etterlyser en mer proaktiv holdning når det gjelder innkjøp og formidling av materiale om de nasjonale minoritetene og litteratur på deres morsmål. Han mener at bibliotekene har et ansvar på området ut fra overordnede politiske føringer om rettighetene til nasjonale minoriteter, og at de som en av flere instanser i samfunnet kan spille en rolle når det gjelder å spre kunnskap for å motvirke fordommer.

Folkbiblioteket och de nationella minoriteterna er et pågående forskningsprosjekt ledet av Joacim Hansson, som underviser ved Växjö universitet. I tilknytning til prosjektet har Katarina Finnberg og Lotta Vigur skrevet bacheloroppgaven *Mer än Katitzi och klezmer: en kvalitativ undersökning av biblioteksverksamhet riktad mot romer och judar* (2009). Finnberg og Vigur har sett nærmere på to offentlige bibliotek og to spesialbibliotek, deriblant Romska biblioteket som er en del av Romska Kulturcenteret i Malmö. Biblioteket har én ansatt og har en samling på mer enn tusen boktitler, i tillegg til tidsskrifter, musikk og filmer om romer og deres kultur. Romska Biblioteket fikk bistand fra Malmö stadsbibliotek da de startet sin virksomhet, og har siden hatt et gjensidig samarbeid. Romska Biblioteket har bidratt til flere utstillinger og forelesninger på stadsbiblioteket. Malmö stadsbibliotek henviser iblant lånere som ønsker romsk litteratur til Romska biblioteket. Det ”råder generell brist på romsk litteratur” (ibid), men omfanget har økt noe etter at de fikk status som nasjonal minoritet. Det er registrert 146 bøker på romani i Sveriges nasjonale bibliotekskatalog LIBRIS. Finnberg og Vigur slår fast at spesialbibliotek som Romska Biblioteket er viktige kunnskapsbanker, men at også folkebibliotekene har en rolle å spille. ”Ett arbete mot diskriminering av, och för ökad förståelse för, de nationella minoriteterna måste ske på många plan i samhället, och folkbiblioteken borde ha en naturlig roll som kunskap- och informationscentrum rörande dessa frågor.” (ibid s. 32). De etterlyser tydelige retningslinjer for bibliotekene i deres arbeid overfor de nasjonale minoritetene.

Både Jennische (2004) og Finnberg og Vigur (2009) påpeker at romer kan ha nytte av lydbøker på grunn av manglende leseferdigheter. Det svenske Tal- og Punktskriftsbiblioteket (TPB) har produsert enkelte lydbøker på romani. Høsten 2009 leser de for eksempel inn *E'Pippi Lungo strinfa* (Pippi Langstrømpe), som skal utgis som digital lydbok med fulltekst. TPB har kontakt med Romskt kulturcentrum i Stockholm (Epost fra Marja-Leena Ahola, TPB, 29.10.2009).

6.1.2 Storbritannia

I Storbritannia brukes *Gypsy/Travellers* som samlebetegnelse for grupper som har en reisende livsform, eller som regner seg som tilhørende en etnisk gruppe med avstamning tilbake til India på 1000-tallet. Dette innbefatter English Romani Gypsies, Irish Travellers, og Roma fra Øst-Europa. Tallene varierer, men noen anslår at mellom 90 000 – 120 000 lever som reisende, og at opp til tre ganger så mange er blitt fastboende (Cemlyn 2008, Levinson 2007).

Beskrivelser i forskningslitteraturen tyder på at Gypsy/Travellers møter mange av de samme utfordringene som norske rom og romani, og at de er lite integrert i samfunnet. Flere britiske bibliotek har fokusert på situasjonen til de reisende, og ulike tiltak er blitt prøvd ut. Essex County Council Libraries vant i 2004 en høythengende "Libraries Change Lives Award" for et prosjekt som sørget for bibliotek tjenester til campingområder for Gypsy/Travellers. Prosjektet med tittelen "Mobile Library Service to Travellers" startet opp i 2001 og ble utviklet i samarbeid med offentlige servicekontor som jobber spesielt overfor disse gruppene. Prosjektet er nå gått over til å bli en fast del av bibliotekvirksomheten, og den mobile bibliotek tjenesten besøker regelmessig syv campingområder samt ni skoler med mange Gypsy/Traveller barn. En evaluering fra våren 2008 viser at 150 barn benyttet tjenesten hver måned, og responsen var svært positiv fra både barn og foreldre. "The service has been invaluable to the children and parents alike as they had never been to a library, now they are using main library as well." (Essex County Council Libraries 2008). Skolene som Gypsy/Traveller barna tilhører rapporterte at bibliotek tjenesten hadde hatt svært positiv innvirkning på barnas leseferdigheter og skoleengasjement. Bibliotekets initiativ har dessuten bidratt til å bygge opp tillit til andre aktører, og har vært et første skritt for flere familier i forhold til å ta andre tjenester i bruk, for eksempel voksenopplæring og Children's Centres. Prosjektledelsen angir flere faktorer som avgjørende for suksess: partnerskap med andre som jobber overfor gruppen, opplæring i "cultural awareness" for personalet i forkant, sette

sammen et tilbud som består av nøye utvalgte bøker og andre medier, samt finne rett tid og sted for besøk (Baker 2006).

I artikkelen "Rolling Stock : Library and Information Services for Gypsies and Travellers" (2005) trekker Kerry Weller frem tiltak ved Maidenhead bibliotek. Der har biblioteket inngått samarbeid med den lokale opplæringstjenesten for de reisende, og personalet har fått opplæring av folk som har jobbet nært med gruppene før de selv satte i gang. Bibliotekarene har reist ut til campingområdene og arrangert historiefortelling for mødre og barn. Gjennom disse møtene har de fått vist frem noe av det biblioteket kan tilby av materiale og tjenester. Maidenhead har ikke egen mobil bibliotekstjeneste, i stedet har to av de ansatte pakket med seg bøker og andre ressurser og kjørt ut til de reisendes boplasser i bil. I tillegg til å fortelle om eksempelet fra Maidenhead, foretar Weller en generell analyse av bibliotektilbud i forhold til de reisendes livsform og behov. Hun viser hvordan tradisjonelle tjenester kan være utformet på en måte som hindrer Gypsy/Travellers å ta dem i bruk, for eksempel ved å kreve fast bosted og utfylling av et omstendelig skjema ved innmelding. Weller foreslår konkrete retningslinjer for en bibliotekpraksis som tar hensyn til de reisendes behov, og understreker betydningen av å jobbe i partnerskap med andre servicekontorer og de reisende selv.

Prosjektet "Roads to Your Past" har sin base i Surrey History Centre, og har som mål å bedre tilgangen til museer, bibliotek og arkiv for det store antallet Gypsy/Travellers som oppholder seg i regionen. Jake Bowers, som selv har romanbakgrunn, har i regi av prosjektet forsket på hvilke ønsker og behov Gypsy/Travellers har i forhold til bevaring og formidling av egen historie og kultur. Resultatene presenteres i rapporten *Private Past, Public Future* (2006). Gjennom både kvantitative undersøkelser og dybdeintervjuer har Bowers avdekket et stort ønske om å bli representert i samlingene til offentlige museer, bibliotek og arkiv, men at flertallet opplever at disse institusjonene ikke er tilrettelagt for dem i dag. 82 % av Gypsy/Travellers i regionen kan lese og skrive, men bare 17 % i Bowers' undersøkelse var registrert som lånere hos et lokalt folkebibliotek. 44 % hadde sett materiale om egen kultur og historie på et bibliotek, men bare 25 % mente at dette representerte virkeligheten, "the truth". Hele 96 % gikk inn for at bibliotekene burde formidle deres historie og kultur. Respondentene ønsket seg et bredt spekter av medier, og vektla særlig film, musikk, fotografier, lydbøker og nettsider. En av informantene trakk frem bibliotekene som spesielt egnet for formidling rettet mot de reisende: "I'd like to see libraries [host exhibitions] because they are less intimidating than museums. [...] Libraries have big foyers so Gypsies and Travellers don't have to go into

the libraries themselves. But they can feel more welcome in the foyer.” (ibid s. 28) Rapporten inneholder råd om fremgangsmåter og aktuelle temaer på bakgrunn av Bowers’ forskningsarbeid. Som et interessant apropos kan det nevnes at rapporten er publisert både i en tekstversjon og en lydversjon, sistnevnte for å øke tilgjengeligheten til forskningsmaterialet for Gypsy/Travellers som har begrensede lese- og skriveferdigheter.

6.1.3 Ungarn

Rombefolkningen i Ungarn er av de mest tallrike i Europa. Anslagsvis er det mellom 500 000 og 800 000 som tilhører minoriteten (UNDP 2002). Generelt er rom i Ungarn lite integrert og mange lever i fattigdom. De fleste er bofaste. I senere tid har det feid en bølge av nasjonalisme gjennom landet, og rom er i økende grad blitt gjenstand for rasisme og voldelige angrep.

I 2004 publiserte Attila Nagy og Rita Péterfi boken *A feladarta keszulni kell (We have to prepare for the task : The Gypsies’ cultural integration and public libraries)*. De drøfter utdanning som nøkkelen til integrering, og peker på den viktige rollen skole- og folkebibliotek kan spille. ”The complementary intensive, multi-faceted use of school and public libraries cannot be emphasised enough.” (ibid summary). Nagy og Péterfi har utført en kartlegging av bibliotekene i Ungarn og tjenester til rom, og i boken gjør de rede for resultatene fra denne. De fant at lite var blitt gjort fra bibliotekenes side, selv i områder med en tallrik rombefolkning. Enkelte gode eksempler fantes, og forskerne beskriver flere av dem i boken, deriblant historiefortelling, leksehjelp, opprettelsen av egne samlinger av litteratur og annet materiale, kulturarrangementer og kurs i bruk av PC og internett på biblioteket. Noen bibliotekarere har tatt initiativ til å arrangere "reading camps" for barn og unge med rombakgrunn i alderen 6-18 år. Dette er leseleire i vid forstand, siden det også foregår andre aktiviteter, for eksempel diskusjonsgrupper og teater. Nagy og Péterfi drøfter hvordan en kan bryte ned barrierer for å trekke rombefolkningen inn i biblioteket. Blant virkemidlene nevnes det å ansette personer med rombakgrunn og å drive holdningsskapende arbeid overfor andre bibliotekansatte slik at de behandler rom uten fordommer. På bakgrunn av egen forskning konkluderer forfatterne med at bibliotekene kan gjøre en viktig forskjell i arbeidet med å bedre levekårene for rom i Ungarn. ”Although it is our workplace, we do not want to suggest that libraries are the middle of the world – yet they represent one of the most important institutional networks for taking initiatives and actions, making contacts, mediating attitudes, supporting mutual learning.” (ibid). Boken er skrevet på ungarsk, og det er kun sammendraget

som er på engelsk. Noe av innholdet ble presentert på BOBCATSSS-konferansen i 2005. Nagy og Péterfi står også som redaktører for boken *Hídszerepek. Cigány integrációs kérdések* (Bridge roles : Questions of Gypsy integration) som ble utgitt i 2008. Her samles ulike erfaringer knyttet til rom, utdanning, bibliotekbruk og integrering, og skribentene er bibliotekarer, lærere og personer med rombakgrunn. Et av bidragene handler om et prosjekt rettet mot å stimulere til lesing hos barn, og hvordan dette også har gjort det mulig å nå foreldrene.

6.2 Resultater fra kartleggingsundersøkelse

I desember 2008 foretok jeg en enkel spørreundersøkelse blant norske folkebibliotek som hadde til hensikt å gi en indikasjon på bevissthet om, og fokus på, rom og romanifolket. Hensikten var også å få informasjon om eventuelle tiltak og initiativ knyttet til disse minoritetsgruppene. Hensikt og gjennomføring av undersøkelsen er beskrevet nærmere i punkt 3.2. Her gjør jeg rede for resultatene.

Resultater:

	Ja	Nei	Vet ikke	Total
Om det bor/oppholder seg noen i kommunen med bakgrunn fra romanifolket	42	41	65	148
Om det bor/oppholder seg noen i kommunen med bakgrunn fra romfolket	15	44	89	148
Brukere med bakgrunn fra romanifolket	35	50	63	148
Brukere med bakgrunn fra romfolket	10	56	82	148
Bøker eller annet materiale med tilknytning til romanifolkets kultur/historie	131	10	7	148
Bøker eller annet materiale med tilknytning til romfolkets kultur/historie	98	21	29	148
Ovennevnte vært etterspurt	84	36	28	148
Tatt andre initiativ for å fokusere på rom/romani	17	118	13	148
Anser det som relevant å fokusere mer på rom/romani	42	61	45	148

På spørsmål om det bor/oppholder seg noen fra romanifolket i kommunen svarer 28 % bekreftende. Det finnes ingen landsoversikt å sammenholde dette resultatet med, men det er grunn til å tro at folk med romanibakgrunn finnes i langt flere av landets kommuner. Nærmere halvparten av bibliotekene svarer "Vet ikke" på dette spørsmålet. Dette kan harmonere med at mange fra gruppen skiller seg lite ut, og velger å holde sin etniske bakgrunn mer eller mindre skjult. Av dem som vet at det er folk fra romanifolket i kommunen, svarer de fleste at de også har brukere med romanibakgrunn. Tilsvarende spørsmål om romfolket gir en mye lavere Ja-prosent, noe som er naturlig i og med at romgruppen er liten og stort sett oppholder seg i

Oslo. Det kan ikke utelukkes at noen av bibliotekene har blandet sammen rom og romanifolket når de har besvart de ulike spørsmålene, slik at det i virkeligheten er enda færre som har brukere med rombakgrunn, eller at det dreier seg om rom som i senere tid har kommet fra Øst-Europa.

Hele 89 % svarer at de har materiale med tilknytning til romanifolkets kultur og historie. Spørsmålet favner vidt, både fag- og skjønnlitteratur, musikk og film. Sannsynligvis vil så å si 100 % av bibliotekene ha ett eller annet som kan knyttes til romanifolket, for eksempel romantrilogien til Britt Karin Larsen. Noen kan ha tolket spørsmålet til kun å gjelde faglitteratur, eller de har mangelfull kunnskap om samlingen på dette punktet. 66 % svarer positivt at de har materiale om romfolkets kultur og historie, men her er flere usikre på hvorvidt de har dette eller ei, 20 % svarer ”vet ikke”. En elev som oppsøker biblioteket for å finne stoff til en oppgave om nasjonale minoriteter, kan altså være ganske sikker på å finne noe om romanifolket, mens det er mer usikkert med hensyn til romfolket.

På spørsmål om det har vært etterspørsel etter bøker eller annet materiale som omhandler rom eller romanifolket, svarer 57 % bekreftende og 19 % ”vet ikke”. Det hadde vært interessant å vite et tilsvarende tall for etterspørsel etter litteratur om andre minoriteter, men jeg synes svarene tyder på forholdsvis høy interesse i befolkningen. Det kan henge sammen med at mange, særlig fra den eldre generasjon, har oppfattet de reisende som eksotiske og spennende og gjerne vil vite mer. Noe som peker i den retning er at forbausende mye av den populære serielitteraturen i vår tid inneholder historier om romanifolk. En pågående bevisstgjøring blant de som tilhører minoritetene kan også føre til at noen undersøker om biblioteket har materiale som omhandler egen historie og kultur. Noe av interessen kan dessuten skyldes økt medieomtale.

Kun 11 % har tatt andre initiativ for å fokusere på rom og romanifolket i biblioteket. Derimot svarer 58 % ”ja” eller ”vet ikke” på spørsmål om det kan være relevant å gjøre det i fremtiden. Det tolker jeg som et godt grunnlag for å undersøke bibliotekenes potensial som arenaer for brobygging mellom rom, romanifolket og det norske samfunnet. I spørreskjemaet var det et åpent kommentarfelt knyttet til dette spørsmålet. Her er et utvalg av kommentarene som ble gitt:

”På samme måte som vi setter andre tema i fokus ved hjelp av temautstillinger. Nyttig med all kunnskap når man gjør bokvalg.”

”Utstillinger med mellomrom, og hvis det blir fokus i media på rom/romani. Ønsker foredragskveld, hvis anledningen byr seg, dvs vi fikk tak i en foredragsholder. Vi er nabokommune til Eide på Nordmøre, hvor Svanviken ligger. Institusjonen som "tok imot" romanifolk.”

”Vi kunne gjerne ha hatt ein utstilling med varer, lokale historier og fakta.”

”Greit å få eksponert i nærmiljøet minoriteters kultur, historie, skikker osv. for bl.a. å forbygge/øke forståelsen for disse og forebygge misforståelser/diskriminering/rasisme.”

”Vi bør ha økt fokus på minoriteter generelt, men særlig på norske minoriteter som f.eks romfolket og samer. I et lite bibliotek blir det vanskelig å fokusere veldig smalt. Vi har imidlertid både musikk, video og skjønn- og faglitteratur som er relevant, både for voksne og barn.”

”I samarbeid med evt. lokale personer med kunnskap om eller forhold til rom/romani-folket. ”

”Burde fått info i form av vandretstilling. Har ikke kompetanse selv.”

”Få tak i relevant litteratur, og skaffe meg meir informasjon sjølv.”

”Det må skje på bakgrunn av et initiativ fra noen, bokutgivelse eller annen markering.”

”Deres historie bør bli mer tilgjengelig. Vi har f.eks."ryddet" i vår bibliotekbase: satte på flere, mer beskrivende emneord. Dette er omfattende tema som bør bli mer tilgjengelig for folk flest.”

”Vi kunne f.eks. ha dette som tema for vår "Månedens utstilling", der vi legger fram litteratur i tilknytning til ulike tema.”

Mange av kommentarene inneholder konkrete forslag og ønsker, og mye av det som kommer frem blir berørt i neste kapittel. Flere av bibliotekene etterlyser initiativ utenfra, og føler at de selv mangler kompetanse på emnet. Det blir dessuten lagt vekt på lokal forankring.

Via svarene på undersøkelsen ble jeg gjort oppmerksom på enkelte formidlingsinitiativ som allerede var gjennomført. Av de 11 % som svarte "Ja" på spørsmålet om de hadde tatt initiativ for å fokusere på rom og romanifolket, fortalte de fleste at de hadde hatt utstillinger av bøker om temaet. Noen meldte om foredrag i biblioteket med forfattere som har skrevet om romanifolket, for eksempel Thor Gotaas eller Britt Karin Larsen. To av initiativene jeg ble kjent med gjennom spørreundersøkelsen var mer omfattende, og jeg tok kontakt med bibliotekene for å få mer informasjon. Jeg gir en rask presentasjon av dem her og hvilke erfaringer som ble gjort.

6.2.1 Lokalhistorisk uke 2008 i Trøndelag

Den årlige Lokalhistorisk uke er et samarbeid mellom ulike ABM-institusjoner i Nord- og Sør-Trøndelag. Fylkesbibliotekene koordinerer uken og lager et nettsted med ressurser. I 2008 var temaet for uken "Romanifolkets/taternes kultur og historie". Trøndelag har berømtheter med bakgrunn fra romanifolket, særlig kjent er musikerne Hilmar Aleksandersen og Åge Aleksandersen. Mange barn fra romanifolket ble sendt til Rostad barnehjem i Inderøy, Nord-Trøndelag. Det var fylkesbibliotekene som foreslo temaet, og idéen kom fra noen som hadde besøkt utstillingen ved Glomdalsmuseet. I planleggingen av uken hadde fylkesbibliotekene kontakt med Taternes Landsforening, Landsforening for Romanifolket og Glomdalsmuseet. I forbindelse med Lokalhistorisk uke 2008 ble det arrangert utstillinger ved mange av de lokale bibliotekene i Trøndelag. Nettstedet som ble utarbeidet samler informasjon om romanifolket i Trøndelag og kan fortsatt gi inspirasjon og tips til andre som vil fokusere på temaet.

Kari Hortman ved fylkesbiblioteket i Nord-Trøndelag forteller at hun hadde mange samtaler med personer med romanibakgrunn, og at det kom frem sterke historier. Hortman reaksjon var at disse historiene også fortjener å bli fortalt. Mange har aldri hørt om hvordan romanifolket ble behandlet, det er ikke blitt en del av lokalhistorien selv på steder som har hatt barnehjem eller arbeidskolonier. Folk tenker at "det var nok ikke så ille". Hortman mener at det er typisk at vi i Norge kan være selvforherligende og tro at vi selv har satt menneskerettighetene så høyt. Det er viktig å få frem romanifolkets historie for å kunne lære av det. Fylkesbiblioteket har vært inspirert av BRUDD-satsningen til museene, der det er de vanskelige og provoserende historiene som løftes frem. Hortman forteller at flere av biblioteksjefene rundt om i fylket var skeptiske på forhånd og mente at det ville være vanskelig å ta tak i temaet. Hun tror ikke det skyldes negative holdninger til romanifolket i bibliotekene, men at man er

redd for å trå feil. Ofte er det få personer i lokalmiljøet med bakgrunn fra romanifolket, og det finnes fortsatt fordommer lokalt som gjør det vanskelig å stå frem. Noen av biblioteksjefene mente det ville være enklere å fokusere på samene. De er tryggere på egen identitet. Men, som Hortman påpeker, man skal ikke så veldig langt tilbake før situasjonen var annerledes for samene. Hun sier at en av årsakene til at de torde gyve løs på dette temaet, var erfaringer fra mange års samarbeid med det sørsamiske miljøet. Fylkesbiblioteket har opparbeidet seg tillit i dette miljøet i forhold til at de kan være en formidler av den samiske minoritetens kultur og historie.

Erfaringene fra Lokalhistorisk uke 2008 beskrives som positive og nyttige, selv om fylkesbiblioteket kunne ønsket at de hadde klart å få mer kontakt med personer fra romanifolket gjennom de lokale arrangementene. Politikere, kulturarbeidere og andre kontaktpersoner har gitt uttrykk for at de har lært mye om et tema de ikke kjente godt fra før. De som har arbeidet med tematikken i fylkesbiblioteket har også lært mye, og ønsker å bruke denne kunnskapen og sine nye kontakter i andre sammenhenger fremover.

6.2.2 Moss bibliotek

Moss bibliotek fikk prosjektmidler av ABM-utvikling i forbindelse med markeringen av Mangfoldsåret. 22. oktober 2008 var romanifolkets historie tema for et kveldsarrangement på biblioteket. Musiker Laila Yrvum er av romanifolket og bosatt i Moss. Hun var aktivt med på planleggingen av arrangementet, og holdt konsert sammen med Tom Lund den aktuelle kvelden. Bernt Eide kåserte fra boken *Nasjonens barn* (2008) og Mary Barthelemy presenterte sin bok *Spellmann på dromen: på sporet av den legendariske Fant-Karl* (2007). Grethe Anna Larsen, selv romani og innleser av lydboken *Vesle-Hjalmar og kilden* (2004) av Britt Karin Larsen og Liv Andersen, deltok også. Moss bibliotek kommer med følgende oppsummering i sin sluttrapport fra Mangfoldsåret: "Vel 100 personer deltok på arrangementet, også mange fra romanifolket. Flere deltok aktivt i diskusjon og fortalte selvopplevde historier fra taterlivet. Et svært vellykket arrangement med mange positive tilbakemeldinger." (Moss bibliotek [2009]). De skriver også at oppslutningen ble mye større enn forventet, og at engasjementet fra publikum var stort.

6.3 Resultater fra intervjuene

Her presenteres funn som sier noe om minoritetenes forhold til bibliotek. I mange av intervjuene kom det frem udekkede behov, ønsker og idéer, og dette vil i hovedsak bli behandlet i den avsluttende drøftelsen. Jeg velger å beskrive rom- og romanifolkets forhold til bibliotek hver for seg, fordi det ser ut til å være vesentlige forskjeller.

6.3.1 Romanifolket og bibliotekene

Romanifolket er en sammensatt gruppe, og enkeltpersoner, her som i resten av samfunnet, vil ha forskjellig forhold til bibliotekbruk. På bakgrunn av intervjuene kan det likevel synes som om mange med romanibakgrunn opplever bibliotekene som lite relevante. En av mine informanter fra romanifolket peker på at bibliotekene representerer skole og akademisk kunnskap, og at dette er ting som mange fra miljøet av ulike årsaker har distansert seg fra. Den samme informanten understreker at inntrykket av biblioteket vil avhenge av personlige erfaringer. Vedkommende brukte biblioteket en del i egen oppvekst, men fant aldri bøker om ”seg selv”, om sitt eget folk. ”Hadde jeg funnet det, ville jeg blitt stående der hele dagen.” Senere, etter å ha flyttet til et annet sted, fant informanten en CD av Elias Akselsen på det lokale biblioteket, noe som ga en positiv opplevelse.

Romanifolket har ikke hatt en egen skriftkultur, og på grunn av manglende skolegang har forholdsvis mange lese- og skrivevansker. Det skrevne ord har tilhørt den norske majoriteten og er ofte blitt brukt mot dem i form av myndighetenes direktiver og ordrer. Biblioteket er sterkt forankret i bøkenes verden, og det tradisjonelle bildet av hva et bibliotek er kan i seg selv virke avskrekkende. Særlig i intervjuene med fag-/ ressurspersoner, fikk jeg inntrykk av at det fortsatt er bokhyller folk ser for seg når ordet bibliotek nevnes, selv om mange trekker frem andre medietyper og tjenester når de får tenkt seg mer om.

I et annet intervju med personer fra romanifolket ble det påpekt at bibliotekene bør ha som mål å fjerne rasistisk litteratur. Informantene hadde selv erfart at lærere vært på biblioteket og lånt det de omtaler som rasistiske bøker om romanifolket, og lest disse høyt for klassen som et av barna går i. Det er nok på høy tid å få en sterkere bevissthet omkring ordbruk og hva som kan oppleves som diskriminerende av de som tilhører minoriteten. I et diskusjonsforum på internett som kaller seg Romanialliansen foregår det interessante meningsutvekslinger mellom medlemmer av romanifolket, blant annet om rasistiske utsagn i media og i vanlig språkbruk. Det er tydeligvis forskjellige terskler for hva som oppleves som rasistisk, men uttrykk som

”taterfakter” og ”fantestreker” nevnes. En deltager i forumet trekker som eksempel frem en overskrift som nylig forekom i en lokalavis i Trøndelag: ”Selen som invaderer lakseelvene er en uønsket tater!”. For å forstå reaksjonene er det tilstrekkelig å trekke en parallell til bruken av ordet ”neger”.

Da jeg samlet inn stoff til oppgaven, kom jeg over et eksempel på rasistisk språkbruk i et velrenommert bibliotektidsskrift. Artikkelen het ”Gypsies, Tramps and Rage: Coping with Difficult Patrons” (Bullard 2002), og handler ikke om sigøynere i det hele tatt, bare om støyende og vanskelige brukere generelt. Det å bruke en etnisk betegnelse synonymt med personer som er ”vanskelige” er i beste fall svært ubetenksomt. Et annet eksempel på diskriminerende ordvalg fant jeg ved søk i emneregisteret til et av de norske universitetsbibliotekene. I registeret fantes én innførsel som ledet til Deweynummer for litteratur om romanifolket, og det var følgende: *Tatere : utgrupper : sosial struktur*. Det burde ikke være bibliotekets sak å klassifisere en levende etnisk minoritet i den stigmatiserende kategorien ”utgruppe”.

6.3.2 Rom og bibliotekene

Fag-/ressurspersoner jeg har intervjuet betegner bibliotek som et ”ikke-ord” for norske rom. Uttalelser fra mine informanter med rombakgrunn tyder på det samme. ”Vi er jo businessfolk. Vi er ikke opptatt av bøker. Kan du se for deg en rom stå på et bibliotek og bla i en bok? Nei, det passer ikke.” Utsagnet belyser flere aspekter ved roms syn på bibliotek. For det første forbindes bibliotek med bøker, og bøker er noe som ”ikke passer”. En av mine informanter som har jobbet tett med rom i mange år, forteller at hun har vært hjemme hos mange familier, men aldri sett bøker der. De har gjerne flatskjermer og PCer, men ingen bokhyller, bøker eller aviser. En annen informant forteller at han en gang var på besøk hos en romkvinne som hadde giftet seg med en norsk mann, og denne mannen hadde noen bøker liggende fremme. Moren til kvinnen kom på besøk og fikk se bøkene. Da utbrøt hun: ”Har du bøker? Er du blitt helt dum?”. Ifølge informanten kunne hun like gjerne sagt ”Er du blitt helt gaje (norsk)?”. Han forteller at skriftspråk kobles opp mot kontroll, og lesing regnes som en typisk gaje-ting. Levinson (2007), som har gjort flere studier blant Gypsies/Travellers i England, setter lese- og skriveferdigheter inn i en kulturell og sosial kontekst. Han viser at det ikke bare er mangel på utdanning som er årsak til at mange rom er analfabeter. Å lese bøker er en handling ladet med politisk og kulturell betydning, og det skrevne ord representerer veien til assimilering, ”gadjefication”.

”There are several aspects to this: an aversion to books – less for intrinsic reason regarding what might be contained within them than for the connotations of the medium itself with the non-Gypsy world; books are symbols of an oppressive external world; there is suspicion of anyone perceived as collaborating with that outside world, which is connected to such ‘heresies’ as taking up the printed word.” (ibid s. 22)

Levinson forklarer at motstanden mot bøker er større enn motstanden mot lese- og skriveferdigheter i seg selv, i og med at flere nå ser nytten av å beherske slike ferdigheter til en viss grad. Roms kollektive menneskesyn spiller imidlertid inn. Det holder at noen få i hver familie eller gruppe kan lese og skrive. Den som innehar slike ferdigheter bruker dem til gagn for fellesskapet. ”As the concept of literacy goes way beyond the individual, embracing family and group, failure to achieve it on an individual level is not viewed with anything like the same concern as would be the case in mainstream society.” (ibid s. 27)

For å vende tilbake til uttalelsen til min informant fra romgruppen, så belyser den enda et aspekt ved roms holdning til bibliotek. Rom ser seg selv som handelens og handlingens folk, og de forbinder ikke bibliotek med noe annet enn passiv boklesing. Flere av mine informanter peker på at det er svært viktig for rom å se den praktiske nytten i ting for å ønske å engasjere seg. En av dem forteller om en 16 år gammel romgutt som fikk høre at biblioteket tilbød gratis adgang til internett, og som deretter ble en ivrig bruker av bibliotekets datamaskiner. Rom er generelt opptatt av å bruke internett, og mange er flinke til å finne frem til nettsteder der de får kontakt med rom i andre land eller kan drive med kjøp og salg. Ansatte ved voksenopplæringen for rom erfarer at bruk av internett gir mer motivasjon til å lære å lese og skrive.

Rom er generelt på vakt overfor påvirkning fra det norske samfunnet, og er ofte skeptiske til offentlige instanser. Mine informanter med forbindelser til rommiljøet hadde ikke inntrykk av at biblioteket oppfattes som truende i denne sammenheng. En rom kan nok finne på å gå på biblioteket hvis forholdene ligger til rette for det, mente en. Biblioteket blir ikke sett på som noe skummelt og truende, bare som noe kjedelig, fremholdt en annen. En tredje pekte på at bibliotekenes beliggenhet og fremtoning har mye å si. Hun mente at eksempelvis hovedbiblioteket i Oslo ligger som en bastion og kan minne om Tinghuset, og er ikke et sted man uten videre oppsøker.

6.4 Oppsummering

Bibliotekenes formålsparagraf slår fast at tjenesten skal være for alle, og bibliotekfolk liker å omtale institusjonen som åpen og inkluderende. I PLACE-forskningen fremheves bibliotekets potensial som en møteplass der det kan bygges sosial kapital av brotypen, og det pekes på det universelle aspektet ved tjenesten som en viktig forutsetning. En tjeneste kan imidlertid være universell formelt sett, men ikke reelt. Rom og romanifolket setter bibliotekets evne til å favne ”alle” på prøve. De har spesielle forutsetninger ut fra sitt tradisjonelle forhold til skriftkultur, bøker og utdanning. Generelt er deres historie og kultur verken kjent eller anerkjent, og de er fremdeles utsatt for hverdagsdiskriminering. Basert på tidligere erfaringer kan mange ha et anstrengt forhold til offentlige institusjoner. På bakgrunn av disse faktorene kreves det en ekstra innsats fra bibliotekenes side om rom og romanifolket skal oppleve reell tilgjengelighet, og føle at bibliotekene også er for dem. I min kartleggingsundersøkelse svarer flertallet ”vet ikke” på spørsmål om de har personer med rom- eller romanibakgrunn i sin kommune. Kun 11 % av bibliotekene rapporterer å ha tatt initiativ for å fokusere på rom eller romanifolket i sitt formidlingsarbeid.

Jeg har tatt med eksempler fra Norge og utlandet som viser at det er mulig å gjøre bibliotekene mer relevante for rom og romanifolket. Eksempelene tyder også på at bibliotekene kan spille en viktig rolle som formidlere av kunnskap om minoritetene til allmennheten. I det neste kapittelet vil jeg se nærmere på mulige tiltak for å åpne opp folkebibliotekene for rom og romanifolket. Jeg vil dessuten drøfte forutsetninger for at biblioteket kan bidra til en økning i minoritetenes brokapital.

7 Bibliotek og brobygging

Hva skal til for at rom og romanifolket kan oppleve biblioteket som et relevant sted å gå? Er det sannsynlig at bibliotekene kan bidra til økt brokapital for rom og romanifolket? Dette kapittelet adresserer disse forskningsspørsmålene, basert på egne funn og erfaringer fra annen flerkulturell bibliotekvirksomhet.

Sosial kapital foreligger på flere nivåer; individ, lokalsamfunn og nasjon. Brokapital vil i denne sammenheng referere til relasjoner som individer har til andre individer på tvers av tilhørighet, men også til sosiale ressurser på gruppenivå. Begrepet innbefatter gjensidig forståelse og generalisert tillit. En bro er en toveis forbindelse, og må bygges fra begge sider. Bibliotekene kan ikke bygge selve broene, for dette handler om sosiale relasjoner. Men man kan tenke seg at bibliotek legger til rette for brobygging ved å bidra til egnede ”brohoder”, det vil si forutsetninger tilsvarende de forankringer eller utspring som fysiske broer funderes på. Denne oppgaven har belyst en mangel på brohoder, i form av lav kunnskap i samfunnet om rom og romanifolket, det at minoritet og majoritet har dels ulike verdisett og fortolkningsrammer, samt at mange fra minoritetene sliter med opplevelsen av å ha en stigmatisert etnisk identitet. Ut fra dette ser jeg to viktige roller for bibliotekene; biblioteket som kunnskapsformidler og biblioteket som identitetsskaper. En tredje rolle er knyttet til biblioteket som potensiell arena for brobygging; biblioteket som møteplass. Analysen vil struktureres omkring disse tre rollene. Skal bibliotekene kunne fylle rollebeskrivelsene kreves både organisering og kompetanse. Et eget underavsnitt vies dette temaet. Til slutt gir jeg en oppsummering med oversikt over forslag til praktiske tiltak.

7.1 Biblioteket som kunnskapsformidler

Kunnskapsformidling hører med til bibliotekenes kjernevirksomhet. Bibliotekene kan formidle kunnskap om rom og romanifolket til resten av samfunnet, og de kan formidle kunnskap om samfunnet til minoritetsgruppene. Jeg vil se på begge aspekter her.

7.1.1 Formidle kunnskap til allmennheten

Helsingforskomitéen (2009) vektlegger behovet for å ”styrke kunnskapsnivået i det norske samfunnet om romanifolkets historie og kultur” (s. 7). I regjeringens handlingsplan for rom (AID 2009) er informasjon til majoritetssamfunnet om rom et av hovedtiltakene.

”Det er behov for å gjøre majoritetssamfunnet kjent med både rom og romkultur og hva det betyr å være beskyttet som en nasjonal minoritet.” (ibid s. 35). Samtlige av mine informanter er opptatt av at samfunnet må få mer kunnskap om minoritetsgruppene. Mine informanter med minoritetsbakgrunn mener at mangel på kunnskap er en viktig årsak til diskriminering. Noen peker på at det dessuten fører til feilbehandling i offentlige instanser. I intervjuet med rom var informantene særlig opptatt av å dempe det negative fokuset på gruppen som oppstår når det er store medieoppslag om kriminalitet begått av rom. De ønsket at norske skulle få vite mer om deres kultur for å bygge opp tillit mellom rom og den øvrige befolkningen.

Internt i romanifolket diskuteres det hvor mye vekt som skal legges på å fortelle de vanskelige og tunge historiene om myndighetenes overgrep. Mange føler at dette må frem i lyset, samtidig som det er nødvendig å fokusere på andre ting for å kunne bygge en livskraftig kultur for fremtiden. En av mine informanter mente at det ville hjelpe om flere aktører i samfunnet var med på å ”dele fortellerbyrden”. Andre av informantene fra romanifolket var inne på det samme, og påpekte at overgrep og diskriminering jo slett ikke er en del av romanifolkets kultur, men hører hjemme når den norske stats historie skal fortelles.

Bibliotekene bør derfor ikke vike unna den vanskelige tematikken, men være med på å øke den generelle kunnskapen om slike tragiske hendelser i nær fortid. Dersom flere vet om disse tingene, kan det bidra til at romanifolket møtes med mer respekt og at de selv kan konsentrere seg om å formidle positive trekk ved egen historie og kultur. En må kjenne historien for å kunne lære av den. Kjennskap til behandlingen av romanifolket er et viktig korrektiv til vår norske selvforståelse som ”best i klassen” på menneskerettigheter, og kan lære oss mye om toleranse og respekt for annerledeshet.

I min enkle undersøkelse av norske biblioteks forhold til rom og romanifolket svarte 58 % at de kunne tenke seg å fokusere på gruppenes historie og kultur. I forhold til den lave allmenne oppmerksomhet om gruppene var det et forholdsvis høyt tall, men det er like fullt over 40 % som ikke ser nødvendigheten av dette. Et av bibliotekene kom med følgende kommentar, som antagelig er representativ for holdningen til flere:

”Har svart "vet ikke" på de første spørsmålene, men det kunne like godt vært "tror ikke det". Derfor føles det heller ikke veldig relevant å fokusere mer på rom/romani.”

Bibliotek som ikke kjenner til at det bor personer med bakgrunn fra rom eller romanifolket i deres nedslagsfelt, kan tenke at det er mindre relevant å fokusere på disse minoritetene. Det er selvfølgelig naturlig å bruke mer ressurser på å løfte frem rom og romanifolket i kommuner der det bor mange av dem. Likevel er det for enkelt å bruke dette som begrunnelse for å ikke drive aktiv formidling av kunnskap om gruppenes kultur og historie. Jennische (2004) påpeker dette i sin masteroppgave om folkebiblioteket og de nasjonale minoritetene i Sverige.

”[E]ftersom de nationella minoriteterna är en del av Sverige och av den svenska historien är det viktig att kunskap och information sprids om de olika minoriteterna till den övriga befolkningen. Detta även om det inte finns några som bor i området. De lokala folkbiblioteken har ett visst ansvar för detta.” (ibid s. 48).

De norske gruppene av rom og romanifolket er tallmessig små, men det påhviler det offentlige et spesielt ansvar overfor dem i kraft av deres status som nasjonale minoriteter. Dessuten vil den generelt lave kjennskapen til minoritetene og det faktum at de fremdeles opplever diskriminering, være en anledning til å vie dem oppmerksomhet i større grad enn det gruppenes størrelse tilsier.

I bibliotekene har de ansatte høy kompetanse på å drive formidling av ulike emner, og vil kunne velge fremgangsmåter ut fra erfaring og lokale ressurser. En grunnleggende del av formidlingsarbeidet består i å gi tilgang til kunnskapsressurser i biblioteket eller via bibliotekets nettsider. Dette innbefatter fag- og skjønnlitteratur, nettressurser, musikk og film. Det finnes etter hvert flere faglige fremstillinger av romanifolket som passer godt i folkebiblioteksammenheng (for eksempel Gotaas (2000), Møystad (2009)), og det er produsert tilgjengelig forskningslitteratur som skildrer de vanskelige kapitlene i folkets historie i nyere tid. Flere med romanibakgrunn har utgitt selvbiografier, og det finnes bøker og filmer der andre formidler engasjerende og viktige historier om personer fra romanifolket.

Når det gjelder norske rom er situasjonen en annen. Det mangler et allment og oppdatert oversiktsverk, og det nærmeste man kommer en samlet og lett tilgjengelig faglig fremstilling er antagelig artikkelen om rom i siste utgave av Store Norske Leksikon. I regjeringens

handlingsplan for rom (AID 2009) angis det at Arbeids- og inkluderingsdepartementet skal sørge for å utarbeide eget informasjonsmaterieell om nasjonale minoriteter. Utdanningsdirektoratet skal dessuten utvikle et nettbasert informasjons- og veiledningsmaterieell om rom som minoritet i et flerkulturelt samfunn, som ferdigstilles innen skolestart 2010. Det kan være at dette materiellet vil kunne brukes i biblioteksammenheng. Det er å håpe at flere fra romfolket får anledning til å formidle sine historier, i bokform eller gjennom andre medier. I mitt intervju med rom kom det frem at det er innledet samarbeid med en journalist om å skrive bok. Den norske filmskaperen Lowri Rees holder på å lage en dokumentarfilm i samarbeid med rom med sikte på formidling av deres situasjon og kulturelle egenart. Målet er å ”vise at det finnes en annen virkelighetsoppfattelse enn den majoriteten i Norge har, og å skape forståelse og aksept for mangfold i levemåter.” (Rees 2009).

Kunnskapsorganisering er en annen viktig del av det å gi tilgang til kunnskap. I arbeidet med oppgaven har jeg opplevd at søk etter litteratur som omhandler rom og romanifolket vanskeligjøres av varierende og ufullstendig indekseringspraksis. Bibliotekene velger ulike etniske betegnelser, eller har gått over fra én betegnelse til en annen uten å foreta en retrospektiv gjennomgang av katalogen. Det er også tydelig at de som indekserer i flere tilfeller har blandet sammen folkegruppene, og for eksempel plassert bøker om romanifolket under emneordet ”sigøynere”. Det er behov for en opprydning for å sikre gjenfinning av relevant stoff. Det burde også utarbeides en bibliografi for rom og romanifolket, i likhet med Samisk bibliografi som Nasjonalbiblioteket har ansvar for. Ved bibliotek- og informasjonsstudiene er det blitt utarbeidet bibliografier over henholdsvis faglitteratur om romanifolket (Olsen 2003) og litteratur om sigøynere (Bildøen 1984). Man kunne kanskje ta utgangspunkt i disse studentoppgavene.

7.1.2 Formidle kunnskap til medlemmer av minoritetsgruppen

Vellykket integrering forutsetter en viss kunnskap om majoritetssamfunnet. Den enkelte må kjenne til rettigheter, plikter, institusjoner og andre samfunnsforhold. For minoritetene på gruppenivå kreves lignende kompetanse for å kunne jobbe etnopolitisk og fremme sine interesser. Dårlige lese- og skriveferdigheter og lav deltagelse i arbeidslivet, øker behovet for hjelp til å finne relevant samfunnsinformasjon. Ved voksenopplæringen for rom i Oslo er det høsten 2009 startet en veiledningstjeneste for rom, etter at dette ble foreslått i regjeringens handlingsplan (AID 2009). Rom har også tidligere hatt en slik tjeneste, ”Sigøynerkontoret”, som ble lagt ned i 1991. Romanifolket har ikke noe tilsvarende. De fleste av dem er mer

integrrert i samfunnet enn rom, og de begynner å få erfaring med å jobbe gjennom egne interesseorganisasjoner.

Erfaringsvis kan bibliotekene spille en viktig rolle for nyere innvandrergupper i Norge når det gjelder å skaffe seg informasjon om norsk samfunn og kultur (Vaagan 2006). Bortsett fra noen av fagpersonene fra biblioteksektoren, har ingen av mine informanter har lagt særlig vekt på at biblioteket kan ha denne funksjonen overfor rom og romanifolket. Flere av fag-/ressurspersonene som jobber med rom har imidlertid vært opptatt av at rombefolkningen trenger bedre forståelse av hvordan det norske samfunnet fungerer, og at mer av denne type kunnskap kan åpne for nye muligheter. Sannsynligvis har rom behov for informasjon og veiledning utover det folkebibliotek kan tilby, men det skulle være mulig å markedsføre bibliotekene som et supplerende tilbud i denne sammenheng. Rom er opptatt av nytteaspektet ved en tjeneste, og vil kunne oppfatte biblioteket som mer relevant hvis de ser at de der kan få bistand til for eksempel å finne frem til skjemaer og kontakter. Mine informanter med rombakgrunn nevnte en norsk kvinne som har hatt nær kontakt med gruppen, og omtalte vedkommende som en positiv, hjelpsom person som har respekt for rom. ”Det skulle vært flere som henne.” Bibliotekansatte vil måtte forholde seg til yrkesetiske og ressursmessige begrensninger når det gjelder hvor langt de kan gå i å bistå enkeltbrukere i personlige saker, men en respektfull og hjelpsom innstilling vil trolig bli verdsatt. Kontakt med ansatte i norske bibliotek vil representere en form for brokapital, og positive erfaringer kan bidra til økt tillit.

7.2 Biblioteket som identitetsskaper

”Arkiver, biblioteker og museer er viktige institusjoner for identitet.” (Holmesland 2006).

7.2.1 Representert og inkludert

En av mine informanter med romanibakgrunn fortalte hvor mye det betydde å finne en CD på det lokale biblioteket av en musiker fra hans eget folk. Det kan være vanskelig å leve seg inn i denne opplevelsen når man tilhører majoritetsbefolkningen og bibliotekene er fulle av materiale som representerer ens egen kultur. Utsagnet illustrerer betydningen av å være inkludert i den felles representasjon av Norges kulturarv som bibliotekenes samling utgjør, om enn aldri så lite. En annen informant som jobber med flerkulturelle bibliotek tjenester, hadde ofte sett at det å finne materiale med tilknytning til egen kultur i bibliotekets samling styrket identitetsfølelsen til personer med minoritetsbakgrunn, og at det ikke skulle så mye til.

Det er selvfølgelig ikke et mål å holde seg til en minimumsstandard, men for bibliotek med mange etniske minoriteter i sin kommune og trange budsjetter, kan det være greit å vite at det å ha noe er mye bedre enn ingenting. Desto viktigere er det at dette ”noe” er materiale som oppleves som relevant og representativt av minoritetene selv.

Et par av mine informanter var skuffet over at det lokale biblioteket formidlet det de opplevde som rasistisk litteratur om egen gruppe. En slik praksis vil tjene mer til å opprettholde negative fordommer i samfunnet, fremfor å virke identitetsskapende i positiv forstand. For bibliotekene blir det antagelig umulig å fjerne alt som inneholder negative eller mytiske utsagn om rom og romanifolket, i og med at dette blant annet finnes i romaner som regnes som norske klassikere. Andre grupper i samfunnet må også leve med at tidligere tiders fordommer i noen tilfeller forblir mellom to stive permer, men kan tolerere dette som vitnesbyrd om historiske forhold. Det forutsettes at biblioteket har et godt utvalg av representative skildringer og oppdatert faglitteratur som minoritetene kan kjenne seg igjen i.

Rom og romanifolket har ikke hatt noen egen skriftkultur, men har derimot rike tradisjoner innen musikk. Det er også blitt produsert filmer om minoritetene nasjonalt og internasjonalt. Det er derfor viktig å inkludere musikk og film med tilknytning til minoritetene i bibliotekets utvalg.

7.2.2 Å lære om seg selv

I en studie av innvandrerkvinnens bruk av biblioteket, rapporterte flere å ha lært ting om hjemlandet gjennom materiale de har lånt på det lokale biblioteket i Norge (Audunson & Sophie, upublisert). Bibliotekene kan potensielt ha en lignende funksjon for rom og romanifolket. Myndighetenes politikk overfor romanifolket i forrige århundre hadde som mål å utrydde folkets egenart, og man forsøkte å ”redde” barna ved å kutte all kontakt med slektninger og forby bruk av språk, musikk og alt annet som minnet om deres kultur. Mange har fått vite om sin romanibakgrunn i voksen alder, og føler behov for å lære om sine røtter. Assimileringspresset har fått andre til å fortie sin etniske tilhørighet, slik at historie og tradisjoner er gått tapt for yngre generasjoner. Den etniske revitaliseringsprosessen fører til økt interesse for å lære om folkets opprinnelse og kultur, kanskje særlig blant yngre minoritetsmedlemmer som ikke har opplevd fornorskingspresset og stigmatiseringen i samme grad. Bibliotekene bør kunne gi et tilbud til personer som søker informasjon om sin bakgrunn,

og dermed bli en hjelp i prosessen med å bygge opp en trygg identitet forankret i kunnskap om egne røtter.

Rom og romanifolket har tatt vare på sin tradisjon og historie gjennom muntlige overleveringer, og det er ikke gitt at alle medlemmer av gruppen har tilgang til disse fortellingene. De har ikke egne institusjoner som jobber med bevaring og formidling av egen kulturarv, og vil ha store utfordringer i forhold til å kunne ivareta disse funksjonene selv, ut fra minoritetesgruppens størrelse og manglende erfaring fra denne type virksomhet.

Holmesland ser det som et hovedområde for arkiv, bibliotek og museer å ”legge forholdene til rette for at de nasjonale minoritetene selv kan skaffe og produsere kunnskaper om seg selv” (2006 s. 24).

7.2.3 Språk og identitet

Det er en sterk kobling mellom språk og identitet, og kanskje i særlig grad for rom og romanifolket som ikke har et eget geografisk område som forankring (Askerud 1999). Romani og romanés er muntlige språk, og i tidligere tider har det vært viktig å bevare dem som ”stammespråk” til beskyttelse mot omverdenen. Jeg har fått inntrykk av at særlig romanifolket nå vektlegger bevaring og formidling fremfor hemmeligholdelse. I intervjuer er det blitt sagt at siden det ikke er så mange av folket selv som har nødvendig kompetanse, trenger de ”skriftlærde” utenfra som kan hjelpe til med dette. De ønsker å lage ordbøker og undervisningsmaterieell, samt å samle inn muntlige fortellinger.

I den nye Bibliotekmeldingen (St. meld. nr. 23(2008-2009)), beskrives situasjonen for minoritetsspråkene romani og romanés: ”På romani finst det fleire ordbøker og nokre songhefte. Det er elles ikkje gjeve ut bøker på romani og romanés i Noreg.” (ibid pkt 12.3). Dette er en spesiell situasjon, særlig med tanke på de språklige rettighetene folkegruppene har i henhold til Minoritetsspråkpakten (Europarådet 1992). Riktignok er romani og romanés tradisjonelt muntlige språk, men vi lever i et samfunn der skriftkulturen står veldig sterkt og der det skriftlige er vår viktigste metode for bevaring og formidling. Bibliotekene bør aktivt støtte minoritetene i bestrebelser på å ta vare på språkene, og være med på å etterlyse skriftlig materiale på romani og romanés, både i trykt og digital form. Lydopptak som tilgjengeliggjøres i form av lydbøker er en annen metode som kan egne seg ut fra gruppenes vekt på muntlig tradisjon. En av informantene med nært kjennskap til rom sier at gruppen har en rik litteratur, men at den befinner seg inni hodene deres. I intervjuene har både fagpersoner

og personer med minoritetsbakgrunn foreslått lydopptak som strategi for å ta vare på og formidle språk og fortellinger. Ifølge intensjonene i IFLAs flerkulturelle bibliotekmanifest (2008) hører det med til bibliotekets oppgave å ”støtte opp om bevaring av muntlig tradisjon og immateriell kulturarv”.

7.2.4 Aktiv kulturformidling

I februar 2009 dro jeg til Eidskog bibliotek for å være med på åpningen av en vandrestilling basert på Glomdalsmuseets faste utstilling Latjo drom. Frivillighetssentralen i Eidskog var initiativtaker til å få vandrestillingen dit, og åpningen fant sted i et hyggelig lokale i tilknytning til biblioteket. Med på åpningen var representanter for Taternes Landsforening, og de satte tydelig pris på denne positive eksponeringen av egen kultur og historie. Ved å stille lokaler til disposisjon eller selv ta initiativ til arrangementer som fokuserer på rom og romanifolket, kan bibliotekene bidra til synliggjøring og anerkjennelse. Dette er viktig i en prosess der det gjelder å snu en stigmatisert etnisk identitet til en identitet å være stolt av.

Mange av mine informanter foreslår at bibliotekene kan arrangere utstillinger og andre aktiviteter for å skape positiv oppmerksomhet omkring minoritetene. De som har erfaring fra flerkulturelt arbeid i bibliotek ser viktigheten av samarbeid med gruppene og at noen med minoritetsbakgrunn deltar når noe skal arrangeres. Romanifolket har aktive interesseorganisasjoner og talspersoner, og det vil antagelig være lett å få tak i noen å samarbeide med. Det kan være verdt å bruke skjønn og vise litt varsomhet hvis bibliotekene ønsker å engasjere noen i lokalsamfunnet med bakgrunn fra romanifolket. Det er et individuelt valg hvorvidt man vil stå frem med sin etniske identitet eller ikke. Romfolket har så langt ingen etablerte interesseorganisasjoner i Norge, men det kan gå an å kontakte talspersoner som har stått frem i media eller forsøke via roms tjenesteapparat i Oslo kommune.

I formidlingssammenheng er det lurt å være oppmerksom på faren for å essensialisere og eksotifisere minoritetsgruppene kultur. Deres kultur er like dynamisk og kompleks som vår egen. I flere av intervjuene har dette vært et tema. Informanter fra romanifolket har påpekt at deres kultur og tradisjoner også forandrer seg. Før i tiden la man pinner i veien som tegn, nå bruker de mobiltelefon som alle andre. En annen snakket om tendensen til å romantisere ulike særtrekk. En fag-/ressursperson tilknyttet romfolket sukket over at når man i ulike sammenhenger vil formidle noe om rom inviteres som regel artister som synger

lidenskapelige sanger iført fargerike skjørt. Dette har lite eller ingenting å gjøre med kulturen til den norske gruppen av Vlach-rom i dag, og blir som om en tradisjonsmusiker fra Setesdal ble engasjert hver gang noe skulle formidles om urbane nordmenn. Noen av informantene nevnte den svenske rapperen Tattarprinsen som eksempel på at deres kulturuttrykk også er foranderlig og står i dialog med andre strømninger i samfunnet.

7.3 Biblioteket som møteplass

Britiske forskere som evaluerte et prosjekt som skulle sikre barn av Gypsies/Travellers fritidstilbud, mente at resultatene ville vært bedre dersom man hadde fokusert på bygging av sosial kapital.

“DOs [Development Officers] did not focus their work upon existing networks amongst the Gypsy/Traveller communities, nor upon the development of new ones between communities or between communities and service providers and their networks. The lack of such connections can be understood as a lack of ‘bridging’ and ‘linking’ social capital, and the development of these could have been the focus of a strategy for social inclusion.” (Mason & Broughton 2007 s. 251)

Bygging av brokapital forutsetter at det finnes arenaer for møter på tvers av tilhørighet. Kan biblioteket være en slik arena for personer fra rom og romanifolket?

7.3.1 Biblioteket som fristed

Gjennom undersøkelsen ”Frirum til integration” har Ågot Berger (2001) dokumentert at bibliotekene i Danmark spiller en stor rolle for minoritetene, særlig fordi de oppleves som et fristed, et sted der det er trygt og ukomplisert å være. Det gjelder også for kvinner og unge jenter, som i mange minoritetsgrupper har begrensninger i forhold til hvor de kan oppholde seg når andre menn er til stede. Bergers funn på dette området bekreftes i undersøkelser fra Norge (f.eks Sophie 2009). I punkt 6.3 gjenga jeg resultater fra egne intervjuer som tyder på at rom og romanifolket betrakter biblioteket som en ”ufarlig” arena. Hvis dette stemmer i praksis, har bibliotekene en stor fordel som møteplass i forhold til andre offentlige arenaer som gjerne blir sett på med skepsis. Dette gjelder særlig for romfolket. Rom har for eksempel lav tillit til de norske skolene, og er redd for den påvirkning barna utsettes for der. Et annet problem for rom i møtet med skoleverket er følelsen av at gaje skal kontrollere og utøve

autoritet over dem. I forhold til skolene er biblioteket et fritt og åpent sted der brukerne selv har stor innflytelse over hvordan de vil ta det i bruk.

Det at bibliotekene i prinsippet er åpne og inkluderende, betyr ikke at de nødvendigvis oppleves slik av alle. Bibliotekenes utforming og atmosfære har mye å si for det reelle inntrykket. Hvilke signaler gir biblioteket ut fra bygning og innredning, reglement og service? Jeg mener det bør være et mål for bibliotekene at en person med lite skolegang eller dårlige lese- og skriveferdigheter skal føle seg like velkommen som en med doktorgrad i litteraturhistorie. Og en person med minoritetsbakgrunn bør føle seg like velkommen som en med majoritetsbakgrunn. Det er viktig at ansatte i bibliotek reflekterer over bibliotekets rolle og profil i samfunnet, og i hvilken retning de ønsker å utvikle denne. I rapporten *Open to all? The Public Library and Social Exclusion* (Muddiman et al 2000) slås det fast at de britiske folkebibliotekene i hovedsak gjenspeiler verdiene til den hvite middelklassen, noe som fører til at biblioteket i realiteten ikke er åpent for alle.

"Some key consequences of this approach to service provision have been: a continuing underutilisation of public libraries by working class people and other excluded social groups; a lack of knowledge in the public library world about the needs and views of excluded 'non users'; the development in many public libraries of organisational, cultural, and environmental barriers which effectively exclude many disadvantaged people." (ibid s. viii)

Weller (2005) peker på at vanlige bibliotekrutiner kan skape unødige barrierer i forhold til Gypsy/Travellers. "Access policies may need to be reviewed [...] for example requests for documentation relating to a permanent address may not be appropriate in some cases and form filling may cause unnecessary anxiety." (ibid s. 212). I et par av intervjuene med bibliotekarer ble slike problemstillinger berørt. De understreket at i forhold til brukere med minoritetsbakgrunn er det viktig at bibliotekene er både inkluderende og grensesettende. Særbehandling av én gruppe kan virke negativt overfor andre brukere. Hvis man aktivt går ut med andre regler for noen, vil dette innebære en omvendt stigmatisering. Men samtidig bør bibliotekene legge til rette og være pragmatiske, spesielt tidlig i prosessen overfor nye lånegrupper. Det er mange muligheter til å være fleksible selv om man som hovedregel holder seg til et felles reglement. Eksempelvis kan asylsøkere uten fast adresse få låne to enheter av gangen. Ifølge bibliotekarene er dialogen det viktigste, tjenestene må utvikles i nært samarbeid med målgruppen. Ofte vil det dreie seg om en langsiktig prosess som kan kreve noe tålmodighet fra bibliotekets side.

7.3.2 Et sted med et relevant tilbud

Bibliotekets attraktivitet som møteplass hviler på flere faktorer. En trygg og åpen atmosfære er viktig, men det er også nødvendig å ha et tilbud som oppleves som relevant, nyttig og inkluderende. Jake Bowers (2006) har intervjuet Gypsy/Travellers om tilgangen til abm-institusjoner og gjengir flere interessante synspunkter i sin rapport.

”So all I think it requires really is that there is representation there in books on the shelf or artefacts in museums, or displays in museums, and the Travellers will go and use that resource but they are not going to want to go to these places to constantly get gorgia history. It’s racism by omission.” (informant, Bowers 2006 s. 23).

Informantene til Bowers anbefaler at bibliotekene satser på audiovisuelt materiale, film, fotosamlinger, musikk og lydbøker i forhold til Gypsy/Travellers. Tilgang til internett og organisering av lenkesamlinger nevnes også som del av et relevant tilbud. De som ble intervjuet er veldig opptatt av at materialet må være representativt og ikke formidle gamle stereotypier. Dette er drøftet nærmere flere steder i oppgaven.

I Norge er det utgitt så å si ingenting på minoritetsspråkene rom og romanés, men det går for eksempel an å bestille materiale fra Sverige på svensk romani og den varianten av romani chib som tilsvarer romanés.

7.3.3 Fra ikke-sted til møtested

Ifølge en undersøkelse fra 2006 er det 53 % av den norske befolkningen som *ikke* har vært på folkebiblioteket i løpet av det siste året (Buskoven 2006). Det generelle inntrykket ut fra mine undersøkelser tyder på at andelen ikke-brukere er langt høyere blant rom og romanifolket. For rom er bibliotek beskrevet som et ”ikke-ord”. Å gå på biblioteket og lese bøker passer ikke inn i roms selvforståelse. Skal biblioteket ha noen mulighet til å bli et sted som personer i romgruppen oppsøker, må deres oppfatning av hva et bibliotek er endres.

Det er flere enn rom som har en ensidig oppfatning av biblioteket som et stille sted med masse bøker. Mange i biblioteksektoren jobber aktivt for å erstatte, eller i det minste nyansere, dette bildet. Men slike prosesser tar tid. På den ene side må bibliotekenes møteplassfunksjon videreutvikles i praksis, og på den annen side må nye bilder av biblioteket markedsføres. Hilde Ljødal (2004) har analysert biblioteket som møteplass i to bydeler i Oslo. Hun finner at

på tross av hva som sies i norsk bibliotekdebatt, er bibliotekets møteplassfunksjon langt fra innlysende for andre. Det er behov for bevisstgjøring og synliggjøring av bibliotekets kvaliteter som offentlig rom. Ljødal peker på betydningen av samarbeid på tvers av profesjoner og sektorer i lokalmiljøet for å oppnå dette. Partnerskap med andre som jobber overfor minoritetsgruppene angis som en nøkkelfaktor i flere av eksemplene fra andre land referert i punkt 6.1. Grupper som er lite integrert i samfunnet vil i liten grad nås gjennom generell markedsføring av biblioteket. Målrettet og tilpasset informasjon via etablerte kontaktpunkter eller broer kan ha bedre effekt. Rom er opptatt av nytteaspektet ved en tjeneste, og dette bør vektlegges i informasjon fra biblioteket.

Kanskje er det en lang vei å gå før biblioteket fremstår som et naturlig sted å oppsøke for rom i Norge. De har i dag liten tradisjon for å delta på fellesskapets arenaer, og selv et særtiltak som voksenopplæringen for rom i Oslo har forholdsvis lav og variabel oppslutning. I eksemplene fra Essex og Maidenhead (jfr punkt 6.1.2), var det biblioteket som tok på seg rollen som reisende og oppsøkte boplassene til Gypsy/Travellers. Prosjektene var planlagt i tett samarbeid med andre organisasjoner, bibliotekpersonalet hadde fått god opplæring og besøkene var nøye forberedt i forhold til medieutvalg, tid og sted. Det kan være at en lignende strategi kunne fungere i Norge, det er uansett avgjørende at tiltak utarbeides i samspill med andre som har kompetanse på rom eller helst i samarbeid med rom selv. Hvis ikke vil et slikt initiativ antagelig oppfattes som invaderende eller totalt uinteressant. En av bibliotekarene jeg intervjuet hadde kjennskap til rom på personlig basis. Hun var opptatt av at rom i første omgang trenger å styrke sin egen kultur, og at biblioteket kan forsøke å støtte dem i dette, men ut fra rombefolkningens ønsker. Dersom rom etablerer et eget kultursenter foreslo hun at Deichmanske bibliotek kan tilby seg å bistå dem med å komme i gang, for eksempel med å bygge opp en mediesamling, lage nettportal, gi opplæring i bruk av internett og bygge opp kompetanse. Bibliotekaren nevnte også jobbsøkehjelp som en mulig tjeneste.

Romanifolket er spredt utover hele landet, og en oppsøkende bibliotekjeneste er nok ikke relevant overfor dem. Et inntrykk jeg sitter igjen med etter intervjuene, er at fag-/ressurspersonene var mer pessimistiske med hensyn til bibliotekets potensial som relevant møteplass for minoritetsgruppene, enn det informantene med romanibakgrunn var. Det empiriske belegget for en slik konklusjon er svakt, men det kunne se ut som om personene fra romanifolket hadde et mindre fastspikret bilde av biblioteket, og at de ønsket velkommen ethvert tilbud som var motivert ut fra et positivt engasjement for deres sak.

7.3.4 Høyintensiv møteplass

Oppsøkende virksomhet eller det å skape et bibliotektilbud på roms egne arenaer, vil i i første rekke understøtte de høyintensive møtene mellom personer som tilhører samme gruppe. Slik sett kan tilbudet bidra til økt båndkapital. Å styrke roms kulturelle og sosiale fellesskap kan tolkes som positivt i forhold til å skape bedre forutsetninger for brobygging. Oppsøkende virksomhet kan også sees som et trinn på veien mot bruk av bibliotekene. En av erfaringene fra prosjektet med mobil bibliotekjeneste i Essex, var at flere Gypsy/Travellers begynte å bruke det lokale biblioteket. Særtiltak bidrar til å opprettholde grenser mellom rom og storsamfunnet, så i forhold til økt brokapital er det et mål å trekke rom inn på de møteplassene som bibliotekene utgjør.

Bibliotekene kan fungere som høyintensive møteplasser ved at grupper eller bekjente bruker bibliotekrommet sammen. Det er vanlig at bibliotek som har egnede arealer stiller møtelokaler til disposisjon for frivillige organisasjoner og andre som trenger det. Arrangementer rettet mot spesielle målgrupper skaper også høyintensive møter. Eventyrstund for barn på romanés eller romani er eksempel på et slikt arrangement. Flere av fag/ressurspersonene jeg intervjuet nevnte biblioteket som et mulig sted der barn fra rom og romanifolket kan gjøre lekser. I familier med rombakgrunn kan det være vanskelig å få ro og aksept for å sitte med lekser etter skoletid. Det er dessuten etablert prosjekter overfor både rom og romanifolket som skal legge til rette for undervisning av barna når familiene er på reise (Larsen et al 2007, AID 2009). Fag-/ressurspersoner har nevnt bibliotekene som mulige støttespillere i disse skoleprosjektene, ved at lokale bibliotek på steder der familiene oppholder seg midlertidig blir en plass å oppsøke for å gjøre lekser, koble seg opp mot skolen via internett og finne støttemateriale. En av bibliotekarene jeg intervjuet har erfaring fra å lede ungdomsgrupper i biblioteket for andre minoriteter. Hun mente at en leksehjelpsgruppe for rom kunne være et mulig tiltak, men understreket at det tar tid å etablere en slik gruppe og at en forutsetning er at den drives av noen som deltakerne og deres foresatte er trygge på. Dersom bibliotekene kunne engasjere medhjelpere med bakgrunn fra minoritetene, ville det antagelig være et viktig skritt mot å skape en trygg ramme.

7.3.5 Lavintensiv møteplass

Biblioteket kan tas i bruk som en høyintensiv møteplass, men vil samtidig være en lavintensiv arena fordi det er en institusjon som er åpen for alle. Den som kommer til biblioteket eksponeres for medietilbud som reflekterer et bredt spekter av kunnskap, kulturuttrykk og verdier. Lik tilgang til ressurser og aktiviteter i biblioteket kan bidra til fellesskapsfølelse med andre brukere av tjenesten. Nyere teorier om læring og kunnskap vektlegger de sosiale aspektene og verdien av å være inkludert i et praksisfellesskap, om enn som en perifer deltager (Wenger 1998). Å gå på biblioteket er en uforpliktende handling, men innebærer like fullt å være "innenfor" i en sammenheng der alle har de samme rettigheter og regler å forholde seg til. Positive opplevelser knyttet til biblioteket som samfunnsinstitusjon, kan dessuten gi økt generalisert tillit og være en innfallsport til å ta i bruk flere tjenester. Som nevnt i punkt 6.1.2 erfarte bibliotekene i Essex en slik effekt som følge av sitt tiltak overfor Gypsy/Travellers. Hvis flere fra rom og romanifolket tar bibliotekene i bruk, vil de faktorene som er tatt frem her kunne bidra til økt brokapital for dem som enkeltpersoner, men i mange tilfeller også for familier eller større grupper. Både rom og romanifolket legger stor vekt på familienettverk, og de deler kunnskap og ressurser innad i nettverket. I intervjuene har fag-/ressurspersoner knyttet til rom vært opptatt av at det kan ha stor verdi om bare noen få i gruppen får mer utdanning og blir bedre integrert, hvis de kan kombinere dette med å forbli akseptert som "ekte rom" av de andre. Romgruppen er i en posisjon der de i særlig grad trenger nettverksmejlere, og det er behov for nye rollemodeller for unge som vokser opp. Kjennskap til slike "spin-off" effekter kan gjøre det enda mer meningsfullt for bibliotekene å bruke ressurser på tilbud til rom og romanifolket. Oppslutningen fra målgruppene trenger ikke nødvendigvis å være så høy før det kan ha betydning for mange flere.

Marie C. Eikeland (2007) har skrevet om biblioteket som møteplass i en masteroppgave tilknyttet PLACE-prosjektet. I hennes intervjuundersøkelse er det få som legger vekt på tilfeldige møter i biblioteket, mens det er arrangementer som ser ut til å ha størst potensial for å skape møter i form av personlig kontakt. Eikeland finner at arrangementene i biblioteket kan ha en tendens til å samle personer med forholdsvis lik bakgrunn og tilhørighet, og dermed legge mer til rette for høyintensive møter. "Jeg tror at hvis folkebibliotekene fullt ut skal utnytte sitt potensial som en lavintensiv møteplass, bør de nettopp konsentrere seg om å finne flere arrangementer som kan engasjere både etnisk norske og innvandrere, unge og eldre, og alle andre som bor i bibliotekets virkeområde." (ibid s. 86). Kunnskapen om rom og romanifolket er lav i det norske samfunnet, og mange ser på dem som både mystiske og

spennende. Arrangementer som fokuserer på disse minoritetenes kultur og historie kan derfor ha bred appell, særlig hvis representanter for minoritetene selv deltar. Da Moss bibliotek hadde et kveldsarrangement med romanifolket som tema, var oppslutningen over all forventning og blant de som møtte opp var det også flere med romanibakgrunn (punkt 6.2.2). For en som har sosial kapital-brillene på, ble Moss bibliotek en livlig byggeplass for brokapital denne kvelden.

I tidligere avsnitt har jeg sett på ulike forutsetninger for at biblioteket skal kunne oppleves som et relevant sted å gå for rom og romanifolket. Det er langt flere enn personer fra disse minoritetsgruppene som vil ha nytte av at bibliotekene utvikles videre i retning av å inkludere mennesker med lesevaner, lav utdanning eller manglende digital kompetanse. Det anslås at opptil 430 000 voksne i Norge mangler grunnleggende ferdigheter i lesing og tallforståelse, mens om lag en av fire ikke behersker data. Dårlige leseferdigheter regnes som den tredje viktigste årsaken til at mennesker faller ut av arbeidslivet. Mange voksne med lesevaner vegrer seg for å melde seg på kurs eller på annen måte stå frem med problemet. (Haugnes 2009). Med det rette tilbudet og en inkluderende profil kan biblioteket være en alternativ og mindre stigmatiserende læringsarena. Det at flere tar bibliotekene i bruk som levende møteplasser, kan skape betingelser for praksisfellesskap som stimulerer til læring i eget tempo og på egne premisser.

7.4 Organisering og kompetanse

Tidligere i kapittelet er det skissert tre roller som biblioteket kan spille overfor de nasjonale minoritetene rom og romanifolket. Den viktigste forutsetningen er en større oppmerksomhet hos ansatte i bibliotek om at disse gruppene faktisk eksisterer, og at de har spesielle rettigheter i kraft av å være nasjonale minoriteter. Dertil kommer et behov for økt kompetanse, tilgjengelige medieressurser og andre formidlingsverktøy. Det enkelte folkebibliotek vil ha problemer med å få til dette alene.

7.4.1 Organisering – behov for utredning

Overfor nyere minoritetsgrupper finnes det organiserte tiltak på ulike nivåer i biblioteknettverket som skal sikre at de lokale bibliotekene har tilgang på ressurser og spesialkompetanse. Det flerspråklige bibliotek (DFB) får tre fjerdedeler av sine midler fra Staten, og betjener hele landet (Vaagan 2005). Folkebibliotekene kan trekke på DFBs

kunnskap og samlinger, samt tjenester som emneportalen Bazaar. Mange fylkesbibliotek organiserer tiltak for å fremme flerkulturell kompetanse hos bibliotekansatte i fylket. Norsk bibliotekforening (NBF) har siden 2004 hatt en spesialgruppe for flerkulturelle bibliotekstjenester (Flerkult). Flerkult fungerer som et rådgivende organ, og driver utadrettet virksomhet overfor bibliotekene for å heve fokus på tilbud til minoritetsgrupper.

Nasjonalbibliotekets (NB) ansvar i forhold til den flerkulturelle befolkningen er noe uavklart, i og med at dette ikke er spesifikt beskrevet i NBs strategi og politikkområder. NB utarbeider Samisk bibliografi, som inneholder det som utgis om samer og det samiske, i tillegg til alt som utgis på samisk språk. En rekke tiltak for å styrke samisk bibliotekstjeneste er overført fra departementene til Sametinget. I dette inngår drift av Samisk spesialbibliotek, driftstilskudd til samiske bokbusser og midler til å arrangere bibliotekkonferanse. Siden 2004 har Sametinget tildelt tilskudd til innkjøp av samisk bibliotekmateriale til skole- og folkebibliotek. Over samisk kulturfond gis det støtte til litteraturproduksjoner, musikk, film og teater. (Lindi 2006). Samene har status som urbefolkning i Norge, men det kan være overføringsverdi i tiltak overfor den samiske minoriteten i forhold til de nasjonale minoritetene.

DFB er ikke tillagt formelt ansvar for bibliotekstjenester til de nasjonale minoritetene. Spesialgruppen Flerkult har fokusert mest på mer nyankomne innvandrergupper, og har ikke jobbet aktivt med temaet rom og romanifolket. En av mine informanter som jobber med flerkulturelle bibliotekstjenester konstaterte at de nasjonale minoritetene rom og romani "faller mellom alle stoler i bibliotek-Norge". Et økt fokus på de to gruppene i bibliotekene forutsetter at ansvaret plasseres for oppbygging av kompetanse og koordinering av tjenester. Det er flere mulige alternativer, og behov for en utredning som ser på fordeler og ulemper med ulike løsninger. DFB kan gis i oppdrag å inkludere rom og romanifolket i sitt ansvarsområde. De har flerkulturell kompetanse og gode samarbeidsrelasjoner med fylkes- og folkebibliotekene. På den annen side kan det hende at rom og romanifolket er så små grupper at de lett kan drukne om de skal ivaretas av DFB. De har en annen tilknytning til Norge enn de øvrige minoritetsgruppene DFB betjener, og de har andre rettigheter knyttet til status som nasjonal minoritet. I Sverige pågår en diskusjon om hvem som skal ivareta ansvaret for minoritetsspråkene til de nasjonale minoritetene. I dag finnes medier på finsk, meänkieli og samisk på Stockholms stadsbibliotek, mens jiddisch og romani finnes på det Internationella biblioteket. Siden disse språkene er pekt ut som nasjonale minoritetsspråk, mener mange at de bør finnes på stadsbiblioteket; "man tillhör så att säga Sverige på ett annat sätt, det är ju själva

essensen i den här lagstiftningen, att de här språken är en del av Sverige." (Harriet Lacksten i Finnberg & Vigur 2009 s. 27). NB har som nasjonalt bibliotek et naturlig ansvar for å inkludere formidling av de nasjonale minoritetenes språklige og kulturelle uttrykk. NBs virksomhet innbefatter aktiv formidling i form av utstillinger og arrangementer, på nett og i biblioteket. Dersom NB for eksempel laget nettressurser for hver av de nasjonale minoritetene basert på det historiske materialet som finnes i bibliotekets samling, ville det være et nyttig verktøy for andre bibliotek i deres formidlingsvirksomhet. Det ville dessuten være et viktig signal om at de nasjonale minoritetene er inkludert i vår felles kulturarv.

I Bibliotekmeldingen (St.meld. nr. 23 (2008-2009)) understrekes behovet for samarbeid på tvers i abm-sektoren for å kunne gi nasjonale minoriteter et tilbud. Det er naturlig å tenke på Glomdalsmuseet, som har bygget opp kunnskap og kompetanse om romanifolket. Museets bibliotek har en forholdsvis omfattende samling av litteratur om romanifolket og noe om rom. En løsning kan være å utvikle dette til et spesialbibliotek for romanifolket, under forutsetning av at biblioteket er godt integrert i det øvrige biblioteknettverket og får ressurser til å drive kompetanseoppbygging og formidling overfor bibliotekene. Et spesialbibliotek er også viktig i forhold til identitetsskaping. "Kanskje vi kunne hatt vårt eget bibliotek", sa en av mine informanter med romanibakgrunn. Et eget bibliotek ville være en praktisk ressurs, men også noe å være stolt av.

Det kan være at biblioteket ved Glomdalsmuseet også kan fungere som spesialbibliotek i forhold til romfolket, men den geografiske konsentrasjonen av rom i Oslo gjør det kanskje mer naturlig å bygge opp et tilbud i hovedstaden. Man kan tenke seg at DFB får en rolle i dette, eller at ansvaret blir tillagt en av bibliotekfilialene i Oslo. I en utredning bør det diskuteres hvorvidt det er fordeler ved å se på fellesløsninger i forhold til rom og romanifolket, eller om forskjellene mellom gruppene gjør at det er best å tenke seg helt uavhengige løsninger. I Sverige inngår både de resande og ulike romgrupper i samlebetegnelsen romer, og kultursentrene i Stockholm og Malmø omfatter alle disse. Norge er ifølge AID det eneste land i Europa som har skilt ut rom og romanifolket som to nasjonale minoriteter. Mitt inntrykk er at minoritetsgruppene er mest fokusert på forskjellene dem imellom, og ikke ønsker å blandes sammen. Det er et kjent fenomen at kulturforskjeller og etnisitet gis størst betydning i forholdet mellom grupper som står hverandre nær hva språk og opprinnelse angår, siden det ikke handler om objektive forskjeller, men om pågående grensedragninger (Eriksen & Sørheim 2003). I og med at gruppene er små og har en del

fellestrekk, vil det likevel være relevant å vurdere om enkelte tjenester og tiltak kan omfatte begge. Det gjelder for eksempel utarbeidelse av en bibliografi.

Det er satt av statlige midler til de nasjonale minoritetene, og det er viktig at en del av dette kanaliseres til tiltak for å bevare og fremme bruken av minoritetsspråkene, herunder standardisering av skriftspråk, utgivelse av trykt litteratur, lydbøker og film. ABM-utvikling har en rolle i å stimulere til prosjekter på dette feltet, og bidra til at intensjonene i IFLAs flerkulturelle bibliotekmanifest ivaretas med hensyn til å støtte opp om bevaring av muntlig kulturarv. Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek (NLB) har høy kompetanse på produksjon av lydbøker og god kapasitet i sine lydstudioer, og det er mulig at NLB kan trekkes inn som en ressurs i prosjekter for bevaring og formidling av muntlig fortellertradisjon på romani og romanés. En annen ressurs i abm-sektoren er Norsk lokalhistorisk institutt (NLI) og deres erfaring fra prosjektet Mangfoldige minner (Johansen & Vedeld 2008). Den første delen av prosjektet har vært rettet mot å samle inn erfaringer fra nyere immigranter og deres møter med lokalsamfunn i Norge. I andre fase er målet å finne fram til og bevare muntlig tradisjon som fortellinger, eventyr, sanger, ordtak og så videre fra forskjellige innvandremiljøer. NLI låner ut opptaksutstyr til enkeltpersoner, historielag og organisasjoner, og fungerer som et servicekontor for dem som samler inn og for dem som deler sine historier. I henhold til muntlig kontakt med NLI er det å inkludere de nasjonale minoritetenes fortellertradisjon relevant i en forlengelse av prosjektet Mangfoldige minner.

Det finnes flere alternativer til organisering og plassering av ansvar, og det er naturlig å hente erfaringer fra hvordan biblioteksektoren i andre land forholder seg til sine nasjonale minoriteter. Sverige har en større romerbefolkning, og har kommet noe lenger i å utrede bibliotekenes ansvar og muligheter. De har også fått til flere utgivelser på minoritetsspråkene. Norske bibliotek kan ha nytte av kompetansen som finnes ved bibliotekene til de romske kultursentrene i Stockholm og Malmø, og den kunnskapen som bygges opp gjennom forskningsprosjektet "Folkbiblioteket och de nationella minoriteterna".

7.4.2 Kompetansebehov

Det er generelt lav kunnskap om rom og romanifolket i det norske samfunnet, og mange har negative stereotype oppfatninger om personer som tilhører gruppene. Behovet for kunnskapsheving gjelder også biblioteksektoren. I en forskningsrapport om romanifolkets

arbeid for oppreisning og anerkjennelse, nevner Rune Halvorsen bibliotekarer som en av yrkesgruppene som trenger mer systematisk opplæring og etterutdanning på feltet (2004 s.7).

I spørreundersøkelsen jeg utførte var det flere av respondentene som etterlyste mer kompetanse for å kunne fokusere på rom og romanifolket i sitt bibliotek. De fire bibliotekarene jeg intervjuet var også opptatt av kompetansebehov i forhold til disse minoritetsgruppene, men også generelt i møtet med det flerkulturelle i biblioteket. En av informantene som har lang erfaring fra flerkulturell bibliotekvirksomhet ga en nærmere presisering av hva slags kulturkompetanse bibliotekansatte trenger. For det første trengs faglig kompetanse, herunder kunnskap om minoritetenes historie, språk og kultur, og om hva som finnes av relevant materiale. For det andre trengs kompetanse i interkulturell kommunikasjon. Ansatte i bibliotek må kunne kommunisere med mennesker som har en annen bakgrunn. De må være åpne for at signaler kan tolkes forskjellig. Dette krever en generell forståelse av hva kommunikasjon er, men også spesifikk viten om ulike gruppers egenart. Informanten mente å se en økende bevissthet om disse temaene i norske bibliotek, men at det fremdeles er en lang vei å gå. Hun etterlyste større vekt på interkulturell kompetanse i bibliotekutdanningen. I HiO-rapporten *Det multikulturelle biblioteket* (Vaagan 2003) analyserer Per Rekdal hva som inngår i en bibliotekarkompetanse tilpasset et flerkulturelt samfunn, og peker på fire komponenter: den informasjonsfaglige, den forståelsesfaglige, den kulturfaglige og den sosialfaglige kompetansen. Han skriver at abm-institusjonene "må ta inn over seg at de nordiske land alle er og vil forbli flerkulturelle samfunn, og at dette må gi seg selvsagte og varige utslag i utdannelsesinstitusjonenes studieplaner." (ibid s. 8).

Det økte fokuset på flerkulturell kompetanse i bibliotekene vil også komme rom og romanifolket til gode. Som nasjonale minoriteter har de dessuten en forhistorie og ulike særtrekk som det er nødvendig at ansatte i bibliotekene kjenner til. I kapittel 2 i denne oppgaven gis det en kort introduksjon til rom og romanifolket, og jeg har tenkt at det som presenteres der kan fungere som basiskunnskap for alle som jobber i bibliotek.

I et sosial kapital-perspektiv er interaksjon mellom personer med ulik tilhørighet vesentlig for å skape tillit og forståelse, i tillegg til at brokapital er assosiert med tilgang på informasjon. Bibliotekansatte kan ikke skaffe seg flerkulturell kompetanse uten at de selv bygger opp brokapital gjennom direkte kontakt med de etniske minoritetene de skal forholde seg til. Læringsteori knytter læring og kunnskap til sosial praksis. Aktiv samhandling med personer

fra minoritetsgruppene er avgjørende når bibliotekene skal øke sin kompetanse, utvikle et bedre tilbud eller planlegge konkrete formidlingstiltak. Samarbeid med minoritetenes egne organisasjoner kan tilføre biblioteket verdifull kunnskap og innsikt.

Det finnes også kompetanse andre steder som bibliotekene kan dra nytte av. For romanifolket gjelder det særlig Glomdalsmuseet og høyskolene som arbeider med prosjektet "Taterfolket fra barn til voksen" (Larsen et al 2007). Voksenopplæringen og Veiledningstjenesten for rom i Oslo har kompetanse på og kontakt med rombefolkningen. Ved Universitetet i Oslo finnes det språkekspertise innen romani og romanés.

7.5 Oppsummering

Broer må bygges fra to kanter. Bibliotekene kan bidra til bedre forutsetninger for brobygging mellom minoritetsgruppene rom og romanifolket og storsamfunnet. Det er behov for brohoder i form av gjensidig kunnskap og forståelse, og her kan biblioteket bruke sin kjernekompetanse og tradisjonelle posisjon som kunnskapsformidler. Først og fremst har biblioteket mulighet til å øke kjennskapen til rom og romanifolkets kultur og historie hos folk flest. De kan også formidle nyttig kunnskap om samfunnet til medlemmer av minoritetsgruppene, men det forutsetter at bibliotekene klarer å nå ut til dem det gjelder. Det å inkludere rom og romanifolkets historie og kultur i bibliotekets samlede fremstilling av vår kulturarv kan dessuten være viktig i minoritetenes identitetsskapende prosess. Aktiv kulturformidling og tiltak for å støtte minoritetenes bevaring og utvikling av egne språk hører med her. Dessuten er det behov for en gjennomgang av samlinger med tanke på å fjerne eller i det minste balansere innslaget av negative og rasistiske fremstillinger. Musikk og muntlige tradisjoner står sterkt hos rom og romanifolket, og dette bør inkluderes i bibliotekenes formidlingsarbeid.

Biblioteket kan ikke i seg selv bygge broer, for dette handler om sosiale relasjoner mellom mennesker. Bibliotekene kan imidlertid utvikle seg videre i retning av å bli levende byggeplasser for sosial kapital. De kan tas i bruk både som høyintensive og lavintensive møteplasser. Biblioteket er i liten grad blitt oppfattet som et relevant sted å oppsøke for personer fra rom og romanifolket, det gjelder særlig for rom. Det kan være en lang vei å gå før dette endres, og det vil kreve bevisste anstrengelser fra bibliotekenes side for å fremstå som et mer inkluderende møtested. Mange i samfunnet føler seg fremmede for boklig kultur eller har lave lese- og skriveferdigheter. Bibliotekene bør undersøke hvordan de kan bryte ned

barrierer for bruk, og i realiteten bli et tilbud som er åpent for alle. Undersøkelser viser at bibliotekene kan ha et fortrinn fremfor andre fellesarenaer ved at de oppfattes som trygge steder som lar brukeren selv ha stor innvirkning på bruk av tjenesten. Rom har en velutviklet skepsis mot offentlige institusjoner, men funn i mine undersøkelser tyder på at de ser biblioteket som lite truende. Med roms marginale deltagelse på andre fellesarenaer, er dette et utgangspunkt det kan være vel verdt å ta tak i.

Skal bibliotekene oppnå resultater i forhold til det som er beskrevet her, kreves det sentral organisering og ny kompetanse. Det trengs en utredning av ulike alternativer for organisering. Samarbeid med minoritetene selv og med instanser som allerede jobber overfor rom og romanifolket, er nødvendig for å sikre forankring av initiativ og for å tilføre bibliotekene kompetanse. Rom og romanifolket har bak seg århundrer med diskriminering og forfølgelse fra offentlig hold, og det er ikke overraskende at forskning tyder på lav tillit til myndigheter og til folk flest i majoritetssamfunnet. Dette er forhold som bør tas i betraktning når en offentlig instans som bibliotek forsøker å nå disse gruppene. Det kan være behov for å tenke langsiktig og ikke har for høye forventninger i utgangspunktet.

7.5.1 Forslag til praktiske tiltak

Tiltakene som blir listet opp her er allerede beskrevet i den løpende teksten, eller er forankret i mer generelle anbefalinger. Dette er ikke ment som en uttømmende liste, mer som eksempler på initiativ og tiltak.

- Utrede og formalisere ansvar for bibliotektilbud til rom og romanifolket.
- Gjennomgå og rydde opp i emneindeksering av materiale om rom og romanifolket.
- Utarbeide en løpende bibliografi som dekker litteratur om rom og romanifolket, samt materiale på minoritetspråkene.
- Formidlingsprosjekt i Nasjonalbiblioteket med de nasjonale minoritetene som tema.
- Folkebibliotek som vertskap for vandrestillinger med rom eller romanifolket som tema.
- Støtte minoritetsgruppene i språkbevarende tiltak. Ressurser i biblioteknettverket kan stilles til disposisjon i arbeidet med å samle inn muntlige fortellinger og utgi disse både i trykt form og som lydbøker. Samarbeid på tvers i abm-sektoren kan gi gode resultater.
- Markere rom- og romanifolkets minnedager i bibliotek over hele landet.

- Rom og romanifolket som tema for kurs og inspirasjonsdager for ansatte i bibliotek.
- Undersøke muligheten for et samarbeid mellom Deichmanske bibliotek og Voksenopplæringen for rom i Oslo, blant annet om innkjøp av litteratur og andre medier.
- Undersøke muligheten for å yte praktisk bistand ved en eventuell opprettelse av et kultursenter for rom i Oslo.

8 Konklusjon

Rom og romanifolket har siden 1999 hatt status som nasjonale minoriteter i Norge. Det gir dem spesielle rettigheter i forhold til å kunne bevare og utvikle egen identitet og tradisjon, kultur og språk. I løpet av de ti årene som er gått siden Norge ratifiserte Rammekonvensjonen, er tilbudet til de nasjonale minoritetene blitt nevnt i flere viktige politiske dokumenter innen bibliotekfeltet, men det er lite som har skjedd i praksis. Hilde Holmesland i ABM-utvikling kommenterte situasjonen i et intervju i 2006:

”Det er tungt å få abm-institusjonene til å ta tak i dette. Som med alle vanskelige historier, kvier man seg for å være den som setter i gang en prosess. Kanskje det er mangel på interesse, men jeg velger å tro at det er mangelen på informasjon om gruppene som gjør arbeidet vanskelig.” (Grønn 2006)

Det er ingen instans i bibliotek-Norge som har ansvar for tilbudet til rom og romanifolket, eller som har bygget opp spesiell kompetanse på feltet. I desember 2008 gjennomførte jeg en enkel kartlegging av fokus på de to minoritetsgruppene i norske folke- og fylkesbibliotek. Av de 149 bibliotek som ga tilbakemelding, svarte flertallet "vet ikke" på spørsmål om de har personer med rom- eller romanibakgrunn i sin kommune. Kun 11 % rapporterte å ha tatt initiativ for å fokusere på rom eller romanifolket i sitt formidlingsarbeid. Erfaringene fra to av dem som har tatt slike initiativ, viser at det er fullt mulig å bruke bibliotekene til å skape positiv og viktig oppmerksomhet om de nasjonale minoritetenes kultur og historie. Eksempler fra andre land forteller at det også går an å skape et reelt bibliotektilbud for grupper tilsvarende de norske rom og romanifolket, ved hjelp av målrettet virksomhet og rett kompetanse.

De norske folkebibliotekene har vært tuftet på nasjonsbyggingens idé om en felles kulturarv, der enhet ble fremmet på bekostning av det mangfoldet minoritetene representerte. Rom og romanifolkets kultur og historie er blitt usynliggjort og marginalisert, noe som kan sees i sammenheng med den strenge fornorskingspolitikken som ble ført gjennom størstedelen av 1900-tallet. Kirken i Norge har kommet med en beklagelse av de overgrepene som Misjonen utførte i sin iver etter å få bekjempet "omstreiferproblemet". Bibliotekene har ikke et lignende rulleblad, men de har vært delaktige i det en av informantene i Bowers' studie kaller "racism

by omission". Det å rette opp i en slik skjevhet er en viktig bakgrunn for å fokusere på rom og romanifolket i bibliotekenes formidlingsarbeid.

Andre grunner til å være opptatt av rom og romanifolket i bibliotekene, er forhold som kan knyttes til begrepet sosial kapital. Foreliggende forskning på disse minoritetenes situasjon i det norske samfunnet, samt funn i egen intervjuundersøkelse, tyder på at gruppene har lav sosial kapital av brotypen. De har sterke familiebaserte nettverk, noe som assosieres med høy båndkapital, men få forbindelser til andre grupper i samfunnet. Deltagelse i utdanning og regulært arbeidsliv er variabel. Særlig er romfolket i en marginal og utsatt posisjon. Det gis uttrykk for lav tillit til myndigheter og til andre mennesker som ikke tilhører egen gruppe. I en slik situasjon er det viktig å skape arenaer der det legges til rette for kontakt på tvers av tilhørighet. Ut fra et sosial kapital-perspektiv er det tro på at denne type kontakt kan skape økt brokapital, særlig dersom deltagerne har en opplevelse av lik status og felles mål. Mange personer fra nyere innvandrergupper opplever biblioteket som en trygg og åpen møteplass, noe som gjør biblioteket til sted som fremmer følelsen av tilhørighet og integrering. Personer med rombakgrunn er gjerne svært skeptiske til offentlige fellesarenaer, men uttalelser fra mine informanter tyder på at de oppfatter biblioteket som lite truende. Dette kan gi biblioteket et fortrinn når det gjelder å skape en møteplass der rom kan delta på lik linje med andre i samfunnet.

I intervjuundersøkelsen forsøkte jeg å få innblikk i hvordan minoritetsgruppene oppfatter bibliotekene i dag. Romanifolket er generelt mer integrert enn rom, og er en mer sammensatt gruppe. Det er likevel trolig at mange med romanibakgrunn ser på biblioteket som lite relevant. En av informantene påpekte at biblioteket gjerne forbindes med skole og akademisk kunnskap, og at dette er ting som mange i miljøet føler seg fremmed for. Andre fokuserte på at bibliotekene fortsatt har litteratur som gir rasistiske fremstillinger av deres gruppe. Det generelle inntrykket fra intervju med rom og fag-/ressurspersoner knyttet til rom, er at bibliotek er et "ikke-ord". Mange rom har lave lese- og skriveferdigheter, og ser på bøker som noe fremmed. Bibliotekbruk forbindes ikke med noe nyttig.

Hvilke forutsetninger skal til for at bibliotekene kan oppleves som relevante av personer fra rom og romanifolket? Kan bibliotekene bidra til mer brokapital? Disse spørsmålene blir adressert under ett i kapittel 7. Når det gjelder bygging av sosial kapital, handler det om sosiale relasjoner mellom mennesker. Bibliotek kan derfor ikke skape sosial kapital direkte,

men kan legge til rette for brobygging. Broer må bygges fra to kanter. Bibliotekene kan bidra til bedre forutsetninger for brobygging mellom minoritetsgruppene rom/romanifolket og storsamfunnet. Det er behov for brohoder i form av gjensidig kunnskap og forståelse, og her har biblioteket en viktig rolle å spille som kunnskapsformidler. Først og fremst kan biblioteket øke kjennskapen til rom og romanifolkets kultur og historie hos folk flest. De kan også formidle nyttig kunnskap om samfunnet til medlemmer av minoritetsgruppene, men det forutsetter at bibliotekene klarer å nå ut til dem det gjelder. En annen viktig rolle er knyttet til minoritetenes identitetsskapende prosess. Det å inkludere rom og romanifolkets historie og kultur i bibliotekets samlede fremstilling vår kulturarv, er viktig for å symbolisere at de anerkjennes som del av fellesskapet. Aktiv kulturformidling og tiltak for å støtte minoritetenes bevaring og utvikling av egne språk hører med her. Dessuten er det behov for en gjennomgang av samlinger med tanke på å fjerne eller i det minste balansere innslaget av negative og rasistiske fremstillinger. Det trengs også en gjennomgang av indekseringspraksis i bibliotekene for å fjerne bruk av stigmatiserende uttrykk og lette gjenfinningen. Musikk og muntlige tradisjoner står sterkt hos rom og romanifolket. Bibliotekene bør tenke nytt og bredt når det gjelder bruk av medietyper og formidlingsstrategier.

I PLACE-prosjektet er det særlig fokus på å studere bibliotekene som levende møteplasser, eller byggeplasser for sosial kapital. De kan tas i bruk både som høyintensive og lavintensive møteplasser. Mange fra rom og romanifolket ser på biblioteket som lite relevant i deres hverdag, og det kan være en lang vei å gå før dette endres. Det vil kreve bevisste anstrengelser fra bibliotekenes side for å fremstå som et mer inkluderende møtested. Mange i samfunnet føler seg fremmede for boklig kultur eller har lave lese- og skriveferdigheter. Bibliotekene bør undersøke hvordan de kan bryte ned barrierer for bruk, og i realiteten bli et tilbud som er åpent for alle. Václav Havel skal ha uttalt at "The Gypsies are a litmus test not only of democracy but of a civil society" (etter Bay 2002). Rom og romanifolket kan med sine forutsetninger og særtrekk være en lakmustest på vår oppfatning om det åpne og inkluderende biblioteket.

Skal bibliotekene kunne fylle de potensielle rollebeskrivelsene som er gitt i denne oppgaven, kreves det sentral organisering og ny kompetanse. Det trengs en utredning av ulike alternativer for organisering. Samarbeid med minoritetene selv og med instanser som allerede jobber overfor rom og romanifolket, er nødvendig for å sikre forankring av initiativ og for å tilføre bibliotekene kompetanse. Rom og romanifolket har bak seg århundrer med

diskriminering og forfølgelse fra offentlig hold, og det er ikke overraskende at forskning tyder på lav tillit til myndigheter og til folk flest i majoritetssamfunnet. Dette er forhold som bør tas i betraktning når en offentlig instans som bibliotek forsøker å nå disse gruppene. Det kan være behov for å tenke langsiktig og ikke ha for høye forventninger i utgangspunktet. Dersom bare noen få personer får økt sin brokapital, kan det ha positiv innvirkning på hele nettverket som disse tilhører.

Det som her foreligger er en eksplorativ studie foretatt innenfor rammen av en masteroppgave. Den skrapet kun i overflaten av en rekke fenomener. Det vil være behov for mer omfattende undersøkelser av hvilke behov og ønsker minoritetsgruppene har i forhold til bibliotekstjenester. Et større antall informanter med minoritetsbakgrunn kan tilføre verdifull informasjon, og kanskje kan det være fruktbart å bruke fokusgrupper. Jeg ønsker likevel å peke på at dette er minoriteter som har opplevd å bli gjenstand for en del nysgjerrige forskere, uten at de nødvendigvis har sett positiv endring som følge av forskningen. En av fag-/ressurspersonene jeg intervjuet advarte mot det som kalles "informanttretthet". Det viktigste for å bygge opp tillit og samarbeid med disse gruppene er at de ser konkrete resultater i forlengelse av forskningsinteressen. Føringerne i sentrale bibliotekpolitiske dokumenter er såpass tydelige at jeg mener det er grunnlag for å sette i gang en utredning med et praktisk siktemål; å formalisere ansvaret for de nasjonale minoritetene i biblioteksektoren.

I løpet av en telefonsamtale jeg hadde med en kvinne fra romanifolket, ga hun uttrykk for at hun satte pris på min interesse for gruppen. "Takk for at du gjør dette for folket vårt." På vegne av bibliotekene i Norge synes det betimelig å svare: "Det skulle bare mangle!"

Litteratur

- Aabø, S., Audunson, R. & Vårheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places? *Library & Information Science Research*. Under publisering.
- ABM-utvikling (2008). *Hvem er de og hvor går de? Om brukeradferd i norske storbybibliotek*. Oslo: ABM-u. (ABM-skrift; 46).
- ABM-utvikling (2009). *Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2008*. Oslo: ABM-u. (ABM-skrift; 57).
- Andersen, L. (2009). *Frykten for å bli hentet*. Oslo: Conflux.
- AID. Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2009). *Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo*. Oslo: AID.
- Askerud, A. (1999). 'Å være tater er det flotteste i verden.': om norske tateres opplevelse og håndtering av egen identitet. Oslo: Universitetet. (Hovedoppgave i etnologi)
- Audunson, R. A. (2005) The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: The necessity of low-intensive meeting-places. *Journal of Documentation*, 61(3), 429-441.
- Audunson, R. A., Vårheim, A., Aabø, S. & Holm, E. D. (2007). Public libraries, social capital, and low intensive meeting places. *Information Research*, 12(4).
- Audunson, R. A. ([2010?]). *Møter, møteplasser, lokalsamfunn og sosial kapital*. Upublisert manuskript.
- Audunson, R. A. & Sophie, E. ([2010?]). Public libraries: a meeting place for immigrant women?. Upublisert tidsskriftartikkel.
- Baker, N. (2006). *The Mobile Library Traveller Project*. Essex County Council Libraries. Lokalisert 15. september 2008 på nettet:
<http://www.cilip.org.uk/aboutcilip/medalsandawards/LibrariesChangeLives/>
- Barth, F. (ed.) (1969, 1994). *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforl. : Pensumtjeneste.
- Bay, T. (2002). *Før det er for sent: sigøynernes livsbetingelser i Norge*. Oslo: Høgskolen. (HiO-hovedfagsrapport 2002:4)
- Belton, B. A. (2005). *Questioning Gypsy Identity: Ethnic Narratives in Britain and America*. Walnut Creek, Calif.: AltaMira Press.
- Berger, Å. (2001). *Mangfoldighedens biblioteker: flersproglig biblioteksbetjening i Danmark*. København: Bibliotekarforbundet.
- Bergh, G. (2006). *Bibliotekreform 2014*. Oslo: ABM-utvikling. 2 b. (ABM-skrift; 30,31)

- Bildøen, B. (1984). *Bibliografi over litteratur om sigøynere*. Oslo: Statens Bibliotekhøgskole.
- Bjerkan, L. & Dyrliid, L. (2001). *Om likhet, likeverd – og annerledeshet: et antropologisk blikk på tateres livshistorier*. Trondheim: NTNU.
- Bowers, J. (2006). *Private Past, Public Future: encouraging greater access to the South East's museums, libraries and archives for Gypsies and Travellers*. Surrey: Surrey County Council.
- Bullard, S. (2002). Gypsies, Tramps and Rage: Coping with Difficult Patrons. *Reference Librarian*, 36(75/76), 245-283.
- Buskoven, N. K. (2006). *Undersøkelse om bibliotekbruk*. Oslo: SSB.
- Cemlyn, S. (2008). Human Rights and Gypsies and Travellers: An Exploration of the Application of a Human Rights Perspective to Social Work with a Minority Community in Britain. *British Journal of Social Work*, 38, 153-173.
- Christensen, O. (2001). Diskriminering og rasisme. I: Eriksen, T. H. (red.), *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforl.
- Eide, B. & Aanesen, E. (2008). *Nasjonens barn*. Oslo: Conflux.
- Eikeland, M. C. (2007). *Fjerdestedet: folkebiblioteket som møteplass i lokalsamfunnet*. Oslo: Høgskolen. (Masteroppgave).
- Eriksen, T. H. (red.) (2001). *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, T. H. & Sørheim, T. A. (2003). *Kulturforskjeller i praksis: perspektiver på det flerkulturelle Norge*. (3. utg.) Oslo: Gyldendal.
- Essex County Council Libraries (2008). *Review of Mobile Library Service to Traveller Children and Families: Executive Summary*. Upublisert.
- Europarådet (1992). *Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk*. Strasbourg: Europarådet. (European Treaty Series 148. Non-official Norwegian version).
- FAD. Fornyings- og administrasjonsdepartementet. (2009, 18. november). *Pressemelding. Virkningene av romanipolitikken skal kartlegges*. Lokalisert 25. november 2009 på internett: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/pressecenter/pressemeldinger/2009/virkningene-av-romanipolitikken-skal-kar.html>
- Finnberg, K. & Vigur, L. (2009). *Mer än Katitzi och klezmer? En kvalitativ undersökning av biblioteksverksamhet riktad mot romer och judar*. Växjö: Universitetet.
- Folkebibliotekloven (1985). *Lov om folkebibliotek*.
- Gjerde, L. (1994). *'The orange of love' and other stories: the Rom-Gypsy language in Norway*, i samarbeid med Knut Kristiansen. Oslo: Universitetet.

- Gotaas, T. (2000). *Taterne : livskampen og eventyret*. Oslo: Andresen & Butenschøn.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Grewal, P. (2007). *Bonds and bridges : social capital in Tamil diaspora*. Oslo: Oslo University College. (HiO-masterreport 2007:7).
- Halpern, D. (2005). *Social Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Halvorsen, R. (2004). *Taternes arbeid for oppreisning og anerkjennelse i Norge*. Trondheim: Tapir.
- Hammershaug, B. (2007). Diverse artister : Viser på vandring i Norden, *Ballade*. Lokalisert 2. februar 2009 på nettet: www.ballade.no/nmi.nsf/printstory/art2007120713303865602655
- Hannikainen, L. & Åkermark, S. S. (2003). The Non-Autonomous Minority Groups in the Nordic Countries. I: Archer, C. & Joenniemi, P. (ed.), *The Nordic Peace*. Aldershot: Ashgate.
- Haugnes, G. M. (2009, 29. november). Sliter med data og skriving. *Aftenposten*.
- Hegseth, E. F. (2004). *Kampen om rommet: møter mellom en gruppe sigøynere og storsamfunnet, i lys av Bourdieu*. Tromsø: Universitetet. (Hovedfagsoppgave i sosiologi).
- Helsingforskomitéen (2009). *Norsk romani-/taterpolitikk: fortid, nåtid, fremtid*. Oslo: Den norske Helsingforskomité.
- Hjort-Larsen, A. (2001). En reise i tid og språk, *Apollon*, 2. Lokalisert 9. desember 2008 på nettet: www.apollon.uio.no/vis/art/2001/2/tatere
- Holmesland, H. (2006). *Arkivene, bibliotekene, museene og de nasjonale minoritetene*. Oslo: ABM-u. (ABM-skrift; 25).
- Hvinden, B. (red.) (2000). *Romanifolket og det norske samfunnet: følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hvinden, B. (2001). *Storsamfunn og minoritet: sammendrag av resultatene fra delprogram om romanifolket (taterne) og det norske samfunnet*. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Hvinden, B. (2005). *Sosial kapital. Innstilling fra et utredningsutvalg oppnevnt av Norges forskningsråd*. Oslo: Norges forskningsråd.
- IFLA ([2008]). *IFLAs flerkulturelle bibliotekmanifest. Det flerkulturelle biblioteket: en innfallsport til et kulturelt mangfoldig samfunn i dialog*. Oslo: ABM-u.
- Iversen, R. (1944). *Secret languages: The Romany Language in Norway*. Oslo: Dybwad.

- Jennische, R. (2004). *De nationella minoriteterna och folkbiblioteken: folkbibliotekens hantering av nationella minoritetsfrågor i ljuset av Sveriges officiella minoritetspolitik*. Uppsala: Universitetet. (Magisteroppsats).
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Kristoffersen, L. (2005). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Johansen, L. B. & Vedeld, I. T. (red.) (2008). *Mangfoldige minner: veier til Norge*. Oslo: Aschehoug.
- Karoli, S. (2009). *Sigøynerkongens datter: historien om mitt liv*. Oslo: Aschehoug.
- Kumlin, S. & Rothstein, B. (2005). Making and Breaking Social Capital: The Impact of Welfare-State Institutions. *Comparative Political Studies*, 38, 339-365.
- Larsen, A.-M. et al (2007). *Tatere som minoritet i et flerkulturelt samfunn: kulturformidling i barnehage og skole*. Trondheim: Dronning Mauds Minne, Høgskole for førskolelærerutdanning : Høgskolen i Sør-Trøndelag : Taternes Landsforening
- Larsen, A-M. (2008). En studie av taternes kultur i Norge. *Barn*, 4, 29-44.
- Levinson, M. P. (2007). Literacy in English Gypsy Communities: Cultural Capital Manifested as Negative Assets. *American Educational Research Journal*, 44(1), 5-39.
- Lidén, H. (1990). *Vokse opp som sigøyner i Norge: sosialisering i en etnisk minoritetsgruppe*. Oslo: Universitetet. (Magistergradsoppgave).
- Lidén, H. (2005). *Barn og unge fra nasjonale minoriteter: en nordisk kunnskapsoversikt*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lindell, L. & Thorbjörnsson-Djerf, K. (2008). *Ordbok över svensk romani: resandefolkets språk och sånger*. Stockholm: Podium.
- Lindi, L. I. (2006). *Samisk bibliotekstjeneste: bidrag til bibliotekutredningen*. Oslo: ABM-utvikling.
- Ljødal, H. (2004). *Folkebiblioteket som offentlig møteplass i en digital tid: en kvalitativ undersøkelse*. Oslo: Høgskolen. (Masteroppgave).
- Mason, P. & Broughton, K. (2007). Gypsy/Traveller Children and Families: the Potential of Working with Networks. *Social Policy & Society*, 6(2), 243-253.
- Moss bibliotek ([2009]). *Nettverksbygging i Mangfoldsåret: sluttrapport*.
- Muddiman, D. et al. (2000). *Open to all?: The public library and social exclusion*. [London]: Resource: The Council for Museums, Archives and Libraries.
- Møystad, M. Ø. (2008). Taternes lange vei fra reisende til fastboende. *Heimen*, 45, 57-70.

- Møystad, M. Ø. (2009). *Latjo drom : Romanifolkets/taternes kultur og historie*. Elverum: Glomdalsmuseet.
- Nagy, A. & Péterfi, R. (2004). *A feladatra készülni kell: A cigányság kulturális beilleszkedése és a közönyvtár* (Preparing for the task: Cultural integration of the Gypsies and the public library. Summary). Budapest: OSZK.
- Nagy, A. & Péterfi, R. (2005). Cultural integration of gypsies and public libraries in Hungary. I: Proceedings, The 13th BOBCATSSS symposium. Budapest: ELTE.
- Nagy, A. & Péterfi, R. (2008). *Hidszerepek. Cigány integrációs kérdések* (Bridge roles: Questions of Gypsy integration. Summary). Budapest: OSZK.
- Olsen, Å. (2003). *Tatere : en fagbibliografi*. Oslo : Høgskolen.
- Pateman, J. (2002). Reasons to be wrathful. *Library Management*, 23(1/2), 17-22.
- Pateman, J. (2005). *Tackling Social Exclusion in Libraries*. Keynote address at the Vancouver Public Library Staff Conference.
- Pettersen, K.-S. (2005). *Tatere og Misjonen: mangfold, makt og motstand*. Oslo: NOVA.
- Pettigrew, T. (1998). Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D., Feldstein, L. M. & Cohen, D. (2003). *Better Together: Restoring the American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D. (2007). E pluribus unum: diversity and community in the twenty-first century: the 2006 Johan Skytte prize lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137-174.
- Olgaç, C. R. (2006). *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola: från hot till möjlighet*. Stockholm: HLS. (Doktorsavhandling).
- Rees, L. (2009). *Romfolk og utdanning*. Upublisert prosjektbeskrivelse.
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ringdal, K. (2007). *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rønning, R. & Starrin, B. (red.) (2009). *Sosial kapital i et velferdsperspektiv: om å forstå og styrke utsatte gruppers sosiale forankring*. Oslo: Gyldendal.

Schlüter, R. (1993). *De reisende: en norsk minoritets historie og kultur*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

SEIF. Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (2007). *En plass i samfunnet – også for meg? Rapport mars 06 – mars 07*. Lokalisert 26.november 2008 på nettet: <http://www.seif.no/en/rapport06-07/>

Skogaas, P. & Lilleholt, K. (1978). *En for hverandre: sigøynerne Milos Karoli og Frans Josef forteller*. Oslo: Gyldendal.

Sophie, E. (2009). *Biblioteket som møteplass for innvandrerkvinner?* Oslo: Høgskolen. (Masteroppgave).

Stephansen, S. M. (2007). Skal redde romanispråket. Lokalisert 27. august 2008 på nettet: www.forskning.no/artikler/2007/september/1190963135.15/print
St.meld. nr. 15 (2000-2001). *Nasjonale minoriteter i Noreg: Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Kommunal- og regionaldepartementet.

St.meld. nr. 23 (2008-2009). *Bibliotek: kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid*. Kirke- og kulturdepartementet.

St.meld. nr. 48 (2002-2003). *Kulturpolitikk fram mot 2014*. Kultur- og kirke departementet.

St.meld. nr. 22 (1999-2000). *Kjelder til kunnskap og oppleving: Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet*. Kulturdepartementet.

St.prp. nr. 80 (1997-1998). *Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter*. Utenriksdepartementet.

Tapaninen, M. (2005). Romsk litteratur i centrum. *Bibliotek för alla (TPB)*, 2, 14.

Theil, R. (2007). *Skyformasjonane på San Franciscos sørhimmel i grålysninga 30. april 1882 og grunnane til at vi ikkje har sett namn på dei: reiser mellom språk*. Oslo: Samlaget.

UNDP. United Nations Development Programme (2002). *Avoiding the Dependency Trap*. Bratislava: UNDP.

Vaagan, R. (red.) (2003). *Det multikulturelle bibliotek: visjon og virkelighet*. Oslo: Høgskolen. (HiO-rapport; 31).

Vaagan, R. (2005). *Bibliotekene og det flerkulturelle Norge*. Oslo: ABM-u.

Vårheim, A. (2007). Social capital and public libraries : the need for research. *Library & Information Science Research*, 29, 416-428.

Vårheim, A., Steinmo, S. & Ide, E. (2008). Do libraries matter? Public libraries and the creation of social capital. *Journal of Documentation*, 64(6), 877-892.

Vårheim, A. (2009). Public libraries : places creating social capital?. *Library Hi Tech*, 27(3), 372-381.

Vårheim, A. ([2010?]). Gracious space: library outreach strategies towards immigrants as tools in the creation of social capital. Upublisert tidsskriftartikkel.

Weller, K. (2005). Rolling Stock : Library and Information Services for Gypsies and Travellers. *Libri*, 55, 206-215.

Vedlegg

Vedlegg 1	Kartleggingsundersøkelse
Vedlegg 2	Intervjuguider
Vedlegg 3	Oversikt over informanter, hovedtrender fra intervjuene

Vedlegg 1. Kartleggingsundersøkelse

[Følgetekst:]

De nasjonale minoritetene romani (tatere) og rom (sigøynere) en 5-minutters spørreundersøkelse

Bibliotekene er blant de mest vellykkede offentlige kulturinstitusjonene når det gjelder å bidra til mangfold og integrering av minoriteter. Kan vi bli enda bedre?

I 1999 ratifiserte Norge Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Disse minoritetene er kvener, jøder, skogfinner, rom og romani. Jeg holder på med en masteroppgave om bibliotek og de to sistnevnte gruppene, rom (sigøynere) og romani (tatere). I den forbindelse håper jeg dere vil bidra ved å svare på noen få spørsmål. Det skal ikke være nødvendig å lete etter informasjon for å besvare spørsmålene. Svar ut fra det du/dere tror og husker.

Resultatene fra undersøkelsen vil bli anonymisert når de presenteres i masteroppgaven.

[Nettskjema:]

Kjenner du til om det bor/oppholder seg noen i bibliotekets nedslagsfelt

- med bakgrunn fra romanifolket Ja/Nei/Vet ikke
- med bakgrunn fra romfolket Ja/Nei/Vet ikke

Kjenner du til om biblioteket har brukere

- med bakgrunn fra romanifolket Ja/Nei/Vet ikke
- med bakgrunn fra romfolket Ja/Nei/Vet ikke

Har biblioteket bøker eller annet materiale med tilknytning til

- romanifolkets kultur og historie? Ja/Nei/Vet ikke
- romfolkets kultur og historie? Ja/Nei/Vet ikke

Har ovennevnte vært etterspurt av bibliotekets brukere?

Ja/Nei/Vet ikke

Har biblioteket tatt andre initiativ (f.eks utstillinger, foredrag, temadager) for å fokusere på rom/romani?

Ja/Nei/Vet ikke

Hvis ja, hvilke?

Anser du det som relevant for ditt bibliotek å sette mer fokus på rom- og romanifolket?

Ja/Nei/Vet ikke

Hvis ja, har du tanker om hvordan?

Vedlegg 2. Intervjuguider

Intervjuguide fag-/ressursperson, person med minoritetsbakgrunn

Om intervjupersonen, tilknytning til temaet

Folkegruppen i Norge

Antall

Organisering

Språk, kultur

Bosituasjon, reisevirksomhet

Familiestruktur

Arbeid, utdanning, barnehage

Bruk av internett, andre medier

Nettverk, arenaer for møter og dialog

Tillit (myndigheter, offentlige instanser, folk generelt, innad i gruppen)

Utfordringer og behov

Folkegruppen og bibliotek

Umiddelbare tanker og assosiasjoner?

Biblioteket som et relevant sted å oppsøke?

Biblioteket som samarbeidspartner?

Eventuelle referanser og tips til kontaktpersoner

Intervjuguide fagperson bibliotek

Om intervjupersonene og virksomheten som vedkommende representerer

Biblioteket og forholdet til minoritetsgrupper generelt

Et relevant tilbud, hva er det?

Biblioteket som et relevant sted å oppsøke, hva skal til?

Kompetansebehov i bibliotekene

Rom, romanifolket og bibliotekene

Kjennskap til initiativ, tilrettelegging i bibliotekene

Nasjonale minoriteter, hvordan kan bibliotekene bidra

Muligheter og utfordringer for bibliotekene overfor gruppene

Biblioteket som møteplass

Kompetansebehov i bibliotekene

Vedlegg 3. Oversikt over informanter, hovedtrender fra intervjuene

Oversikt over informanter:

Intervju nr.	Kategori	Felt	Antall personer	Beskrivelse
1	Fag-/ressursperson	Rom	1	Ansatt i hjelpeorganisasjon
2	Fag-/ressursperson	Rom	1	Offentlig ansatt, undervisningssektoren
3	Fag-/ressursperson	Rom	1	Offentlig ansatt, språk- og kulturkompetanse, personlig kjennskap
4	Fag-/ressursperson	Rom/ romani	1	Offentlig ansatt, språk- og kulturkompetanse, akademia
5	Fag-/ressursperson	Romani	1	Offentlig ansatt, abm-sektoren
6	Fagperson	Bibliotek	4	Ansatte i enhet for flerkulturelle tjenester
7	Fagperson	Bibliotek	1	Aktiv i rådgivende organ for flerkulturelle tjenester
8	Fagperson	Bibliotek	1	Ansatt i folkebibliotek, personlig kjennskap til rom
9	Fagperson	Bibliotek	1	Ansatt i fylkesbibliotek, erfaring fra flerkulturelle prosjekter
10	Minoritetsbakgrunn	Rom	2	Sentral person i rommiljøet med ektefelle
11	Minoritetsbakgrunn	Romani	2	Ektepar med barn i skolealder. Aktive i miljøet, men ikke i organisasjonsarbeid
12	Minoritetsbakgrunn	Romani	2	Representanter for interesseorganisasjon
13	Minoritetsbakgrunn	Romani	1	Ung voksen, fra sentral romanifamilie. Engasjert i etnopolitiske spørsmål, men ikke involvert i organisasjonsarbeid

Hovedtrender fra intervjuene:

Intervjuene er presentert i henhold til rekkefølgen i tabellen på forrige side. Jeg gjengir kun resultater fra intervjuer med fag-/ressurspersoner knyttet til en minoritetsgruppe, og informanter med minoritetsbakgrunn. Svarene gjengis stikkordsmessig og er strukturert i forhold til de to hoveddelene i intervjuguiden.

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
1	<p>Rombefolkningen er Norges mest marginaliserte gruppe. Har vært helt glemt siden nedleggelse av Sigøynerkontoret på 90-tallet. Rom selv har også bidratt til å forsterket marginaliseringen. Reprodueres en kultur preget av marginalitet, fattigdom, analfabetisme. Rom preget av en negativ holdning, skepsis til storsamfunnet. Har på mange måter resignert.</p> <p>Roms eneste kontakt med storsamfunnet er når de banker på døren til offentlige kontorer for å få hjelp. Ser offentlige tilbud som farlig, en trussel om fornorsking (spesielt utdanning). [Egen organisasjon] ønsker integrering, og ikke segregering i form av egne klasser, barnehager osv. Vil styrke innsatsen overfor barn og unge. Det er dem det må satses på. Aksepterer barneskole stort sett, men problemene begynner for alvor i ungdomsskolen. Gjelder særlig jentene. Redde for at de skal miste sin renhet. Har vært en utbredt holdning hos myndigheter at kulturelle begrunnelser har vært overordnet andre grunnleggende rettigheter. Dette er diskriminerende, behandler ikke andre barn slik. Må også jobbe overfor foreldrene. Viktig med nærhet mellom skole og hjem, mye kontakt. Foreldrene må føle seg trygge.</p> <p>De fleste rom i Oslo er ganske bofaste. Hvis de reiser er det gjerne i sommerferien. Reisingen krever mye ressurser, ikke så mange som har. Reisevirksomhet kan bli brukt av gruppen som argument for at barna ikke kan være i skole, men viser seg ofte at barna bare blir gående hjemme fra april til oktober. Blir en ond sirkel. Barna mister veldig mye av undervisningen, henger etter. Vil ikke på skolen, blir mobbet. Blir ikke motivert av foreldrene. Noen i yngre generasjon mer motivert for å gjøre ting annerledes, noen unge foreldre, særlig alenemødre. Bygger på egne erfaringer, ønsker at barna skal få det bedre. Viktig å satse på disse. Liten gruppe, kanskje 4-5 mødre. Enkle tiltak, gratis SFO, barnehage, leksehjelp, følge til skolen. Kan fungere som</p>	<p>[Egen organisasjon] har oppfordret barna om å bruke biblioteket, men bibliotek er et ikke-ord, ikke noe de kjenner til. Kan bli på sikt. Viktig at det er noe interessant og spennende. Tror ikke de ser på biblioteket som noe truende, kjedelig ja, men ikke skummelt. Har vært i veldig mange hjem, men aldri sett bøker. Gjerne flotte PCer og flatskjermer, ingen bokhyller, bøker eller aviser.</p> <p>Bibliotekene kunne tilby noe på romanes, eller noe som handlet om deres egen kultur. Ville virke veldig positivt. Noe å identifisere seg med. Lydbøker et godt forslag. Videreføre muntlig tradisjon, kunne bli innlest på romanes. Musikk er de veldig opptatt av. Kan trekke rom til biblioteket.</p> <p>For barna er det å gjøre lekser hjemme nærmest en umulighet. Alt annet enn ro. Trenger leksehjelp. Kanskje biblioteket kan gi et ekstra tilbud, anses som et trygt sted.</p> <p>Å ansette en voksen medhjelper med rombakgrunn veldig positivt. Må ikke stille for høye krav til formell kompetanse, men engasjement og interesse. Kan sikre barnas kontinuitet, være et mellomledd. Har fungert veldig bra i Spania i skolesammenheng. Utfordring å finne de rette personene, må være noen som alle i miljøet kan akseptere. Tror det kan være mulig.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>modell for helhetlig handlingsplan i en mindre dimensjon.</p> <p>Boligsituasjon, de fleste leier på det private markedet. Vanskeligheter, redde for å bli kastet ut. Har behov for trygghet og mer permanente løsninger. Møtes med fordommer og skepsis, må være veldig forsiktige.</p> <p>Antall usikkert, finnes ikke ordentlige statistikker, trass i at Norge er pålagt å ha slik oversikt. Ca 400-500, herav ca. 150 barn. Utdanningsetaten har registrert 71 elever (sept 08), av disse er mer eller mindre 52 på skolen.</p> <p>Språk: de fleste snakker gebrokkent norsk. Eget språk, romanes. Kan ikke uttrykke seg skriftlig. Arbeides med å utarbeide ordbok, status? Kanskje noe materiale fra sigøynerklassene på 90-tallet? Trenger litteratur av og om deres kultur. Eks. fra Sverige, Romske kulturcentrum. Hvis barna kunne få lære om sitt eget folk på skolen, føle at "mitt folk har også bidratt til den norske historien". Viktig at de kan få noe positivt å identifisere seg med. Muntlige tradisjoner, [egen organisasjon] oppfordrer til å skrive ned, trenger noen med litt utdanning som kan skrive på romanes, så kan andre oversette til norsk. Arrangerte Rombarnas dag for noen år siden i samarbeid med Utdanningsetaten, veldig positivt. "Wow, en dag for meg og mitt folk!"</p> <p>Norske rom inkluderer ikke andre som kommer utenfra, fra andre land i Europa. "De er ikke ekte rom". F.eks Raya Bielenberg. Aksepterer ikke annerledeshet. Synd, for da kunne de vært tilført mye ekstra, stått sterkere. Har nettverk særlig basert på familie og allianser, forretningsforbindelser. Men ikke noe organisert. Kan ikke jobbe etnopolitisk, har aldri gjort det. [Egen organisasjon] prøver å si at identiteten kan bli styrket, ikke truet gjennom mer skolegang. Kan bli hørt. Eks. fra Spania, der romkulturen er mer anerkjent som en viktig del av spansk kultur. Har kultursentre, regionale råd osv. Positive rollemodeller. Savner det i Norge. Hvis f.eks bare 5 barn kunne få ordentlig utdanning! [Egen organisasjon] jobber for å motivere barna når de går over i ungdomsskole, særlig jentene.</p> <p>Rom flinke til å bruke internett/PC, fleste har</p>	

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>PC hjemme. Pleier å si: "Dere er råsmarte, får dere bare litt mer skolegang er det ingenting som kan stoppe dere!"</p> <p>Skulle ønske det var mer intern solidaritet. Utpreget skepsis og manglende tillit til det offentlige/hjelpeapparatet. Når [informanten] ringer rundt til off. instanser får mange sukk, "å, de er så vanskelige å jobbe med." Gjensidig problematikk. Minoriteten har isolert seg, men også vært helt glemt i mange år. [Egen organisasjon] ønsker å gjøre dem synlige på en positiv måte, men uunngåelig å også rette fokus mot negative trekk. Får da kritikk fra rom, noen bryter kontakten. Andre gjenopptar dialogen. Noen snakker med [egen organisasjon], men tør ikke være selvkritiske innad i gruppen.</p> <p>Inne i en veldig spennende periode.</p>	
2	<p>Bruk av betegnelse: bruker <i>rom</i> når de snakker med andre om gruppen. De kan gjerne bruke <i>sigøynere</i> seg i mellom og når man er godt kjent, fortrolige.</p> <p>Romgruppen bor i Oslo, iallfall når man snakker om "vinterboing". En familie i Moss. De norske rom er organisert i to grupper med hvert sitt overhode. Men er stort sett sovende foreninger. Mulig at Jan Jansen har startet egen forening? Har minimal erfaring med å drive en forening, men forstår at de må ha det for å kunne få midler fra det offentlige. Snakkes mye om organisering, men fungerer i praksis dårlig. Finnes personer i miljøet med stor kontakflate som gjerne står frem i media, f.eks Andreas Müller, Jan Jansen og Alex Karoli. Andre kan være mer forsiktige med å si utad at de er rom.</p> <p>Reiser stort sett bare på sommeren, iallfall dem vi har kontakt med. Har sammenheng med økonomiske og helsemessige forhold. De fleste er med i pinsemenigheten. Har egen menighet, men leier lokale av Filadelfia. Legger veldig vekt på å være velkledd. Merkeklær. En trend siste ca 15 år.</p> <p>Norske rom er opprinnelig en gruppering med vekt på handel. Finnes ulike grupperinger i Europa, f.eks i Øst-Europa legges mer vekt på musikk og dans. Endringer mht hva de kan selge. Norske rom sier at de selger tepper. I Sverige lever</p>	<p>Bibliotekbruk, må se nytteaspektet. Eks. gutt på 16, hadde aldri vært på biblioteket. Men fikk vite at det var gratis internett og gratis å låne, ble ivrig bruker, særlig av datamaskinene.</p> <p>Hørt om engelske bibliotek som er lagt til kjøpesentre, åpent og lett tilgjengelig. Viktig for å senke terskelen. Deichmanske ligger som en bastion og minner mer om Tinghuset, ikke et sted man går inn uten videre.</p> <p>Lekseklubb? Var på besøk hos en familie forrige uke og ungene kom hjem fra skolen. Fikk beskjed om å sette ranslene ute på verandaen med en gang, "Det lukter skole". Kanskje ikke så lett å gjøre lekser hjemme. Skolen vært et redskap i nasjonsbygging, enhetstankegang. Er kanskje erkesymbolet på fellesskapet som rom ikke alltid ønsker å være en del av.</p> <p>Viktig at rom er representert i bibliotekets tilbud, at det finnes noe som handler om dem. Trenger ikke være så mye.</p> <p>Bibliotekets utstillingsfunksjon. Kan vise film etc som formidler noe om gruppen. Usikkert om rom selv vil komme av den grunn. Mangler talspersoner i Norge som kan formidle på ulike arenaer. Alltid Raya som blir brukt, men hun er ikke representativ for den norske gruppen.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>en del av å selge biler. Rom har opplevd at lovverket ble formulert for å hindre deres omreisende livsstil i løpet av 1900-tallet, mange utfordringer.</p> <p>Mange er ivrige brukere av internett. Noen har tilgang hjemmefra. Noen veldig flinke, andre helt blanke, men lærer fort. Flinke til å finne muligheter og bruke nettet i henhold til sine interesser. Chatter på romanés. Vanskelig å tenke seg at det blir en skriftspråknorm for norsk romanés. Gruppen er liten og få er skrivekyndige. Språk utvikler seg gjennom bruk.</p> <p>Gruppen gir ofte uttrykk for at de vil være i fred og har det bra. Noen har det ikke så bra, men sånn er det jo i alle befolkningsgrupper. Men for å få midler fra staten må de lære seg hva som skal til og drive med aktivitet. Har vært litt kniving mellom rom og romani i forhold til hvem som får støtte osv.</p> <p>I Norge ønsker vi å gi like muligheter til alle, men noen må settes i stand til å ta imot og benytte det som finnes av tiltak. Rom er en marginalisert gruppe, trenger større forståelse av samfunnet, mer kunnskap kan åpne muligheter. De har masse kunnskap, men kanskje ikke nok om samfunnet generelt. Rom ønsker å leve som alle andre, men uten å tvinges inn i vanlig lønnsarbeid. En terskel å komme over, mangler kunnskap for å se at det kan følge fordeler med en større integrering. Å forholde seg til sosialkontor kan også være krevende, må fylle ut skjemaer, være i aktivitet, dokumentere. Kanskje ikke noe friere enn lønnsarbeid? Kanskje er livet enklere ved å ta skolegang enn "friheten" i å være utenfor? (F.eks historien om ulven og hunden). For å kunne motivere rom til å benytte rettigheter og tilbud er det viktig at de ser nytten i det.</p> <p>Rom er veldig oppmerksomme på forskjellen mellom dem og de norske. Har et markeringsbehov. Viktig å være oppmerksom på dette, klare å inkludere uten at de føler at de må være som alle andre. De er vel egentlig ikke så forskjellige, men...</p>	<p>Eksempelvis ingen av de andre rom som går på Sigøynerfestivalen, hun er gift med norsk og kommer fra Russland. Man kan prøve å invitere de som faktisk har stått frem i media, spørre om de vil holde foredrag og lignende. Kanskje barn i skolene kan trekkes inn. Utstyre dem med kamera og la dem dokumentere sine liv?</p> <p>Bibliotekpersonalet bør nok vite litt mer enn det stereotype. Kan være stor forskjell på teori og praksis. Rom er nok i virkeligheten mer pragmatiske enn både de selv og litteraturen kan gi uttrykk for (er vi ikke alle?). Dialog med gruppen om hva de egentlig ønsker å vise frem, ikke nødvendigvis dansende damer med fargerike skjørt...</p>
3	<p>Sigøynere i Norge, dvs sigøynere som er norske statsborgere. Reiser fremdeles, kan bruke uttrykket "halv-nomadiske". Reising er én årsak til problematisk forhold</p>	<p>Oppfatter ikke biblioteket som truende, kan finne på å gå dit hvis forholdene ligger til rette for det.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>til skolegang, kulturell motstand er en annen.</p> <p>Skriftspråk kobles opp mot kontroll. Analfabetisme gir en viss form for beskyttelse. Viktig for mange å opprettholde idéen om analfabetisme. Lesing regnes som en "gaje"-ting. Det hender av og til at noen gifter seg eller blir samboer med en gauché. Var på besøk hjemme hos en dame som hadde gjort det, og mannen hadde noen bøker liggende fremme. Moren til kvinnen kom på besøk og fikk se bøkene. Da sa hun "Har du bøker? Er du blitt helt dum?" (dvs. norsk)</p> <p>Sterkt familiebaserte nettverk. Såkalt "patri-lokale". Det moralske fellesskapet ~de med felles normer ~de som blir definert som rom. Å tilhøre det samme moralske fellesskapet er viktigere enn etnisiteten i seg selv (genetisk). Storsamfunnets merkelapper er noe annet enn det gruppen selv bruker av definisjoner og avgrensninger. Rom opplever ikke de samme moralske sperrene overfor nordmenn som f.eks to nordmenn som tilhører samme moralske fellesskap med de forpliktelser det medfører.</p> <p>Har et intenst sosialt liv innad i gruppen. En kvinne som ble spurt om hva som var den viktigste forskjell på rom og norske, svarte etter å ha tenkt seg om: "Vi er mye sammen". Deltar på religiøse møter rundt om i Europa. Relatert til Pinsebevegelsen. CMERI – Centre Missionaire Evangelique Rom International. Pastorer utnevnes av denne.</p> <p>Individuelle valgmuligheter? Tar mange generasjoner å nå dit i så fall. Tror ikke det går an å kombinere det å bevare kulturen med mer individuell valgfrihet. Finnes ingen absolutte løsninger på dette dilemmaet. Går ikke an å forandre situasjonen uten at det vil kollidere med andre humanistiske normer. Sigøynerne har i uminnelige tider vært utsatt for sterkt kulturelt press uten å gi etter.</p> <p>De norske rom utvandret fra Romania (Valakia) for ca 150 år siden. Språket som snakkes av rom i Transilvania i dag er veldig likt det norske rom bruker. Sier litt om kulturell gjenstridighet, i og med at det bevares muntlig.</p> <p>Opplever sigøynerne som morsomme,</p>	<p>Generelt finnes det veldig lite litteratur for sigøynere. Det som finnes er mer akademisk, skrevet om heller enn skrevet for. Finnes en sigøynerlitteratur, men den befinner seg inni hodene på dem, muntlig tradisjon.</p> <p>Er ikke spesielt opptatt av egen historie, at de opprinnelig kommer fra India er noe forskere har funnet ut.</p> <p>Fortjener et bibliotektilbud som alle andre, men har stort sett ingen tradisjon for bøker og lesning.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>gjestfrie, folk med mye humør og livskraft. Flinke til å ordne seg, utnytte muligheter. Å ikke lære seg norsk helt er også en form for kulturell motstand. Litt ulike holdninger i gruppen til det å lese tekster på romanés. Noen synes det kan være litt moro.</p> <p>Voksenopplæring. Motivasjonen er hovedsakelig å vise velvilje. Kjenner systemet godt, vet at de må samarbeide noe.</p> <p>AID handlingsplan. Nå skal sigøynerne siviliseres igjen. Ref St.meld 37 (1973-74) om opplæring, barnehage, boliger. Tiltakene varte frem til "diamantkuppet" og nytt borgerlig flertall i bystyret. Sigøynerkontoret lagt ned. Da hadde ingen av sigøynerne fått seg et yrke. Nå er sigøynerne i ferd med å bli gjenoppdaget. Prosjektet ved Løren skole dels resultat av påtrykk fra Europarådet og moralsk panikk i forbindelse med knivstikking osv.</p> <p>Sigøynerne er interessert i en viss kontakt med storsamfunnet. Vil vite hva som skjer og besluttes som har betydning for dem. Bra at det er nye folk som kommer inn. Har selv vært med lenge, har sympati for sigøynerne, men liten tro på tiltak (?). Eksempel fra Romania. I kommunisttiden hadde alle jobb, alle måtte jobbe. Demokratiet kom, tolket som "betyr at alle kan gjøre som de vil". Alle sigøynerne ble arbeidsledige.</p> <p>To holdninger til sigøynerne i Norge: Elendighetsbeskrivelse Romantisering</p> <p>Intellektuelle rom, folk som tar utdanning, defineres gjerne ut av fellesskapet. Den norske jenta som fullførte videregående giftet seg med rom fra Tyskland og reiser nå rundt med to barn og caravan.</p>	
4	<p>Tatere/romani er veldig opptatt av å bli holdt atskilt fra rom. Språklig sett er det mye likt. Men viktigste forskjell: Rom bruker romanés som morsmål i dag, taterne bruker romani mest som et hemmelig språk, ingen bruker det som morsmål. Det er en veldig ulik språksituasjon.</p> <p>Engasjert i utstillingsprosjekt, opplevde da at taterne ikke var så opptatt av å bruke romani som skriftspråk i utstillingen. De gjør ikke det selv, muntlig språk. Det finnes ingen bøker på norsk romani. Men TL og</p>	<p>Bibliotekene tilbyr ikke bare bøker lenger, musikk vil være viktig overfor romanifolket. F.eks Elias og Veronica Akselsen. Å bruke musikk er en viktig og positiv måte å profilere og markere romanikulturen på. Finnes veldig mye.</p> <p>Utstillinger er en mulighet.</p> <p>Taterne har ikke en boklig kultur, vil si at de omtrent ikke forholder seg til lesning. Lydbøker kan kanskje være et alternativ, men ikke sikkert at det slår</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>andre har ytret ønske om at situasjonen skal endres. Skal oversettes til romani noen hefter som Anna Gustavsen har skrevet om sin barndom. Sier litt at de ikke selv har denne kompetansen. På lengre sikt er det ønske om å utgi en lærebok. Ordbok og grammatikk er under arbeid.</p> <p>Uenighet blant taterne om hvordan det egentlig står til med språket. Man må trå varsomt når man uttaler seg og forholder seg til ulike representanter for romanifolket. Mange tror "buroer" har en baktanke med alt de gjør, prøve å tjene penger på dem, lure dem. Forståelig ut fra den negative erfaringen de har med det offentlige og norske folk.</p> <p>Finnes en veldig fin ordbok av Ragnvald Iversen, Secret Languages of Norway, 3 bind. 1 bind handler om romani. Utgitt 1950.</p> <p>Gjest Baardsen var den første som skrev om romani, laget en ordliste. Eilert Sundt bygde delvis på det Gjest Baardsen hadde skrevet.</p> <p>Ofte brukes ortografi som bygger på norsk. Det er ikke noe fremmed i lydsystemet til norsk romani, slik det er i romanés. Ikke avgjort hva slags skrivemåte som velges i kommende utgivelser på romani.</p> <p>Romani i Norge og Sverige er egentlig det samme språket. Romani hadde opprinnelig 2 kjønn, men har fått 3. Bøyningen av verb ligner nynorsk. Kjenner ikke til at det er utgitt noe særlig på romani i Sverige heller.</p> <p>Martin Mathiassen Skou, romani fra Jæren, tok lærerskolen sammen med Arne Garborg. Laget et lite hefte med noen småting på romani, Paa Fantestien, utgitt i 1893.</p> <p>Mange tater på Østlandet vil ikke anerkjenne de på Sørlandet/Sør-Vestlandet som tater, omtales som "fanter". Snakker "rodi" (men det er så å si likt deres romani). Når [informant] har bemerket at det finnes mange organisasjoner, kan responsen være: 'Er det egentlig det?' (dvs anerkjenner bare egen org som 'ekte').</p> <p>Fremdeles veldig familiebaserte nettverk. Utrolig sterke nettverk. Taterne er mye mindre integrert enn det [informant] ventet. Føler seg til dels utstøtt og holder dels</p>	<p>an, forbindes med ukjent bokkultur.</p> <p>Få av romanifolket med høyere utdanning. Forbindes med å forlate den tradisjonelle taterkulturen. Vanskelig å kombinere. Veldig mange har nesten ikke gått på skole, lese- og skriveferdighetene er svake.</p> <p>Et hovedpoeng mht alle tiltak/initiativ: at det må skje i samarbeid og forståelse med romanifolket.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>avstand selv. Lever i større grad som tradisjonelle tater enn det man kanskje skulle tro. [Informant] gikk opprinnelig ut fra at taterkulturen var i ferd med å forsvinne, men nei, holder stand. Fortsatt mye reising, særlig mai til september. De var lettere å identifisere før. Andre yrker nå, men noen typiske, f.eks blikkenslagere. Den yngre generasjonen ser ut til å følge opp. Taterne ser til det samiske folket, hva de har fått til. Men deres situasjon er veldig forskjellig fra samenes. Samene har sitt geografiske kjerneområde. De kan gjøre karriere innenfor det samiskspråklige samfunn på ulike måter. Taterne er få og spredt, har ikke de samme mulighetene.</p> <p>Møter fortsatt fordommer, kan overhøre norske på butikken som f.eks sier "du burde ikke flytte dit, der bor det så mange tater".</p> <p>Har ikke en velutviklet organisasjonskultur, vil ta tid.</p>	
5	<p>Anslås vanligvis at det finnes 2-3000 tater i Norge. Har ikke folketellinger basert på etnisk bakgrunn.</p> <p>Taternes Landsorganisasjon (TL), tidligere Romanifolkets (RL). En fraksjon har dannet Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR). TL har flest medlemmer på det sentrale Østlandet, LOR på sørvestlandet. Diskusjon om bruk av betegnelse romani/tater.</p> <p>Romani er ikke et morsmål lenger. Vært mye brukt som et hemmelig språk, kodeveksling. Ikke standardisert.</p> <p>Mange tater reiser fremdeles i perioden mai til september. Men drar ofte til en campingplass i nærheten, samles. Såkalte 'ny-tatere' er mer opptatt av tradisjonell klesdrakt og andre ytre symboler. Renslighetsidealet står sterkt hos mange tater.</p> <p>Taternes musikktradisjoner er utviklet i samspill med de norske. Glomdalsmuseet jobber med å utvikle et folkemusikkarkiv, gruppe ved UiO forsker på folkemusikktradisjoner.</p> <p>Tatere i Norge har en del kontakt med resande i Sverige. Romanifolket har en veldig familiebasert kultur. Familien utgjør nettverket stort sett. Tradisjon for å gifte seg</p>	<p>Ser at bibliotekene blir mye brukt av nyere minoriteter. Tror det er potensiale for økt bruk når det gjelder rom og romani. Biblioteket kan kanskje fungere som mellomledd mellom barn og skole når familien er på reise, gjennom internettoppkobling, leseplass osv.</p> <p>Håper på samarbeid med bibliotekene mht utstillinger.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>tidlig, tradisjonelt rollemønster der jentene ofte blir husmødre. Har forholdsvis få broer til andre nettverk.</p> <p>Få har utdanning, men flere i gruppen begynner å fokusere mer på det. Trenger folk på alle felt i samfunnet. Det er et behov for de fleste minoriteter å bli mer synlige. Mange romani aktiviserer sin minoritetsstatus kun i møtet med andre romani. En slags uskrevet regel at man ikke forteller at andre er av taterslekt dersom de selv ikke er åpne om det. Fortsatt fare for sosialt stigma.</p>	
10	<p>Viktig å bygge opp tillit mellom rom og den øvrige befolkningen. 62 rombarn går på skole pr. i dag, ønsker at alle skal få gå på skole. De som reiser bor ca 6 mnd i året i Oslo, reiser april til oktober. Ca 700 rom som er norske statsborgere, men av dem omtrent 200 som må bo i utlandet fordi det er vanskelig å skaffe bolig her. Får ikke leie når folk skjønner at de er rom. Men noen eier leilighet selv. Ønsker seg et bosted der flere kan bo sammen/i nærheten av hverandre (et slags kompleks), og hvor det også er et samlingssted. Slikt finnes i andre land.</p> <p>Romani Cultura. Ny organisasjon, oppstartsfasen. Ønsker å åpne kultursenter/ressursenter i sentrum. Skal også være et sted for undervisning og kontor for å skaffe arbeid. Departementet har satt av midler til nasjonale minoriteter, ønsker å kunne bruke disse til senteret. Vil også være åpent for norske og det er sannsynlig at noen norske vil jobbe der med undervisning osv.</p> <p>Jenter som blir 12-13 år tas ut av skolen fordi de er spesielt utsatt for dårlig påvirkning. Ønsker å gi dem undervisning i trygge omgivelser i eget senter. Mange ungdommer trenger mer utdanning. Målet er å få fast arbeid. Får vi fast jobb, slutter vi med reisingen. Nødvendig med endringer, kan ikke leve av reisingen lenger, iallfall ikke i Norge. Er ikke velkomne på campingplasser, folk har fordommer og vil ikke kjøpe av rom. Opplever mer respekt i Sverige.</p> <p>Ønsker å starte egne virksomheter, f.eks kaféer, butikker, sy klær.</p> <p>I Norge finnes veldig lite litteratur på</p>	<p>Bibliotek? Nei, vi er jo businessfolk, er ikke opptatt av bøker. Kan ikke se for seg en rom som står på biblioteket og leser i en bok. Passer ikke.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>romanés. Men kan skjønne den som brukes i andre europeiske land. Har kommet ut noe i Sverige osv. I land der det er mange, f.eks Ungarn, har de egen radiostasjon på romanés.</p> <p>Alle bruker internett, mange er veldig flinke. [Slektning] bruker internett for å holde kontakt med skolen når de reiser.</p> <p>Tett samhold i gruppen. Holder sammen og har kontakt med slektninger i hele verden. Er én i sorg, er alle i sorg. Møter opp når det er noen som har vanskeligheter, er på sykehus og slikt. Sender ikke de eldre på gamlehjem.</p> <p>Det offentlige i Norge visste mer om rom på 80-tallet. Men mistet mye av kontakten da sigøynerkontoret ble lagt ned. Nå er den norske regjeringen blitt konfrontert av Europarådet og spurt hva slags tiltak de har for rom. Det er derfor det skjer en del ting nå. Positivt, fortjener å få en sjanse til å skaffe jobb, ikke bare motta støtte.</p> <p>[Norsk person] er en positiv og hjelpsom person. Har respekt for rom. Skulle vært flere slike. Trenger folk som kan hjelpe med å skaffe opplæring og jobb, ikke bare hjelpe på sosial- og trygdekontoret.</p> <p>Har fått lite informasjon om voksenopplæringsprosjektet til Oslo kommune.</p> <p>Mest opptatt av de unge. At de skal få skole og få jobb. Viktig å dempe negativt fokus på rom som har kommet gjennom media i forbindelse med forskjellige saker. Fint at norske får vite mer om rom og deres kultur.</p> <p>Tror ikke rom kommer til å miste språket. De snakker bare romanés med hverandre, det er veldig viktig for å bevare språket.</p> <p>Romanifolket? Er ikke så like, har ikke mye felles. De har ikke klart å ta vare på språket på samme måte. Kjenner til [navngitt romani], hatt noe kontakt. Men de bor et annet sted og holder på med sine saker.</p>	
11	<p>Om bruk av betegnelse på folket: Den eldre generasjonen kan være litt følsomme for det at andre bruker ordet "tater", men kan gjerne bruke det selv innad i gruppen. Spørs hvordan det blir sagt. Liker å bruke uttrykket "reisendes", det kan alle bruke og</p>	<p>Bibliotek: mål å få bort rasistisk litteratur. Har jo ikke beholdt nazistisk stoff. Har selv erfart at rasistiske bøker om tatere er blitt lånt på biblioteket og lest høyt på skolen.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>det er en betegnelse de selv har laget. Merk forskjell på det og "reisende", alle kan være reisende. Noen går så langt som å si at rom og romani er det samme, men det blir å trekke det langt. Kan ha felles opprinnelse, men er to folk i dag. Har reisetradisjon og noe vokabular felles, men mange forskjeller. Eks. spansk og italiensk har også samme opprinnelse. Kan ikke forstå romanés når dette snakkes i vanlig tempo.</p> <p>Kan forstå andre som snakker romani i Europa. Traff for eksempel et stort følge i Frankrike for en tid tilbake. Kunne ikke engelsk, de norske kunne ikke fransk. Men da de gikk over til romani gikk det greit å kommunisere. Har mange internasjonale kontakter. Arrangeres stevner over hele Europa. Dette er noe som har utviklet seg siste 20 år. Kom noen fra Frankrike og England på stevner i Norge. Morsomt å oppdage at man lever på nøyaktig samme måte i de forskjellige landene. Gjelder f.eks omførselshandel, kultur, klesmåte, en forkjærlighet for alt "blankt" (smykker osv) og familiebåndene. Eks. oppdaget at servicet de er så glad i er samme servise som er mest vanlig blant tatere i USA.</p> <p>Familien betyr veldig mye. Storfamilien. Gifter seg også med svigerforeldrene og søsken osv. Sterke bånd som spesielt blir synlige når det er press utenfra. Passer veldig godt på barna. Må kunne ha kontroll på dem når man reiser mye. Går ikke så mye i barnehage. Læres opp hjemme. Har masse kontakt med familien. Vet hvor de andre er, holder seg oppdaterte. Før reiste man etter faste ruter, la igjen tegn og beskjeder eller brukte radio. Nå er det mobiltelefon som gjelder.</p> <p>Tror at tradisjonene i stor grad videreføres. Blir noe vannet ut. Er jo en del av tiden som andre folk, f.eks endrer klesdrakt. De eldre bruker fremdeles lange skjørt. Påvirkes av ny teknologi og lignende, finner nye metoder. Noe faller bort på grunn av utviklingen, annet videreføres men kanskje på en litt annen måte. Eksempelvis musikktradisjoner, fornyer seg. Finnes tater-rappere.. (Malik i Sverige). Men det grunnleggende er der.</p> <p>Hjemme brukes taterspråket og norsk ca 50/50. Ungene læres opp. Bruken av romani har faktisk vokst litt de siste 5-10 år. Blitt laget ordbøker. Før var det viktig for</p>	<p>Trenger mer generell informasjon om romanifolket. Få frem også hvor berikende og positive deres tradisjoner og levemåte er. Bibliotek kan trekkes inn i forskjellige prosjekter, brukes til å spre informasjon og holdninger.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>taterne å bevare romani som hemmelig språk, men når man ikke blir direkte forfulgt lenger er ikke dette så farlig lenger. Kan høre med en gang hvem som har gått på kurs og lært romani og hvem som har vokst opp med det. Er ikke bare ord, men kroppsspråk og måter å si ting på også.</p> <p>Engasjement for romanifolkets interesser. Håper å kunne gjøre noe som kan være til gagn for andre minoriteter også. Opplever at folk i departementet og Helsingforskomiteen er interesserte, tar dette alvorlig.</p> <p>Det viktigste er en allmenn bevisstgjøring, heve kunnskapsnivået i alle instanser som møter tatere. Finnes lite skriftlig materiell som kan fortelle om tatere. Resulterer gjerne i feilbehandling. Må lages mer tilrettelagt informasjon. Få det inn i skolepensum og pensum til de som utdanner ulike yrkesgrupper som kommer i kontakt med brukere.</p> <p>Vært med på skoleprosjektet til DMMH. Noe av det mest positive som har skjedd de siste årene. Gjort det mye enklere å få til undervisning av barna når de er ute og reiser. Skolen forplikter seg og de forplikter seg. Har vært mange kamper for forståelse og aksept.</p> <p>Reiser ut tidlig om våren, men er tilbake ved skolestart. Kan så dra ut igjen, som regel i forbindelse med eksisterende ferier, litt varierende.</p> <p>Mange tatere tenker utdanning nå. Ikke så uvanlig. Dette gjelder egen generasjon og de yngre, selv om noen påstår at det er veldig sjeldent. Ønsker at barna skal ha flere ben å stå på. Er ikke redd for at utdanning skal være en trussel. Slik sett er rom 50 år tilbake i tid. Deres motvilje mot utdanning skyldes frykt, kreves kunnskap og opplæring om hvilke rettigheter de har osv.</p> <p>Ønsker respekt for at det går an å være 100% norsk og 100% tater. Det største problemet er å ikke bli tatt på alvor og trodd. F.eks da barnet var hjemme fra skolen med influensa hadde læreren sendt en "spion" bort for å se om campingvogna var der eller om de hadde reist. Pga fordommer må taterne være dobbelt så forsiktige og ordentlige som andre. F.eks på</p>	

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>campingplasser, må være veldig stille, mer enn de "norske". Strengere krav til dem.</p> <p>Viktig at jeg sjekker stoff, det folk forteller. Finne ut om det er troverdig. Noen i miljøet som forteller historier som ikke stemmer eller gjelder bare dem selv. Viktig å skille mellom tradisjon og negative opplevelser i historien. Huske at taterne også er individer, ikke generalisere for mye. Mangfold.</p> <p>Viktig i dagens samfunn å bygge broer mellom tater og etnisk norske. Må skape forståelse for at en kan være både 100% norsk og 100 % tater.</p>	
12	<p>En av de viktigste sakene for [egen organisasjon] nå er bevaring av språket. Reiser rundt og dokumenterer ved hjelp av lydopptak. Finnes ordbøker, men de er litt amatørmessig laget. Får bistand til å utarbeide skriftnorm. DMMH også engasjert med tanke på å få laget skolebøker som på sikt kan brukes til morsmålsundervisning. Mange dialektforskjeller, prøver å finne de formene som er mest brukt.</p> <p>Skoleprosjekt, initiativ fra [egen organisasjon]. For å tilrettelegge bedre for undervisning i reiseperioder. Prøvd ut ved flere skoler, ønsker å få på plass som permanent ordning. Museumsarbeid. Handler om bevaring og formidling. Ulike arrangementer for å samle folk. Minnestund ved Ris kirke 7. mai.</p> <p>Jobbet frem billighetserstatning. Ønsker å sette i gang granskning av Misjonen, bl.a pedofilisaker som ikke er blitt sett på. Må ryddes opp.</p> <p>Vandretstillingen basert på fast utstilling ved Glomdalsmuseet. Fokuserer mest på kultur og tradisjoner, ikke så mye på overgrepene. Heller lage en egen utstilling om det. Det har jo ikke egentlig noe å gjøre med vår kultur, det er jo heller den norske stats kultur... Vi vil vise hva folket vårt er. Men noe er med om det vanskelige og triste også.</p> <p>Opplever at det er store kulturforskjeller mellom rom og taterne. Er noen fellestrekk, men... Føler at sigøynerne ser ned på taterne fordi de ikke går i Armanidresser osv. Har vært en del gnisninger mellom rom/romani når det gjelder fordeling av ressurser. En viktig forskjell er at rom ikke</p>	<p>Samarbeid med bibliotekene om å utgi lydbøker? Viktig å bevare fortellertradisjoner og språk. TL samler inn. Trenger noen "skriftlærde" som kan hjelpe, har ikke så mange med skolegang selv.</p> <p>Angående litteratur på biblioteket, oppleves som veldig positivt å finne noe som handler om en selv og egen kultur. Kan også være mye som hører inn under temaet, for eksempel bøker om håndverk osv.</p> <p>Musikk og tater er det samme. Veldig viktig, handler både om glede og sorg. Utgivelsen av Viser på vandring + Viser på vandring i Norden som fikk pris i 2008. Sjekk også filmer på Youtube.</p> <p>Kanskje vi kunne hatt et eget bibliotek for tater?</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>har vanlige jobber. Ligger nok 50 år etter i tid i en del henseende.</p> <p>Nasjonale minoriteter blir ofte glemt. Vært mye mer fokus på nyere minoriteter, mer ressurser til dem. Svært lite som gjøres for de nasjonale</p>	
13	<p>Tatere i dag er en veldig sammensatt gruppe. Ofte forskjell på de som er vokst opp hos egen slekt og de som ble tatt fra familien som barn og har vokst opp i "norske" hjem. Mange av de sistnevnte har det ikke gått så bra med, og de kan ofte overdrive når det gjelder å bruke klær og andre symboler i forsøk på å få tilbake tateridentitet. Noen står frem med historier som ikke føles representative for alle. Skaper brytninger i gruppen. Forskjell mellom de som vektlegger de negative og triste historiene og de som ønsker å fremheve det positive i tradisjon og kultur. Mange føler at det blir for sterkt fokus på det negative. Taterfolket vil tape på det kulturelt. Trenger at fortellerbyrden blir løftet bort/fordelt. At flere aktører i samfunnet kan være med på å fortelle taternes historie, f.eks også bibliotekene.</p> <p>Noe må gjøres i forhold til utdanning. Fremdeles velger mange unge reisende å ikke ta utdanning. Kan være flere årsaker. Foreldrene har gjerne lite utdanning selv og oppfordrer ikke barna til å ta det. Barna ser at foreldrene har klart seg bra uten. Mange unge blir etablert tidlig med familie å forsørge. Men det skjer endringer. En del unge voksne kunne trengt mer utdanning, blir avhengig av trygd. Integreringspolitikken burde lagt bedre til rette for videreutdanning. Hadde vært en god investering å sørge for bedre støtteordninger til de som vil omskolere /videreutdanne seg. Er selv opptatt av verdien av utdanning, men en utfordring å fronte dette i miljøet uten at det skal virke som man har en ovenfra-ned holdning.</p> <p>Et mål å få taternes historie fortalt av dem selv. Få frem folk med rom-/romanibakgrunn i forskerstillinger og ellers i samfunnet. Må spille på lag med utdanningsinstanser og forskning.</p> <p>En tendens til romantisering av trekk ved taterkulturen. Friheten, reise rundt, handel. Helsingforskomiteen er opptatt av å bevare minoritetens kultur, men hvor mye bør man bevare? Kanskje er integrering viktigere?</p>	<p>Bibliotekene representerer gjerne skole/akademisk kunnskap, noe mange med taterbakgrunn av ulike grunner har distansert seg fra.</p> <p>Inntrykket av bibliotek kan være avhengig av personlige opplevelser. [Informanten] har brukt biblioteket en del, men fant aldri bøker om "seg selv"/tater. Hadde funnet det, ville blitt stående der hele dagen. En positiv opplevelse å finne CD av Elias Akselsen på [lokalt] bibliotek.</p>

Intervju nr.	Beskrivelse av folkegruppen i Norge	Beskrivelse av gruppens forhold til bibliotek
	<p>Kultur består av både positive og negative faktorer. Må velge å fokusere på de positive sidene, ta vare på dem og se muligheter. Litt skeptisk til prosjekt som forsøker å forene skolegang med tradisjonell reisevirksomhet, vet ikke om det lar seg gjøre.</p> <p>De nyere minoritetene har fått mer fokus, flere målrettede tiltak. Den nye innvandringsbølgen mer synlig. Taterne har "alltid vært der", blir lettere glemt.</p> <p>For [informanten] er ikke bakgrunnen som tater det første han forteller om til folk. Usikker på reaksjoner. Men når han har fortalt om dette til venner og bekjente har han opplevd stor respekt og at folk synes det er spennende. Mye uvitenhet. Folk reagerer med vantrø når han forteller om Misjonens overgrep mot familien. Skulle egentlig ha sluppet å fortelle dette, historien burde vært bedre kjent. Norsk etterkrigstid blir ofte fremstilt som en solskinnshistorie, fortier overgrepene. [Informanten] tenker at de som stod bak den harde assimileringspolitikken overfor taterne (Norsk misjon blant hjemløse/myndighetene) egentlig svek dem som kjempet mot nazistisk ideologi under 2.v.k.</p> <p>Minoriteter kan selv bli "rasistiske" i kampen for å bevare egen kultur under press fra storsamfunnet. Mye stolthet. Flere organisasjoner og en del uenighet innad i minoriteten. Det beste hadde vært om man klarte å samle seg. Ulike personer og grupperinger i dag har sine ulike sterke sider, hver enkelt burde kunne gjøre det de er best på, men samarbeide.</p> <p>Egen "nasjonaldrakt"?</p> <p>Sigøyerne ligger etter når det gjelder integrering/jobbe for sine interesser. Kan lære av den prosessen romanifolket har vært gjennom senere år.</p>	